

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Pojetí sebepoznání v díle Jiddu Krishnamurthiho

Conception of Self-knowledge in work of Jiddu Krishnamurti

Diplomová práce

Vedoucí práce:
prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

Autor:
Matěj Čihák

Praha 2020

Na tomto místě bych chtěl poděkovat všem, kteří dopomohli ke vzniku této diplomové práce. V první řadě bych chtěl poděkovat paní profesorce Anně Hogenové za její filosofickou odvahu zaštitit nešední téma, otevřít se nevyšlapaným cestám tázání a věnovat jim svůj čas. Můj velký dík patří také celé mé rodině, která mě materiálně i psychicky podporuje v mém akademickém i duchovním usilování a bez jejíž každodenní pomoci bych tuto práci s těžší dokončil.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci „Pojetí sebepoznání v díle Jiddu Krishnamurtiho“ vypracoval samostatně s použitím níže uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 28.4.2020

Matěj Čihák

Anotace:

Tato diplomová práce zkoumá pojetí sebepoznání v díle Jiddu Krishnamurtiho. Jiddu Krishnamurti (1895-1986) byl duchovní učitel a spisovatel, narozený v Indii a žijící v USA. Práce si klade za cíl představit Krishnamurtiho pojetí sebepoznání z něho samého. V práci jsou citovány úseky z Krishnamurtiho díla i z děl dalších souvisejících autorů z oborů filosofie, vědy či beletrie. První část práce představuje Krishnamurtiho život a dílo obecně. Druhá část zkoumá samotné téma sebepoznání v Krishnamurtiho díle. Práce se v první řadě snaží ukázat, jakým způsobem Krishnamurti rozumí sebepoznání a jeho možnostem. V druhé řadě se pokouší zařadit Krishnamurtiho dílo do kontextu celkového lidského hledání s intencí o nalezení dialogu mezi vědou a spiritualitou a mezi Východem a Západem.

Anotation:

This Master thesis analyzes the conception of self-knowledge in work of Jiddu Krishnamurti. Jiddu Krishnamurti (1895-1986) was a spiritual teacher and writer, born in India and lived in USA. The goal of the thesis is to show Krishnamurti's conception of self-knowledge from its own. In thesis there are quotations from Krishnamurti's works and also from works of others related authors from ranks of philosophy, science or literature. The first part of thesis shows Krishnamurti's life and his work in general. The second part analyzes a topic of self-knowledge in work of Krishnamurti. First of all, the thesis tries to introduce the way in which Krishnamurti understands a self-knowledge and its potential. In the second place, it tries to incorporate Krishnamurti's work into context of whole human searching with intention to find a dialog between science and spirituality and between East and West.

Klíčová slova: Jiddu Krishnamurti, sebepoznání, subjekt, pozornost, to co je, meditace, vnitřní revoluce, nicota, láska,

Key words: Jiddu Krishnamurti, self-knowledge, subject, attention, what is, meditation, inner revolution, nothingness, love

Obsah

Poděkování.....	2
Prohlášení.....	3
Anotace.....	4
1. Úvod.....	6
2. Život a dílo Jiddu Krishnamurtiho.....	10
2.1. Krishnamurtiho život.....	10
2.2. Krishnamurtiho dílo.....	13
3. Pojetí sebepoznání v díle Jiddu Krishnamurtiho.....	18
3.1. Subjekt a myšlení.....	18
3.2. Pozornost.....	27
3.3. To, co je.....	32
3.4. Meditace.....	36
3.5. Vnitřní revoluce.....	42
3.6. Nicota.....	55
3.7. Láska.....	61
4. Závěr.....	65
5. Summary.....	68
6. Seznam použité literatury.....	69

1. Úvod

Předkládaná diplomová práce si vytyčuje za cíl analyzovat pojetí sebepoznání v díle amerického duchovního učitele a filosofa indického původu Jiddu Krishnamurthiho. Téma rozhodně nebude vyčerpáno v plnosti, neboť zkoumaný autor po sobě zanechal nepřeberné množství materiálu – především přednášek a knih –, ve kterých během více než pěti desetiletí svého samostatného veřejného působení představil svůj pohled na člověka a svět. Šíře témat i měnící se důrazy v průběhu jeho dlouhého životního díla neumožňují v mezích diplomové práce adekvátně rozebrat všechna klíčová témata týkající se Krishnamurthiho pojetí sebepoznání. Proto se tato diplomová práce spíše pokouší provést průřez tím nejpodstatnějším, co bylo pro Krishnamurthiho pojetí sebepoznání klíčové. Práce tak má dvojitý rozměr: schématický a organický. Smyslem schématického rozměru je udržet konzistentnost textu a udržet rozsáhlé téma v mezích, ve kterých se bude moci jasně vyjevit. Organický rozměr je obsažen v tom, že mnoho v textu vznikalo teprve během psaní, především díky komparaci jednotlivých citací – ať již Krishnamurthiho samého nebo dalších autorů – a také tím, jak se během psaní textu vyvíjelo, měnilo a prohlubovalo mé vlastní porozumění Krishnamurthiho idejím. Sám Krishnamurti ostatně téměř vždy mluvil z patra a jeho knihy jsou většinou přepisy z jeho přednášek, případně styl jeho přednášek silně kopírují. Organický styl byl tedy samotnému zkoumanému subjektu vlastní. Na druhé straně bylo nutné, aby jádro díla padesáti let duchovního úsilí vykrystalizovalo na několika desítkách stran srozumitelnou formou, a proto byly schématické mantinely – tu více, tu méně – nezbytné. Věřím, že se mi podařilo najít vyvážený poměr mezi těmito dvěma rozměry.

Odvažuji se považovat zvolené téma vzhledem k fakultě a katedře, na níž je obhajováno, za mírně originální. To samo o sobě není ani nevýhodou, ani předností. Považuji však za nutné zde toto před-porozumění charakteru vlastního textu ozřejmit. Západní filosofie (a pochopitelně si můžeme klást otázku, je-li adekvátní hovořit o nějaké jiné – to by samo o sobě vydalo na samostatnou monografii) obecně tíhne k tendenci reflektovat především sebe samu, a to v rozprostraněnosti prostoru i času. Není na tom nic nepochopitelného ani nesprávného, koneckonců věřím, že filosofie je především sebe-reflexí, a to jak na rovině individuální, tak i na rovině kolektivní. S nástupem postmoderny se ovšem pozvolna začíná rozevírat náruč filosofie a hranice mezi tím, co filosofie už je a co ještě není, rovněž hranice mezi západem a „zbytkem světa“ se stírají. Diplomová práce vzniká v této situaci a je si vědoma svého kontextu. Jedním z jejích cílů je podpořit onen kladný aspekt tohoto trendu. Domnívám se, že postmoderní synkretismus je natolik všeobjímající realita filosofického, duchovního i společenského života, že jej nelze zkrátka odmítnout, popřít nebo přehlížet. Na druhé straně je však nutno být si vědom jeho rizik, kterými jsou především svévolnost, plytkost a nejasnost. Zvolil jsem si tedy za předmět svého zkoumání osobnost, kterou nelze považovat za filosofa v klasickém slova smyslu; daleko spíše by bylo adekvátní hovořit o duchovním učiteli – avšak sám Krishnamurti titul duchovního učitele vždy razantně odmítal. Stojíme tedy na rozhraní filosofie a jakési (zdánlivě) „nefilosofické“ duchovnosti. Tato duchovnost však není náboženskou v klasickém slova smyslu – sám Krishnamurti se nehlásil k žádné náboženské tradici a náboženství všeho druhu dokonce tvrdě kritizoval (odvažuji se tvrdit, že místy až přehnaně). Krishnamurti je navíc současně člověkem Východu – narodil se v Indii v bráhmánské rodině a do Indie často jezdil, i člověkem Západu – vyrostl v Evropě a většinu života žil ve Spojených státech. Patří tedy Krishnamurti do tradice indické, evropské nebo americké? Vidíme, že zde stojíme na velmi nejasném rozmezí. Autor, jímž se ve své diplomové práci budu zabývat, tedy není ani zcela filosofem ani zcela duchovním učitelem, není ani zcela Indem, ani zcela Evropanem, ani zcela Američanem. Bývá považován za duchovního učitele, ale sám toto označení odmítal a odmítal i všechna náboženství a duchovní

tradice. Jeho vliv na duchovnost lidí i na intelektuální elity své doby je však zásadní. Nikdy se neprohlásil za ateistu ani materialistu, ale vedl dlouhé a hluboké dialogy s vědci a přikládal vědě váhu – potud, pokud její objevy mohou napomáhat sebepoznání člověka a proměně světa.

Tato práce tedy čelí nelehké situaci na pomezí mezi tradicí Východu a Západu, mezi filosofií a duchovností, mezi náboženstvím a vědou. Jsem přesvědčen, že zvolené téma velmi dobře zapadá do současné postmoderní situace na poli filosofické, vědeckého i duchovního bádání a hledání. Dokonce může být drobným příspěvkem k jejich tvůrčí syntéze. Odbočky do vědy, stejně tak jako do východní spirituality však nebudou příliš hluboké. Hlavním cílem práce bylo filosoficky analyzovat to, jak Krishnamurti chápe sebepoznání a všechna základní témata, která s ním bezprostředně souvisejí. Chtěl bych duchovně hledající čtenáře předem upozornit, že tato práce nemá mít (a zřejmě nemá) „transformační“ charakter, ale je intelektuálně laděnou, zásadově filosofickou analýzou zkoumaného problému. Přesto se domnívám, že i v tomto vymezení, kterého se snažím vědomě držet, se ustavičně otevírají hloubky a horizonty, z nichž je možno pro pozorného čtenáře načerpat mnoho duchovně hodnotného. Jak jsem však již řekl – primárním úkolem této práce je podat filosofickou analýzu a v určitém kontextu vyložit to, jak Krishnamurti ve svém díle rozumí tématu sebepoznání.

Kontexty, ve kterých vykládám Krishnamurtiho pojetí sebepoznání, jsou různorodé a vyvíjejí se s postupným významovým tokem textu. Vykládat Krishnamurtiho výroky ze sebe samých, bez dalších citačních zdrojů by jistě možné bylo, ale ztratilo by se právě to nejpodstatnější – vědomí soupatření a souvislosti. Krishnamurtiho jedinečný styl, vzdálený jak filosofickým textům akademického ražení, tak i náboženským spisům postulujícím dogmatické pravdy, často tihne až k jakési poezii v próze, jindy svým stylem připomíná mudroslovnou literaturu. Proto, abychom se přiblížili kýžené metě filosofické řádnosti, užívám komparaci s nejrozmanitějšími, staršími i současnými, texty evropské (i jiné) filosofické, duchovní i vědecké provenience, abych Krishnamurtiho „poetiku“ zarámoval. Díky tomuto zarámování pak vyvstane lépe to podstatné. Krishnamurtiho citace tak tvoří jakýsi souvislý tok celou prací, zatímco komparativní složka se mění v závislosti na vývoji tématu.

V prvních kapitolách zkoumání je položen důraz na dialog Jiddu Krishnamurtiho s kvantovým fyzikem Davidem Bohmem. Cílem je myslet na přechodu mezi vědou a duchovností a nalézt v nich smysluplné filosofické závěry. Na jiných místech jsem se odvážil sáhnout k tradici, která bývá označována jako mystická (sv. Jan od Kříže, František Drtikol, Eduard Tomáš), neboť se domnívám, že v četných aspektech existují mezi mystickým přístupem a Krishnamurtim shody. Sám Krishnamurti se však nikdy za mystika nepovažoval a „mystické zkušenosti“ (je otázka, jak tomuto pojmu rozuměl) často kritizoval jako nedostačující pro plné sebepoznání. Na mnoha místech volím rovněž srovnání Krishnamurtiho výroků s tradicí evropské filosofie, především fenomenologického ražení, která je, jak se domnívám, Krishnamurtiho pohledu na věc blízká. V tomto případě čerpám především z monografií Anny Hogenové, které považuji za srozumitelné a plnohodnotné syntézy z evropské fenomenologické tradice. Specifickým prvkem bude provázání díla Viléma Flussera s dílem Jiddu Krishnamurtiho. Sám Flusser je specifickým myslitelem na rozhraní mezi fenomenologií a postmodernou; v práci je především důležitá jistá specifická myšlenková linka, která umožní propojení začátku a závěru zkoumání sebepoznání v Krishnamurtiho díle. Rozhodl jsem se užít také zdrojů z krásné literatury, zaměřené explicitně na témata toho nejpodstatnějšího v lidském životě. Jak dílo Chalíla Džibrána, tak Hermanna Hesseho se jednoznačně zabývají otázkami sebepoznání a jsou Krishnamurtimu blízká i svým literárním stylem.

Rozhodl jsem se práci rozvrhnout do dvou oddílů. První, kratší oddíl, nazvaný „Život

a dílo Jiddu Krishnamurtiho“ si vytyčuje cíl obeznámit čtenáře s Krishnamurtiho životopisem a načrtnout obecné obrysy jeho tvorby a přístupu ke světu. Tento oddíl je nezbytný zejména pro čtenáře, který se Krishnamurtiho životem a dílem dosud nezabýval, popřípadě se s nimi pouze okrajově setkal. Pro čtenáře, který se již do Krishnamurtiho práce někdy ponořil, nebude mít velkou hodnotu – snad jen tu, že lépe vytuší, jakým způsobem se v této práci ke Krishnamurtimu přistupuje. Považoval jsem nicméně za nutné a žádoucí, aby zde byl představen život a dílo Krishnamurtiho v obecnosti, jako jakýsi rám, skrze nějž pak můžeme pokračovat do druhého oddílu, který je již samotným předmětem této diplomové práce.

Druhý oddíl nese název totožný s názvem celé práce: „Pojetí sebepoznání v díle Jiddu Krishnamurtiho“. Tento oddíl tvoří samotné jádro práce. Snaží se jít pomyslnou cestou od výchozího bodu až k cíli cesty sebepoznání. To s sebou přináší mnohá teoretická i praktická úskalí, neboť v Krishnamurtiho pojetí světa, jak čtenář záhy pochopí, má vše podobu přítomnosti – nebo, chceme-li, věčnosti – a hovořit o linearitě, časovosti, kauzalitě nebo sukcesivitě lze jen čistě metaforicky, pokud vůbec. Linie zkoumání, vyznačená posloupností kapitol, tak nemá časový ani jinak vývojový nebo hierarchický charakter. Je spíše pokusem naznačit z hlediska vnějšího pozorovatele, jakým způsobem se jednotlivá témata týkající se sebepoznání v Krishnamurtiho díle sama ukazují a navzájem k sobě poukazují. Krishnamurti mluví neustále o tomtéž, avšak užívá nejrůznějších slov. Posloupnost kapitol tedy nepopisuje vývoj cesty sebepoznání (protože vývoj u Krishnamurtiho není), ale spíše jednu z možností, jak chápat vztahy mezi pojmy, které u Krishnamurtiho z různých úhlů pohledu označují totéž.

Za výchozí bod při zkoumání sebepoznání byla zvolena subjektivita a myšlení. Je to jakási základna, která se nabízí, chceme-li se zabývat otázkou po „já“. Krishnamurti se tomuto tématu věnuje poměrně zevrubně. Právě v této kapitole se ukáže úzká provázanost s kvantovou teorií Davida Bohma. Další kapitola, Pozornost, je pak jakýmsi metaforickým „nástrojem“, kterým se sebepoznání u Krishnamurtiho „děje“ sebepoznání. Poměrně obtížné téma je Krishnamurtiho obrat „to, co je“, neboť svou jednoduchostí a prostotou klade překážky pojmovému myšlení. Přesto je ve stejnojmenné kapitole učiněn pokus opisem vyložit to, jakou roli tento obrat hraje v sebepoznání. Krishnamurti pocházel z Indie a často ji navštěvoval, jen obtížně by se tedy mohl vyhnout tomu, aby se v souvislosti se sebepoznáním nezabýval meditací. Kapitola věnovaná meditaci ukáže, nakolik radikálně odlišné je Krishnamurtiho chápání meditace od chápání, které je běžné jak na Východě, tak na východem ovlivněném Západě. Specificky Krishnamurtiho pojem „vnitřní revoluce“ je předmětem následující kapitoly. Již v něm se dostáváme jakoby do „cíle“ nebo spíše do momentu sebepoznání, ale cesta (tohoto textu) zde ještě nekončí. Vytvořená schématická linie zabývající se pojetím sebepoznání se uzavírá (a současně otevírá) až v kapitolách o nicotě a lásce. Ty jsou představeny jako dvě stejnorodé, jen odlišně nahlédnuté, mezní polohy, ke kterým nás nutně zavede „cesta“ sebepoznání. V závěru každé kapitoly je věnován jeden krátký odstavec pokusu o stručné a co nejpřesnější shrnutí každé jednotlivé kapitoly. Stejně tak závěr celé práce bude pokusem o shrnutí tématu všech kapitol do jednoho smysluplného celku, bez rozvleklosti, nejasnosti a postranních uliček.

Smyslem této diplomové práce je vyložit Krishnamurtiho z něho samého skrze motiv sebepoznání a to v kontextu evropské (a částečně i asijské) filosofické a duchovní tradice natolik, nakolik je v silách autora jim porozumět bytostně i intelektuálně. Práce by měla čtenáře obeznámit s tím, kdo Krishnamurti byl a především, jakým způsobem se vztahoval k tématu sebepoznání. Nechce utvářet zásadně uzavřený systém, ale naopak otevřít (či pootevřít) horizonty k různým možnostem chápání a k rozmanitým myšlenkovým, duchovními i kulturním souvislostem. Kromě toho, že se diplomová práce snaží vyložit téma v jeho smysluplné celkovosti, je si současně vědoma svých limitů jak kvalitativních, tak kvantitativních, a proto kromě schematicky udržovaného zacílení na klíčové téma, otevírá i vedlejší chodby a plošiny, které odkazují k dalším zásadním tématům. Tato další zásadní

témata filosofie, spirituality, vědy a umění na postmoderních rozhraních včerejška i dneška pak mohou být úkolem pro další práce jiných autorů.

2. Život a dílo Jiddu Krishnamurtiho

2.1. Krishnamurtiho život

Představit životní cestu Jiddu Krishnamurtiho, byť alespoň v hrubé celkovosti, je úkol, který překračuje rámec této práce a není pro zkoumání jejího tématu nezbytný. K úhrnnému, podrobnému a důkladnému prostudování Krishnamurtiho životopisu existuje nepřeborné množství zdrojů v anglickém jazyce a stejně tak i dostatek vysoce obsažných a plausibilních zdrojů v jazyce českém.¹ Na následujících řádcích se pokusím představit život Jiddu Krishnamurtiho v oněch klíčových fázích a v onom nasvětlení, které jsou podle mého názoru určující pro porozumění jeho učení. Hlavní pozornost bude věnována Krishnamurtiho mládí, neboť právě toto období (od narození do 34 let) představovalo fázi utváření duchovního obrazu Krishnamurtiho světa, který pak již od 34 let až do jeho tělesného odchodu zůstal v základních obrysech nezměněn.

Jiddu Krishnamurti se narodil roku 1895 v Madanapalle v tehdejší Britské Indii.² Jeho otec patřil ke kastě bráhmánů (kněží). Rodina žila v nuzných podmínkách, mladý Krishnamurti často trpěl hladem a v mládí málem zemřel na malárii. Jeho matka byla zbožná žena a ctitelka boha Kršny. Obzvláště těsné pouto cítil k mladšímu bratrovi Nityanandovi (zdrobněle Nitya), který později, v době peripetií Krishnamurtiho dospívání, představoval jeho věrného společníka.

Krishnamurtiho život by se zřejmě ničím nelišil od života ostatních dětí z chudých bráhmanských rodin, kdyby ho roku 1909 nepotkal na pláži Indického oceánu Charles Webster Leadbeater, jeden z hlavních činníků Theosofické společnosti.³ Chatrč, ve které Krishnamurtiho rodina bydlela, totiž stála hned vedle plotu sídla Theosofické společnosti. Leadbeater byl vyhublým indickým hochem nesmírně zaujat. Zaujal ho jeho „nepřítomný výraz“ a „aura bez nejmenší známky sobectví“. Theosofická společnost tehdy napjatě

1

Za všechny bych chtěl uvést dva hlavní, z nichž v tomto stručném životopisném úvodu, stejně tak jako ve zbytku své práce, čerpám. Za prvé a především jsou to úvodní stať „Krishnamurti – Léta utváření“ a „Některé další skutečnosti z Krishnamurtiho života po roce 1929“ z knihy *Vnitřní revoluce* (DharmaGaia, 2002). Na str. 9-50 je představen Krishnamurtiho život v jeho význam nesoucí úplnosti. Druhým zdrojem je dokument *Krishnamurti – dokument o moderním indickém mudrcovi*, který na YouTube zveřejnila Goscha TV: <https://www.youtube.com/watch?v=ebN2CnyZ2NY&t=1s>

2

Dnes ve státě Ándhrapraděš v jihovýchodní Indii.

3

Theosofická společnost byla na konci 19. století a v první polovině 20. století vlivnou duchovní organizací, čítající tisíce členů v Evropě, Indii a USA. Její zakladatelkou a vůdčí osobností byla vysoce kontroverzní ruská šlechtična Helena Petrovna Blavatská, údajně oplývající esoterickými schopnostmi. Učení theosofie v podstatě kombinovalo všechny duchovní směry od křesťanství, judaismu, gnosticizmu, buddhismu, hinduismu a šamanismu až po spiritismus, magii a víru v mimozemskou inteligenci. Většina theosofů byli příslušníci šlechty nebo zámožnější střední třídy. Theosofická společnost se snažila propojit náboženské tradice lidstva a vytvořit světový řád univerzálního lidského bratrství. Za tímto účelem začalo počátkem 20. století vedení Theosofické společnosti ohlašovat příchod „světového Mesiáše“ neboli „Buddhy Maitréi“. Částečně v reakci na tyto milenialistické tendence opustil Theosofickou společnost jeden z jejích významných členů, pozdější zakladatel waldorfské pedagogiky, Rudolf Steiner.

očekávala příchod „nového Mesiáše“ a její čelní představitel Leadbeater, který údajně oplýval mnoha esoterními schopnostmi, včetně zření minulých životů, náhle přišel s tím, že někoho takového objevil. Život mladého Krishnamurtiho se během několika dnů obrátil vzhůru nohama. On i jeho mladší bratr Nitya byly přestěhovány do sídla Theosofické společnosti a na starost si je vzala Annie Besantová, další význačná představitelka Theosofické společnosti. Kolem mladého chlapce se postupně začal v Theosofické společnosti budovat kult a začal být připravován na úlohu „světového Mesiáše“. Přitom byl on i jeho bratr učeni britským mravům, byly jim ustříženy bráhmanské copy, museli se naučit jíst příborem a spát na posteli. Později byli oba chlapci přestěhováni do Anglie. Besantová založila v rámci Theosofické společnosti sekci nazvanou Řád Hvězdy Východu, jejímž vůdcem byl (formálně) ustanoven Krishnamurti a která měla připravovat theosofy a potažmo celý svět na jeho mesiášské vystoupení.

Krishnamurti plnil vše, co se od něj vyžadovalo, s maximální pečlivostí a odevzdanou pasivitou. Naučil se evropským způsobům i theosofickému žargonu, k ničemu z toho však nepřilnul. Leadbeatera začal jeho „nepřítomný výraz“ rozčilovat, zatímco Besantová se jej vždy zastávala. Krishnamurti netíhl k náboženským ani esoterickým knihám, raději četl poezii a pozoroval přírodu. Besantová s Leadbeaterem chtěli, aby Krishnamurti vystudoval Oxford. Krishnamurti však nebyl studijní typ a u zkoušek naprosto pohořel. Poté byl odeslán do Paříže, kde se učil hudbě a jazykům.⁴ Zřejmě již v této době v něm začínaly uzrávat první pochybnosti o jeho úloze „světového Mesiáše“ a o jeho roli v Theosofické společnosti. Nic však nedával najevo. Besantovou poslouchal na slovo, psal duchovně laděné básně a články do theosofických časopisů, setkával se s evropskou smetánkou, bavící se rozpravami o telepatii, magii, spiritismu a minulých životech. Nic z toho však Krishnamurtiho doopravdy nezajímalo.

V tomto všem provázel Krishnamurtiho jeho bratr Nitya. Krishnamurti vždy před theosofy trval na jeho důležitosti v celé věci „světového Mesiášství“. Počátkem 20. let však Nitya onemocněl tuberkulózou. Z toho důvodu zakoupila Theosofická společnost pozemek v malebném údolí Ojai⁵ v jižní Kalifornii. Zde, v čistém horském vzduchu, se Nitya léčil s tuberkulózou a Krishnamurti, vzdálený nyní od rušných center evropské kultury, měl dost času na poklidné procházky přírodou. A právě zde, v údolí Ojai, započalo roku 1922 to, co Krishnamurti později ve svém deníku označoval slovem „proces“. Krishnamurti začal spontánně usadat k dlouhým meditacím, poté se však u něj začaly projevovat intenzivní fyzické bolesti, zejména v oblasti čela, temena a páteře. Začal upadat do stavů podobných bezvědomí,⁶ podle svědectví bratra mluvil rozličnými hlasy anebo vyprávěl o nejrůznějších vizích.

„Proces“ měl své negativní stránky (intenzivní bolest, halucinační stavy), stejně jako pozitivní. Vrcholným bodem „procesu“ (a lze předpokládat, že zcela zlomovým momentem v Krishnamurtiho životě) byl okamžik mimořádného rozšíření vědomí, který sám Krishnamurti bezprostředně popsal těmito slovy: „*Byl zde člověk, který opravoval silnici. Ten člověk jsem byl já sám, byl jsem krumpáč, který držel; kámen, který lámal, byl částí mne. Křehké stéblo*

4

Krishnamurti plynule ovládal angličtinu (která byla jazykem jeho díla a zřejmě i jazykem jeho vnitřního rozhovoru po většinu života), svou rodnou telugštinu, francouzštinu a italštinu.

5

Místo předpokládané anglické výslovnosti se název údolí vyslovuje „ohaj“, tedy blíže španělskému čtení; samotný název pak pochází z jazyku místních domorodých Američanů.

6

Lze se domnívat, že šlo o stavy, které jsou v indické jógové literatuře označovány jako *samádhi*, v nichž dochází ke ztrátě individuálního vědomí a k přerušení kontaktu s tělem a tím pádem k bezvládnosti či strnulosti těla. Krishnamurti nikdy podobné jógové termíny nepoužíval a konkrétní projevy „procesu“ nikdy nijak neinterpretovat.

*trávy bylo mým nejvlastnějším bytím a strom vedle člověka jsem byl já sám. Téměř jsem mohl myslet a cítit jako dělník, opravující silnici. Mohl jsem cítit vítr, jak proudí skrze strom, mohl jsem cítit malého mravence na stéblu trávy. Ptáci, prach a každý zvuk byly části mne... Byl jsem ve všem, nebo spíše vše bylo ve mně – živé i neživé, hora i žížala, vše, co dýchá.*⁷ Tento moment, který bychom mohli zjednodušeně označit jako narušení nebo úplné ukončení subjekt-objektového vnímání světa – a to nikoli na rovině teoretické, nýbrž na rovině bezprostředního prožívání – zahájil postupný odklon Krishnamurtiho od pomyslné „generální linie“ Theosofické společnosti a jeho „mesiášského úkolu“.⁸

Roku 1925 podlehl Nitya pokračující tuberkulóze. Krishnamurtim, který byl v tu chvíli na cestě do Indie, tato zpráva otřásla. Nitya byl Krishnamurtiho nejmilejším člověkem a v mesiášské ideologii Theosofické společnosti sehrával zásadní úlohu. Jeho smrtí se celý Krishnamurtiho svět obrátil vzhůru nohama. Svě pochybnosti o theosofii, o mravní úrovni lidí v ní působících a nakonec i o svém poslání „světového Učitele“ začal ventilovat veřejně. Ve svých projevech k theosofům stále častěji hovořil o svobodě, o nutnosti individuálního a niterného hledání pravdy. Minulé životy, spasitelé, telepatie, Atlantida a magické praktiky – to vše tak milé staré generaci theosofů – přestávalo v jeho projevech figurovat. Rozhodujícím momentem byl sjezd Theosofické společnosti roku 1929 v Holandsku, kde měl, podle Besantové, být Krishnamurti oficiálně představen jako „Spasitel světa“ a „Buddha Maitréja“. Krishnamurti však ve své promluvě k zástupcům theosofů při hořících ohních učinil pravý opak – prohlásil, že pravdu nelze organizovat, odmítl „budovat další chrám“, odmítl, že by byl něčím mesiášem a oficiálně rozpustil Řád Hvězdy Východu.

Tím však Krishnamurtiho veřejné působení neskončilo. Vlastně teprve v pravém slova smyslu začalo. Roku 1929 se sice zcela rozešel s theosofií, mnoho (bývalých) theosofů jej však stále hojně finančně podporovalo. Byl obklopen skupinou přátel, kteří jeho nové zprávě s větší či menší rezervou porozuměli a kteří věřili, že právě tento nový přístup, který Krishnamurti představuje, může přinést lidstvu záchranu. Následujících bez mála šest desetiletí strávil Krishnamurti jako zcela nezávislý duchovní učitel a spisovatel. Podporován zámožnými přáteli cestoval po celém světě a přednášel. Jeho domovem bylo kalifornské Ojai, nicméně většinu života strávil na cestách po celé planetě. Poměrně často pobýval v rodné Indii, mnoho času také trávil ve Velké Británii a ve Švýcarsku. Neustále byl obklopen skupinou přátel, kteří jej finančně podporovali a starali se o jeho zdraví. Na různých místech světa zakládal nadace (Krishnamurti Foundations), jejichž primárním cílem bylo zřizování škol, které byly volně inspirovány Krishnamurtiho učením.

Krishnamurti se nikdy neoženil a podle dochovaných svědectví žil celý život v celibátu. Krishnamurti byl celý život vegetariánem. Jako dítě nejedl maso kvůli bráhmanské tradici, v dospělosti pak kvůli svému osobnímu přesvědčení. Pokud nepřednášel nebo nepsal, chodíval na dlouhé procházky do přírody, ať již v údolí Ojai, ve švýcarských Alpách nebo na březích Indického oceánu. Oblékal se vždy civilně, nosil košili a měl-li veřejnou přednášku, pak zpravidla i kravatu a sako. Pokud zrovna pobýval v Indii, nosil místní prostý, civilní oděv; nikdy se neoblékal jako „jógin“ nebo „člověk z Východu“. Stojí za zmínku, že během 20. století měl zakázaný vstup na území mnoha států, zejména těch, kde vládli náboženští fundamentalisté (např. Írán) a také do zemí Východního bloku. Jiddu Krishnamurti zemřel v únoru 1986 v Ojai, ve věku 91 let, na rakovinu slinivky. Až do propuknutí rakoviny v devadesáti letech byl velice vitální, jeho chůze byla pevná a nikdy nepoužíval brýle.

7

KRISHNAMURTI, J. *Vnitřní revoluce*. Praha: DharmaGaia, 2002., str. 25

8

Podstatný odklon nenastal ani tolik v rovině teorie. Krishnamurti ještě několik následujících let formálně používal theosofický žargon a ve svých dopisech Besantové z Ojai popisuje svůj „proces“ jakožto „věřící“ theosof. Odklon nastal spíše v základním *přístupu* k tomu, co to znamená duchovnost a především *jak* má být tato duchovnost předávána dalším lidem, a případně (ne)organizována.

Krishnamurtiho život z hlediska jeho vnitřního vývoje můžeme tedy zhruba strukturovat do tří základních období: 1) mládí (1895-1922), 2) období transformace či krize (1922-1929) a 3) klasické období (1929-1986). V období mládí šlo o dramatický přerod z podvyživeného bráhmanského dítěte na evropského mladíka, který byl vychováván pro úlohu světového spasitele. V tomto období se Krishnamurtiho osobnost nikterak jasně nerýsuje, neprojevuje konkrétní názory a v zásadě je zcela ve vleku svého okolí. Období transformace bylo klíčové v tom, že zformovalo Krishnamurtiho jako nezávislou duchovní i lidskou osobnost, byť během tohoto období zůstával navenek stále v mezích theosofie. Vnitřně však procházel bytostnou a celostní změnou, kterou nazýval „proces“, která jej postupně vedla k vlastnímu specifickému pojetí sebe sama, lidstva a světa. Vyvrcholením období transformace bylo rozpuštění Řádu Hvězdy Východu v Holandsku roku 1929 a odmítnutí úlohy spasitele, se kterým však bylo spojeno plynulé nastoupení na dráhu nezávislého přednášejícího. Právě toto období, které nazývám „klasické“ a které zahrnuje naprostou většinu Krishnamurtiho života, je zcela určující pro tuto práci. Veškeré Krishnamurtiho výroky, které budou použity, pocházejí právě z tohoto období, a to z valné části z jeho pozdějších desetiletí. Toto období je onen Krishnamurti, kterého zná dnešní svět a který promlouvá k milionům čtenářů a posluchačů. To je onen Krishnamurti, který odmítl být spasitelem lidstva, aby řekl lidem: „*Bud'te světlem sami sobě*“⁹. To je Krishnamurti této práce.

2.2. Krishnamurtiho dílo

Předtím, než začneme zkoumat pojetí sebepoznání v Krishnamurtiho učení a jeho jednotlivé „odstíny“, je třeba alespoň přibližně představit Krishnamurtiho životní dílo v jeho celkovém rámci. Následující řádky se, v návaznosti na to, co již bylo řečeno v kapitole o Krishnamurtiho životě, budou vztahovat výhradně na léta 1929 až 1986, kdy lze již hovořit o vyzrálé, nezávislé a konzistentní filosofii či spirituálním učení Jiddu Krishnamurtiho.

Lze říci, že u většiny autorů filosofických, ale i v nejrozmanitějším smyslu „duchovních“, tvoří trest' jejich učení jimi napsaná literatura. Je zde autor a jsou zde jeho knihy, které jsou pro odbornou i laickou veřejnost elementárním referenčním bodem, jsou tím, čím autor navenek je. V případě Krishnamurtiho je tomu poněkud jinak, byť ne zcela. Krishnamurti se během celého svého života věnoval psaní a napsal několik knih, ve kterých objasňuje své učení. Některé z nich se staly poměrně známými. Za všechny bych jmenoval dvě, totiž *The First and Last Freedom* (1954)¹⁰ a *Freedom from the Known* (1969). Ani tyto, ani jiné Krishnamurtiho tištěné publikace však nikdy nedosáhly onoho „kultovního“ významu, jaký mělo např. „Učení dona Juana“ pro dílo Carlose Castanedy, „Tajná stezka“ pro dílo Paula Bruntona nebo „Bytí a čas“ pro filosofii Martina Heideggera. Ano, Krishnamurti byl písíci filosof či spirituální spisovatel, těžiště jeho díla však neleží zde.

Skutečným těžištěm Krishnamurtiho působení byly jeho veřejné přednášky, kterých za více než půl století svého působení přednesl nespočetně. Mnoho knih, které vycházejí, ať již v angličtině, nebo v jiných jazycích, včetně češtiny, pod jménem Jiddu Krishnamurtiho, jsou především výběry a kompilace z jeho přednášek, nikoli texty, psanými Krishnamurtiho rukou. Právě mluvené slovo ke konkrétnímu obecenstvu je tím, v čem Krishnamurti realizoval své učení nejvíce. Internet je plný záznamů z Krishnamurtiho veřejných přednášek, existuje i několik desítek s českými a slovenskými titulky.

9

KRISHNAMURTI, J. *Vnitřní revoluce*. Praha: DharmaGaia, 2002., str. 91

10

V roce 2013 vyšla v českém překladu v nakladatelství BETA Dobrovský pod názvem *Svoboda na počátku i na konci*. Tato kniha je jedním z hlavních zdrojů této práce.

Krishnamurtiho přednášky představují velice specifický typ veřejného vystoupení. Nepřipomínají ani vzdáleně běžné akademické přednášky o filosofii, ale stejně tak jsou vzdáleny obvyklým projevům náboženských vůdců či „duchovních učitelů“, počínaje křesťanskými kazateli přes do oranžového roucha oděné indické guru až po novodobé motivační řečníky. Krishnamurti zpravidla přišel na přednášku a bez jakéhokoli úvodu začal spontánně hovořit na dané téma (např. „strach“, „meditace“ aj.) Neustále však komunikoval s publikem a obracel se k němu svými slovy i svou pozorností, zřejmě ve snaze udržet jej v tématu.¹¹ Krishnamurti své přednášky nechápal jako kázání „někoho, kdo ví“, směřované „někomu, kdo neví“, nýbrž jako společné pátrání a zkoumání po nejzazší přirozenosti zkoumaného problému. Krishnamurti při veřejných vystoupeních nikdy nepoužíval zájmeno „já“, ale vždy o sobě hovořil ve třetí osobě; zpravidla používal označení „řečník“ (the speaker), popřípadě „ten člověk, který tu mluví“. Krishnamurti používal tento nezvyklý způsob vyjadřování naprosto spontánně a nenuceně (to je ze záznamů přednášek patrné) a nejednalo se tedy o žádnou umělou pózu, nýbrž o naprosto přirozené vyjádření stavu vědomí, ve kterém se Krishnamurti během přednášek nacházel. Tento způsob vyjadřování ostatně úzce rezonuje se samotným sdělením většiny jeho přednášek. Krishnamurti na otázku, kdo je, odpovídal „nikdo“; s přáteli také často nepoužíval zájmeno „já“ a označoval se ve třetí o sobě jako „K“, tedy Krishnamurti.¹²

Výjimečnou část Krishnamurtiho díla tvoří jeho deník. Krishnamurti sám, jak již vyplývá z právě řečeného, nepřikládal své osobě velkou důležitost a psaní deníku se tedy do jeho díla jaksi „nehodí“. Krishnamurti začal deník psát v červnu 1961 bez zjevné příčiny a stejně tak jeho psaní v lednu 1962 ukončil. Jedná se o záznam Krishnamurtiho dnů, které strávil převážně na cestách po Švýcarsku, Francii, Itálii a Indii. Krishnamurti věnuje většinu místa v deníku prostým věcem v okolí, zejména přírodě, a také svým vnitřním stavům, respektive vstupování do mimořádného stavu vědomí, které sám v deníku nazývá slovem „odlišnost“. Hovoří rovněž o pokračování „procesu“, který započal ve 20. letech a kterým Krishnamurti označuje nezvyklé, převážně bolestivé pocity ve svém těle, především v hlavě. Setkáním s ostatními lidmi věnuje Krishnamurti v deníku minimální pozornost¹³. Toto v rámci Krishnamurtiho tvorby naprosto výjimečné a mimořádně cenné dílo vyšlo v českém překladu díky práci nakladatelství Avatar, v současné době již však není skladem a v dohledné době se nové výtisky nechystají.

Další významnou částí Krishnamurtiho díla představují dialogy. Krishnamurti během svého života vedl množství otevřených dialogů s náboženskými představiteli, politiky, novináři, umělci, ale především s vědci. Z pohledu dějin lidstva možná právě zde leží nejmocnější impakt Krishnamurtiho působení, neboť rozhodujícím způsobem určil teoretické směřování nej přednějších představitelů moderní vědy a výrazně přispěl k tvůrčímu propojení vědy a spirituality. Krishnamurti ovlivnil především tehdejší představitele kvantové fyziky, např. Fritjofa Capru, ale také biochemika Ruperta Shaldraka nebo spisovatele Aldouse Huxleyho. Nejznámější a rozhodující byl však jeho dialog s kvantovým fyzikem Davidem Bohmem. Jejich dialogy o podstatě vědy a o směřování lidstva významně ovlivnily Bohmovo myšlení, které dodnes výrazně působí v debatách o teoretickém založení vědy, zejména

11

Pro Krishnamurtiho přednášky je typické časté a náhlé obrácení se k publiku se slovy: „sledujete to všechno?“, „zajímalo by mě, jestli tomu rozumíte“ nebo „jdeme teď do toho společně“, „zkoumáme to společně“. Tyto obraty se objevují zejména v pozdějších Krishnamurtiho přednáškách velmi často a je z nich cítit upřímná snaha udržet pozornost posluchačů „při věci“, současně ale i jakási skepse, zda opravdu všichni bytostně rozumí (to v případě Krishnamurtiho znamená: aktuálně vnitřně praktikují) tomu, o čem je řeč.

12

KRISHNAMURTI, J. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský, 2013., str. 305

13

Zpravidla je odbývá slovy jako „...pak byla přednáška“ nebo „...hovořilo se o jakýchsi věcech.“

kvantové fyziky. Vztah mezi Bohmem a Krishnamurtim lze označit jako přátelství dvou lidí milujících pravdu.¹⁴ Krishnamurtiho učení je tedy vždy nutné chápat v souvislosti s celkovým vývojem lidského hledání pravdy, do nějž, zejména v dnešní době, spadá i věda.

Krishnamurti rovněž zakládal školy. Snažil se o vytváření nezávislých škol, kde by se vyučovalo jinak než v oficiálních státních školách. Sám Krishnamurti v dětství zažil ve škole fyzické tresty a intenzivní stres. Propadl u zkoušek na Oxford. Krishnamurti viděl, že v dětství je vývoj lidského jedince nejvíce citlivý a ohrožený, že právě je to právě toto období, kdy se formují mentální vzorce, podle nichž pak většina lidí funguje více či méně celý život. Za tímto účelem zakládal se svými přáteli tzv. Krishnamurti Foundations. Většina Krishnamurtiho škol se nachází v Indii, mnoho jich je také v USA a Velké Británii. Nejslavnější je Brockwood Park School ve Velké Británii. Krishnamurti nikdy nevytvořil jednotnou pedagogickou metodu a do chodu škol v podstatě nezasahoval. Často je však navštěvoval a hovořil s učiteli, a především se žáky, o základních otázkách lidské existence. Krishnamurtiho školy se navzájem velice různí a nejsou ve svém pedagogickém přístupu na Krishnamurtiho učení výslovně založeny, spíše jsou jím volně inspirovány.

Čtenáři možná po přečtení výše uvedených odstavců může přijít na mysl otázka: Kdo vlastně tedy byl Jiddu Krishnamurti? Byl to filosof? Byl to mystik? Byl to pedagog? Byl to indický jógin nebo teoretický vědec? Krishnamurtiho lze jen těžko zařadit, neboť samotná idea zařazování je mimo rámec jak Krishnamurtiho poselství, tak i jeho životního stylu. Krishnamurti svým bytostným tázáním, důrazem na individuální hledání a vytrvalé pátrání po povaze skutečnosti neodbytně připomíná filosofa sókratovského typu, který na soudobé planetární agoře, stejně jako kdysi Sókratés na agoře athénské, zpochybňuje a rozvrací tradiční a zažitě představy o světě, včetně těch zdánlivě vznešených a duchovních. Krishnamurtiho lze rovněž vidět – ačkoli to vždy razantně odmítal – také jako indického jogína sui generis; indického jogína, který vytrvale hledá pravdu, a to výhradně v nejhlubším nitru člověka, hledá ji s rozhodností, upřímností a vážností, která nezná odbočení. Razanci svých prohlášení, klidnou, ale ohromující autoritou, svým důrazem na skutečnost a přítomnost nám Krishnamurti rovněž připomíná zenového mistra. Když, citově pohnut, hovoří o hrůzách a absurditě války, o náboženském a národnostním rozdělení lidstva, o utrpení hladu a bídy, spatříme v něm tvrdého sociálního kritika, ovšem bez angažovanosti v politickém smyslu. Svým poetickým jazykem, svými hlubokými „verši v próze“, v nichž hovoří o lásce a lidském osamění, neodbytně připomíná básníka. A na svých dlouhých procházkách přírodou, při kterých naslouchá zpěvu ptáků a zurčení potoků, v něm zahlédneme Jüngerova lesního chodce. Tím vším byl Jiddu Krishnamurti. A tím vším nebyl.

Stejně tak říci, co vlastně Krishnamurti učil a hlásal, se jeví jako podobně složitý úkol. Krishnamurtiho učení od sklonku 20. let a až do konce jeho života bylo ve své podstatě naprosto konzistentní. Přesto během dlouhých desetiletí měnil důrazy, pozměňoval témata s ohledem na publikum a aktuální situaci, pro stejné základní principy užíval různých pojmů. Krishnamurti se nikdy nehlásil k žádné duchovní tradici, konkrétnímu filosofickému systému, náboženství ani metodě. Právě v tom tkví jeho originalita a význam. A snad právě v této neurčitelnosti jeho učení leží klíč k jejímu určení. Krishnamurti byl svobodným filosofem, od akademicky etablovaných teoretiků se však lišil tím, že to, co říkal, bylo vždy určeno k přímému vnitřnímu praktikování, k přímému uskutečnění a bytostnému nazírání, nikoli k mentálnímu nebo intelektuálnímu přemítání. V tom byl v podstatě na stejných pozicích jako východní jogíni nebo křesťanští mystici. Od těchto se však podstatně lišil v tom, že radikálně odmítal jakoukoli tradici, autoritu, ať již člověka nebo spisu, jakoukoli jasně vymezenou techniku či metodu, jakékoli věroučné vymezení. Často se hovoří o tom, že jeho učení nejvíce

připomíná buddhismus, ve smyslu jeho původního filosofického jádra, tak, jak se dochovalo v některých sútrách theravády i máhajány nebo ve strhující syrovosti zenu. Sám Krishnamurti se však nikdy k žádné buddhistické ani jiné škole nepřihlásil a vždy se od jakýchkoli tradic, směrů a mistrů distancoval.

Krishnamurti nikdy nepodal žádnou teoretickou definici skutečnosti. Přestože během života velmi mnoho mluvil a nemálo toho i napsal, vždycky mluvil a psal o tom, že slova jsou naprosto nedostatečná a nikdy nemohou vystihnout skutečnost. Krishnamurti mluví, mluví souvisle a rozvážně, zpravidla velmi logicky, a přesto je zřejmé, že epicentrum jeho učení neleží v hlavě, nýbrž v srdci.

Krishnamurti odmítal popisovat skutečnost, odmítal vyřknout definitivní soud o její povaze, který by mohl být vysloven, napsán, a kterému by pak mohlo být věřeno nebo s ním být polemizováno. Touto cestou Krishnamurti nešel a nemůže jí tudíž jít ani tato práce. Krishnamurti odmítl metafyziku. „*Metafyzika nemá význam, když chceme pochopit to, co je.*“¹⁵ Rozhodně zde není prostor pro to, rozvíjet spekulace, co přesně je a co není metafyzika.¹⁶ Je nutné nebrat toto tvrzení doslova a uvědomit si, že z četných Krishnamurtiho tvrzení je teoreticky možné si vykonstruovat představu o metafyzických předpokladech, které za nimi stojí. Dostí výstižně to komentuje český mystik Eduard Tomáš: „*Třebaže jsou Krishnamurtiho závěry přísně metafyzické, nejsou příliš podloženy metafyzickými důkazy, jakoby ani autorovi nešlo o to, zda bude či nebude všemi správně pochopen.*“¹⁷ Jednoduše řečeno: zatímco většina duchovních učitelů řekne, kupříkladu: „Existuje nekonečné bytí a nesmrtelná duše“, Krishnamurti se vás zeptá: „A proč toužíte vědět, zda existuje nekonečné bytí a nesmrtelná duše?“ Krishnamurtiho pojetí duchovní praxe je přísně noetické, byť, jak říká Eduard Tomáš, lze v něm vysledovat jasné metafyzické základy; avšak to, oč Krishnamurtimu především šlo, bylo to, že tyto metafyzické základy ve své vnitřní praxi nepotřebujeme, že naopak, jakkoli „pravdivé“, mohou nám zakrývat výhled na skutečnost.

Jak už bylo řečeno, Krishnamurti byl také proti všem formám duchovní autority. Všechny duchovní tradice Východu i Západu stojí buď na autoritě lidské, autoritě spisů anebo, ve většině případů, na kombinaci obou. Krishnamurti tvrdí, že lidstvo následovalo autority, mistry a knihy, po tisíce let, a „dopracovalo to“ k atomové bombě, bídě, pokrytectví a konzumu. Proto Krishnamurti navrhuje radikální krok – úplné osvobození od knih, guruů, spasitelů, učitelů, organizací a tradic. „*Je to na vás. Není žádný vůdce, žádný guru. Nikdo vám neřekne, co máte dělat. Musíte být světlem sami sobě. Jste sami. Sami v tomto šíleném a surovém světě.*“¹⁸ Jím často opakovaný výrok „buďte světlem sami sobě“ (be the light to yourself) bývá považován za jakési motto jeho učení. Pravda, skutečnost musí být poznána vždy individuálně, vždy v autentickém prožitku, pramenícím v nitru člověka samotného. Svobodu ducha lze dosáhnout pouze skrze duchovní svobodu – to znamená pátrání, do kterého se pouští mysl plně osvobozená od předsudků a předpokladů, které s sebou následování jakékoli autority nese.

Odmítnutí metafyzických postulátů a následování duchovních autorit by snad pro

15

KRISHNAMURTI, J. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský, 2013., str. 71

16

Je tomu třeba rozumět tak, že Krishnamurti v žádném případě nepopírá možnost existence metafyzické dimenze skutečnosti – vlastně k ní implicitně neustále směřuje – ale v každém případě odmítá postulování jakýchkoli tezí, tvrzení či názorů o této dimenzi skutečnosti; odmítá (nekriticky) pracovat s pojmy jako „Bůh“, „átman“ nebo „duše“. Krishnamurti nepopírá Boha, átman ani duši. Krishnamurti odmítá smysluplnost definování těchto pojmů a jejich schématického používání v jazyce a v myšlení.

17

TOMÁŠ, E. *Jóga pozornosti*. Praha: Avatar, 2000., str. 87

18

KRISHNAMURTI, J. *Vnitřní revoluce*. Praha: DharmaGaia, 2002., str. 91

(post)moderního, svobodomyšlně uvažujícího, duchovně hledajícího a bytostně se tážajícího člověka nemělo být úplně nepřijatelné. Vlastně mu to může být velice blízké. Co je však na Krishnamurtiho učení velmi obtížné, je to, že odmítá rovněž jakoukoli metodu. Odmítá intelektuální popisování skutečnosti (metafyziku), odmítá duchovní autoritu (náboženskou víru), místo toho vyžaduje individuální niternou praxi. V tento moment by člověk očekával, že obdrží metody nebo pokyny, jakými v této praxi postupovat. V případě Krishnamurtiho nauky je opak pravdou. Krishnamurti odmítá metody „spirituální praxe“ a jakékoli vyšlapané cesty při vnitřním dotazování. „*Krishnamurti vám neřekne, jakou metodou, neboť metoda, jak říká, je cestou odporu, potlačování, právě tak jako droga. Je funkcí mysli. Ale ticho, pravé ticho, je mimo stroj mysli.*“¹⁹ Krishnamurti zkrátka odmítá metodu, neboť metoda je produktem toho, co je naopak třeba zrušit (tedy subjekt-objektového vnímání světa a z něho vyplývajícího konceptuálního myšlení.) Užívat jakoukoli metodu ke ztišení mysli nebo k hledání pravdy je podle Krishnamurtiho scestí. Ztišení mysli a hledání pravdy – tedy sebepoznání – musí kráčet po neznámých cestách živosti, spontánnosti, novosti, svobody a upřímnosti. Metoda s sebou vždy nese opakování, zacyklení. Je vždy nějakým způsobem těžkopádná. Je daná. Je úzce spojena s tradicí – musí vám ji někdo sdělit, ať již guru nebo kniha. Metoda nemá ve vnitřním životě podle Krishnamurtiho místo. Opět se však nenechejme nachytat na slova – na mnoha místech této práce narazíme na Krishnamurtiho výroky, v nichž – nepřímou a dosti nezvykle, pravda – říká, co dělat, co zkusit, jakým způsobem postupovat na cestě do nitra. Vždy se však vyhýbá tomu, aby se z těchto doporučení a náznaků stala dogmata, aby se z nich stala metoda, tedy stroj.

Pokud bychom měli shrnout podstatu Krishnamurtiho učení, pak nepůjde o žádné teoretické metafyzické postuláty ani metody duchovní praxe. Bude to daleko spíše přístup, jakési nasvícení a naladění, do něhož je třeba se (nenásilně) uvést; jakýsi základní postoj, skrze který je třeba všem dílčím Krishnamurtiho výrokům rozumět. Krishnamurtiho učení bych tedy shrnul do třech základních bodů. Negativně bychom je mohli vymezit jako: 1) žádná metafyzika, 2) žádná autorita, 3) žádná metoda. Krishnamurti tedy odmítá to, na čem stojí většina filosofických i náboženských systémů. I když některé odmítají jeden z těchto bodů, přidržují se jiného z nich. Krishnamurti se orientuje směrem mimo tyto tři; znovu však apelují na to, abychom se nepokoušeli Krishnamurtiho „nachytat na švestkách“, když náhodu z jeho výroku vyplyne nějaký nevyřčený metafyzický předpoklad nebo když nám dá nějakou radu, ze které si budeme chtít udělat metodu. Snad by bylo plodnější, jak z hlediska duchovní autentičnosti, tak i pro výzkumné účely této práce, si Krishnamurtiho přístup vymezit pozitivně. Místo o odmítání metafyziky, autority a metody, bychom pak mohli hovořit: 1) o vnitřní praxi, 2) o duchovní svobodě a 3) o spontánnosti.

Na těchto principech stojí celé životní dílo i učení Jiddu Krishnamurtiho. Nyní jsme již snad poněkud nahlédli do jejich jádra. Nyní můžeme v jejich světle pokročit k samotnému výzkumu sebepoznání, tohoto ústředního tématu Krishnamurtiho filosofie. Sebeoznání se před námi bude odhalovat a rozvíjet jako květ. Již na samém začátku můžeme vidět jeho úplnost, ale budeme-li ho pozorovat dále, rozvine se před námi do mimořádné krásy a otevřenosti. Již v první kapitole se ocitneme uprostřed proudu nekonečného pohybu, ve kterém se s Krishnamurtim dostaneme až k hranicím času, k hranicím mysli, k hranicím nejzazších otázek, artikulovatelných jazykem.

V duchu tří pilířů, výše uvedených, bych chtěl tuto kapitolu zakončit a současně následující kapitolu uvést Krishnamurtiho výroky, který by mohl být jakýmsi univerzálním úvodem k celému jeho učení. „*Představte si, že jste nikdy nepřečetli knihu, náboženskou ani psychologickou, ale musíte poznat smysl a význam života. Jak byste se do toho pustili?*“

Představte si, že nikde nejsou mistři, náboženské organizace ani Buddha, Kristus, a tak musíte začít od začátku. Jak se do toho pustíte? ²⁰

3. Pojetí sebepoznání v díle Jiddu Krishnamurthiho

3.1. Subjekt a myšlení

Máme-li začít zkoumat smysl a význam života, máme-li se vydat na cestu sebepoznání, zbaveni veškerých znalostí, tradic, věr, učitelů a vnějších zdrojů, nabízí se přirozeně jedno místo, které je nám bezprostředně blízké, které tvoří ústřední osu naší existence – naše vlastní „já“. Jelikož se zajímáme o sebepoznání, přenecháváme pátrání po „objektivní realitě“ empirické vědě s plnou důvěrou, že se s ní budeme tu a tam shledávat v upřímném a bytostném dialogu. Jelikož zkoumáme smysl a význam života, nenárokujeme si poznat jej v totální objektivní danosti, nýbrž zkoumáme, jaký smysl a význam má život pro nás, popřípadě, jaký smysl či význam životu dáváme. Tím se zcela nevyhnutelně ocitáme na půdě subjektu a myšlení, neboť to, co je podle Krishnamurthiho třeba prozkoumat, je naše duše. Duše, nitro, mysl – celkovost naší existence, to, za co se považujeme, celý komplex myšlenek, názorů, představ, emocí, pocitů, vjemů, tělesných a společenských figur. A v centru celého tohoto komplexního systému sídlí řídicí centrum toho všeho, někdy vědomý, většinou však nevědomý, avšak nesmírně pevný *předpoklad existence individuálního subjektu*.

Ze všech filosofů evropské tradice vyjádřil tento způsob vnímání světa nejpřesněji René Descartes svým výrokem: „Cogito ergo sum“. Existence individuálního subjektu je zde přímo spojena (vlastně nevyhnutelně podmíněna) procesem myšlení (cogito). Máme zde tedy subjekt („já“) obklopený a přímo vytvářený tokem myšlení, který kolem něj proudí (cogito). A za nepřekročitelnými a posvátnými hranicemi tohoto myslícího „já“ se odehrává celý zbytek světa, počínaje vlastní tělesností a konče kosmickými tělesy. Karteziánské pochopení skutečnosti tedy předpokládá individuální subjekt, konstituovaný myšlením, a z něj zákonitě plynoucí subjekt-objektové rozvržení světa. Krishnamurti, jak bude v následujících odstavcích a kapitolách podrobně rozebráno, toto pojetí světa radikálně demontuje a nabízí přesně opačné chápání univerza – reálnou neexistenci subjektu, bezpodstatnost a destruktivnost myšlení a absolutní jednotu veškerenstva, v níž pro hranici mezi subjektem a objektem již není místo, snad jen čistě funkční a smluvní.

Podívejme se ponejprv na problém tohoto rozhraní, tohoto rozdělení. Krishnamurti boří hranice nejen mezi subjektem a objektem, ale i uvnitř subjektivity samé, kde boří hranice mezi myslícím „já“ a „jeho“ myšlenkami. „*Ten kdo myslí, se odděluje od své myšlenky, což je*

zcela umělý, neskutečný proces. V myslí prosté všeho hodnocení není nikdo, kdo myslí, je zde jenom myšlení. Je zde pouze stav prožívání, není zde nikdo, kdo něco prožívá.²¹ V první větě Krishnamurti popisuje způsob, jakým myslí většina z nás. Možná si ani neumíme představit, možná nás ani nikdy nenapadlo, že by to mohlo být jinak. V druhé větě nabízí alternativu, kterou nazývá „myslí prostou všeho hodnocení“, kde sice pokračuje proces myšlení, neexistuje však myslitel, subjekt, vjem „já“, jakožto stabilní faktor. Nakonec dodává, že se to netýká pouze myšlení v intelektuální rovině, ale stejně tak prožívání. Podle Krishnamurtiho je tedy možné (a žádoucí), aby se skrze odmítnutí existence nezávislého „já“ docílilo stavu, ve kterém neexistují žádné hranice, tudíž ani žádné rozpory, střety a napětí. V tomto stavu dochází k zhroucení subjekt-objektové figury na rovině myšlení i na rovině emočního a tělesného prožívání. To v praxi doslova znamená, že takto vnímající člověk nerozlišuje podstatným způsobem mezi květinou, kterou vidí, mezi člověkem, se kterým mluví, mezi zvukem, který slyší, mezi tělesným pocitem, který cítí a mezi myšlenkou, kterou myslí. To vše existuje společně a najednou v prostoru otevřenosti, není tu však žádný konkrétní „někdo“, kdo by mohl s tímto prostorem otevřenosti jakkoli manipulovat a vytvářet v něm jakákoli schémata či rozdělení. Vnímání a myšlení se stává jednodušším tokem života.

Na nabízející se námitku, že přítomnost hranic, kontroly a řídicího centra přeci nemusí zákonitě vést k rozdělení, odpovídá Krishnamurti jednoduše tak, že musí. Podle Krishnamurtiho rozdělení mezi lidmi (počínaje manželi a konče civilizacemi) pramení z rozdělení uvnitř člověka zcela zákonitě, neboť podmiňuje odmítání, potlačování, nepřijetí a kontrolu, tedy nárůst napětí a neshody se světem a sebou samým. Odmítám-li jednu myšlenku (třeba „hříšnou“) a podržuji druhou (třeba „ušlechtilou“), vzniká mezi nimi napětí, rozpor, celek se rozpadá do duality a začíná spor.²² Krishnamurtiho přítel v dialogu David Bohm říká: „Rozdělení myslí a hmoty, nebo pozorovatele a pozorovaného, mělo vážné důsledky pro vidění světa jako celku, protože i když myslíme na celostnost, myslíme na pozorovatele, který se na tuto celostnost dívá – a to vede zase k rozdělení. Tím začíná rozdělení celku, protože se ztotožníme s jednou částí; druhá část je ta, se kterou se neidentifikujeme, a tím se celek rozpadá na dva kusy.“²³ Bohmova myšlenka: „když myslíme na celostnost, myslíme na pozorovatele, který se na tuto celostnost dívá – a to vede k rozdělení“ je mimořádně hluboká a je důležitá pro rozklíčování toho, oč jde v této práci; její filosofický, spirituální i vědecký význam zřejmě teprve bude plně pochopen a doceněn přicházejícími generacemi.

Rozdělení – ať již uvnitř subjektu na „já“ versus myšlení, anebo na subjekt „uvnitř“ versus objekt „venku“ – není tedy nějaké substanciální „zlo“. Je prostě jen specifickým druhem mentálního pohybu, druhem vnitřního postoje, jedním z programů mozku. Jako takové není nevyhnutelné. „Můžete vidět svými očima strom, květinu nebo člověka proti vám takové, jaké jsou, úplně. Nemůžete vidět úplnost tohoto stromu nebo tohoto člověka, máte-li o nich nějakou představu. Představa je pozorovatel, střed, který se dívá. Je-li tu střed, ze kterého pozorujete, je zde mezi pozorovatelem a tím, co pozoruje, prostor. Tímto prostorem je pozorovatel od pozorovaného oddělen.“²⁴ Krishnamurti říká „můžete“. Nemluví o teoretickém uchopení problému, ale o možnosti přímého patření na skutečnost, ovšem za jediného předpokladu, že tu nebude žádný patřící. To, co člověku překáží ve výhledu na skutečnost, je

21

KRISHNAMURTI, J. *Vnitřní revoluce*. Praha: DharmaGaia, 2002., str. 150

22

V novozákonní tradici je tento princip nazýván „dia-bolos“, tedy vlastně „roz-dvojovač“. Chceme-li však diabola jakkoli odmítnout, je toto odmítnutí již dílem diabola. Mimo jiné i proto se musíme v této práci dotknout Flusserova *Příběhu d'ábla*, v němž pomyslnou historii diabola zpracovává.

23

BOHM, D. *Rozvíjení významu*. Praha: Unitaria, 1992., str. 25-26

24

KRISHNAMURTI, J. *Vnitřní revoluce*. Praha: DharmaGaia, 2002., str. 88

on sám. Krishnamurti zde nazývá kořen tohoto rozdělení třemi slovy: „představa“, „pozorovatel“ a „střed“. Je-li zde střed, je zde zákonitě okolí mimo střed a tudíž rozdělení. To „vnější“ (stromy, květiny, lidé) je vnímáno zdánlivě nezávislým pozorovatelem, který toto vše navíc pozoruje skrze závoj představy. Tento závoj představy (noeze) má, podle Krishnamurtiho, svůj původ a příčinu v časovosti lidského prožívání. Tedy v paměti.²⁵

Paměť hraje v Krishnamurtiho úvahách o subjektu zásadní roli. Je to právě paměť, která konstituuje představu „já“ a všechny dílčí představy, se kterými se „já“ identifikuje a skrze které vnímá svět. „*Naše ego, naše osobnost, celá naše struktura jakožto jednotlivce je kompletně zkonstruovaná ze vzpomínek – člověk je vzpomínka.*“²⁶ Tvzení, že „člověk je vzpomínka“ má svou poetiku. Vyvolává ontologický smutek. Člověk není aktuální, stabilní danost, ale pouze vzpomínka, konstituující v poli přítomnosti dojem individuální osobnosti. „*Proto je člověk pindarovský sen stínu, je přechodovou bytostí, která se velmi často podobá kouři rychle se vzdalujícímu od místa vzniku.*“²⁷ Starý řecký básník hovoří o snu a stínu, moderní „západo-východní“ filosof o vzpomínce, oba však míní totéž – fantomatickou povahu existence lidského jedince.

Kromě poetického vhledu však Krishnamurti podává i definici povahy paměti a jejího vztah k myšlení, zkušenosti, vědění, jednání a časovému rozvrhu velmi přehledným, téměř vědeckým způsobem: „*Myšlení je odpovědí paměti na věci minulé. Myšlení se rovněž projikuje do budoucnosti jako naděje. Paměť je vědění, vědění je pamatování si zkušenosti. To znamená, že zde máme zkušenost, ze zkušenosti se odvíjí vědění v podobě paměti, a na základě paměti pak jednáme. Jednáním se pak člověk učí, což je další vědění. Žijeme tedy v cyklu „zkušenost – paměť – vědění – myšlení a pak jednání“ – bez přestání žijeme v poli vědění.*“²⁸ Celý proces myšlení je tedy roztáčen impulzy vycházejícími z paměti, je reakcí na to, co je v paměti uloženo. V paměti jsou uloženy minulé zkušenosti. Souhrnně tedy myšlení, zkušenost a paměť jsou nerozdělitelný mechanismus, pracující součinně. Myšlení a jím konstituovaný vjem „já“ jsou, z Krishnamurtiho pohledu, původcem rozdělení a tudíž všeho destruktivního v duši jedinci i v celém lidstvu. Z toho důvodu Krishnamurti považuje za přinejmenším nedostatečné přidržovat se ve svém každodenním jednání a ve svém sebepoznávání toho, z čeho vycházejí, tedy paměti a zkušenosti. Krishnamurti nás nasměrovává mimo paměť a dokonce odmítá i to, o co se opírá většina těch, kdo hledají sebepoznání – osobní zkušenost. I ta je podle Krishnamurtiho omezená, protože je partikulární a vede k rozdělení. Stejně tak Krishnamurti odmítá naději, podobě jako víru, neboť naděje je projekcí paměti do imaginární budoucnosti, je vlastně minulostí duplikující sebe samu. Struktura může být pozměněna („včera jsem byl špatný – ale zítra se změním“), ale samotný princip fungování celého mechanismu zůstává nezměněn („já – já“). Minulost projektující se do budoucnosti např. ve formě naděje nebo zoufalství, představ nebo

25

V Krishnamurtiho filosofii je celou věc třeba chápat nikoli tak, že „pozorovatel má představu“, nýbrž daleko spíše tak, že pozorovatel sám je představou. To platí ve dvojitým smyslu. Jednak představa (konkrétní noeze, např. „psi koušou“) je v momentu své aktuální přítomnosti tím jediným, co reálně situaci pozoruje – pocit, že „já“ jsem měl tuto představu, přichází ex post, byť se to děje v obrovské rychlosti. A za druhé, sám koncept „jsem někdo konkrétní, oddělený“ je podle Krishnamurtiho pouhou představou, pouhou projekcí paměti, v jádru nestabilní, jakkoli se stabilní může jevit. Krishnamurti tak uvažuje zcela obráceně než většina tradiční indické jógy (Pataňdzali ad.), která naopak pracuje s ideou stabilního subjektu, který veškeré představy musí ovládat či odmítat, a to především ty, které se týkají smyslově vnímatelné reality. Důsledné rozdělování na „já“ a „ne-já“ je pilířem této jógy. Krishnamurti nás naopak vede k tomu nechat se zcela „zaplavit“ světem.

26

KRIŠNAMÚRTI, J. *Sít' myšlení*. Praha: Malvern, 2010., str. 91

27

HOGENOVÁ, A. *Nesmíme pospíchat*. Chomutov: L. Marek, 2014., str. 73

28

KRIŠNAMÚRTI, J. *Sít' myšlení*. Praha: Malvern, 2010., str. 80

očekávání, přehlíží základní fakt, že obsah minulosti, plánování „budoucnosti“ i samotná očekávaná „budoucnost“ se ve skutečnosti vždycky dějí v přítomnosti.

Další důvod, proč je paměť původcem nespočetně lapálií, uvíznutím duše v neproblematizovaných vnitřních dogmatech počínaje a světovou válkou konče, je její těžkopádnost, předpojatost, tvrdost a neadaptabilnost ve vztahu k přítomné realitě. Bohm to popisuje takto: „*Paměť, která je určitou formou zápisu, má nutně určité stabilní kvality, které nedovolují změnit její strukturu podstatným způsobem, má jen omezenou schopnost adaptace na nové situace, např. schopnost tvořit nové kombinace známých principů – ať už náhodou nebo podle zásad a pravidel už v paměti zapsaných. Paměť je tedy nutně omezená jako co do rozsahu tak i co do subtilnosti svého obsahu.*“²⁹ Na možnou námitku, že paměť je přeci adaptabilní, neboť člověk dokáže každodenně vymýšlet nové myšlenky a prakticky se přizpůsobovat novým situacím, Bohm odpovídá: ano. O této podobě ohebnosti a adaptability lidské paměti (myšlení) není pochyb. Mohli bychom říci, že lidská paměť (myšlení) je velmi *chytrá*, protože vytváří nové kombinace. Tvoří je však na základě stále stejných principů, a proto není *moudrá*. Moudrost, podle Krishnamurtiho a Bohma, začíná tam, kde se podaří vykročit mimo „zajeté koleje“ dosavadních principů. To, co je pro Krishnamurtiho skutečně *nové*, je to, co nemůže být známé. To, že je paměť omezena co do rozsahu, je poměrně zřejmé. Bohm však moudře naráží na další typ omezenosti – na omezenost co do subtilnosti. Právě zde, u kořenů samotné strukturace paměti (myšlení), u jejich nejzazších základů, u onoho lidstvem téměř neproblematizovaného, se pohybuje Krishnamurti.

Tím se dostáváme k jednomu z hlavních témat Krishnamurtiho filosofie, a tím je *podmíněnost* myšlení. Jelikož je lidské myšlení podmíněné (zkušeností a minulostí), je zákonitě omezené a tudíž neschopné obsáhnout celek a porozumět absolutnímu. „*Lidský mozek, myšlení je podmíněné, vychované k řešení problémů. Myšlení problémy vytvořilo, a pak je náš mozek, naše mysl vychovávána k tomu, aby je řešila dalším přemýšlením. Všechny problémy, psychologicky a vnitřně, vznikají z myšlení.*“³⁰ Lidské myšlení tedy funguje zacykleně, je zakousnuto do vlastního ocasu jako mýtický uroboros. To, co udržuje myšlení v zaběhnutých schématech, jsou právě tato schémata sama. Lidský mozek v „běžném režimu“ funguje podle Krishnamurtiho v zásadě jako naprogramovaný počítač, který naprogramovala minulost. V tomto programu lze dělat dílčí úpravy, program však zůstává nezměněn. Ve hře lze dělat rozmanité tahy, stále však zůstáváme v rámci pravidel hry.

Bohm tuto věc popisuje následovně: „*Když však z neznámých příčin mozek ve vývoji expandoval a stal se schopným myšlení, nebyl schopen uvidět, že z myšlenky udělal program, a že jeho další činnost byla řízena tímto programem. Ten program neviděl. Činnost programu připsal „sobě“.*“³¹ Z poslední věty vyplývá to, co je podstatou celého problému podmíněnosti a mentálních programů – totiž to, že mozek (lidský jedinec) se s nimi identifikuje. Tyto programy nejsou v „běžném režimu“ chápány jako programy, jako podmíněnosti, jako omezení, nýbrž jako subjekt sám, jako vlastní totožnost. Mozek v procesu myšlení, podmíněném minulostí, vyprodukoval program „já“, který se následně identifikuje s dalšími vzniknuvšími programy, a tím vzniká to, čemu jsme navykli říkat „člověk“. Fakticky se však jedná jen o jednu z potencialit vývoje mozku (a možná o jeho slepou uličku) – podle Bohma a Krishnamurtiho existuje alternativa, která spočívá v dekonstrukci mentálních programů. „*Můžeme-li vidět tyto programy, pak dojde k jejich změně; když uvidíme význam těchto programů jako programů. Jenže teď pro nás neznamenaají programy, znamenají něco mnohem*

29

BOHM, D. *Rozvíjení významu*. Praha: Unitaria, 1992., str. 74

30

KRIŠNAMÚRTI, J. *Sít' myšlení*. Praha: Malvern, 2010., str. 80

31

BOHM, D. *Rozvíjení významu*. Praha: Unitaria, 1992., str. 45-46

podstatnějšího – totiž mne. ³² Podle Bohma a Krishnamurtiho dochází k dekonstrukci mentálních programů, podmíněností (noezí), již pouhým aktem jejich uvědomění. Celý tento proces „pře-programování“ nebo „de-programování“ lidského vědomí stojí na jednoduchém, ale mocném principu, „že nejasnost jako nejasnost je jasná nejasnost.“ ³³ V poslední době se tento přístup začíná pomalu prosazovat, např. v *gestalt psychoterapii*, v praxi *mindfulness* a v dalších oblastech, zabývajících se zkoumáním a uzdravováním lidské duše.

Mentální programy lze odstranit (či přinejmenším změnit) tím, že si uvědomíme jejich existenci. To, že pouhým pozorováním se mění pozorované, je jednou ze základních pouček (a problémů) kvantové fyziky a není divu, že kvantového fyzika Bohma nadchlo, když Krishnamurti přišel s totožným tvrzením na rovině duchovní. De facto stejný přístup však navrhoval již Edmund Husserl. Uvědomění si mentálních programů (noezí) jako možnost proniknout blíže k realitě (k věcem samým) je jedním z pilířů jeho fenomenologie. „*Podstaty věcí se ukážou jen tehdy, když je osvobodíme od toho, co je překrývá, zakrývá a zahaluje. K tomu je třeba odstranit světlo, jež osvětluje věc jen z jedné strany, což není nic jiného než provedení transcendentální epoché. ... Co je tímto nánosem? To jsou zvyky, metodické vyšlapané cesty, jež svou oprávněnost čerpají nikoli z věci samé, ale z naší noeze, kterou jsme získali od jiných.*“ ³⁴ Husserl však zdůrazňoval, že transcendentální epoché je ideál, který nikdy nelze provést absolutně, neboť nelze vědět najednou a plně o všech svých noezích. V tom je snad jediný rozdíl mezi Husserlem a Krishnamurtim, neboť Krishnamurti tvrdí opak – transcendentální epoché, osvobození se od všech mentálních programů, je možné absolutně. Jeho podmínkou je ovšem naprosté prohlédnutí základního programu, kterým je představa odděleného „já“.

Nyní se ptáme: jaký je vztah podmíněného myšlení a jeho programů k lidské emocionalitě a tělesnosti? Člověk je bio-psycho-sociálně-spirituální jednota a nelze adekvátně hovořit o myšlení a prožívání, aniž bychom vzali v patrnost emoce a tělesné pocity. Jaký je vlastně vztah mezi myšlením a emocemi? Patří emoce do sféry myšlení, nebo do sféry tělesna? Bohm dichotomii této otázky překlenuje a říká: „*Emoce a myšlení jsou téměř neoddělitelné. Jsou to jen různé úrovně téže věci. Mezi intelektuální a emocionální částí mozku je velký svazek nervů, vedoucích tam a zpět. Každá myšlenka působí na emoce a každá emoce se dotýká myšlenek. A podle způsobu, jak to emoce požadují, jde i myšlení. Emoce jsou hluboce ovlivněny myšlením, protože myšlení produkuje obrazy – ne abstraktní myšlenky, ale obrazy a pocity. Každá myšlenka se rozvíjí do obrazů a pocitů, které působí jako percepce. Myšlenka na nebezpečí produkuje tytéž emoce, jako percepce skutečného nebezpečí. A také stejné chemické chování.*“ ³⁵ Hovoříme-li tedy o myšlení, míníme tím celý komplex vnitřních vjemů a hnutí, včetně emocí. Na základě toho, co říká Bohm, můžeme emoce chápat jako jakýsi most mezi myšlením a tělem, přičemž v obou těchto oblastech jsou emoce plně doma. Emoce jsou myšlení a emoce jsou tělo. Rozdíl mezi myšlením a emocemi je co do míry a způsobu, nikoli co do podstaty.

Tím pádem je rovněž jasné, že myšlení bezprostředně ovlivňuje tělo a naopak. Bohm upozorňuje, že pouhá myšlenka na nebezpečí vyvolává v těle reakce, odpovídající situaci reálného nebezpečí. Podmíněné myšlení je stále natolik omezené a evolučně zaostalé, že není ve svém prožívání schopno tělesně rozlišovat fikci od reality. Myšlení navíc tělo přímo

32

BOHM, D. *Rozvíjení významu*. Praha: Unitaria, 1992., str. 94-95

33

HOGENOVÁ, A. *Nesmíme pospíchat*. Chomutov: L. Marek, 2014., str. 53

34

HOGENOVÁ, A. *Čas jako problém*. Chomutov: L. Marek, 2011., str. 21

35

BOHM, D. *Rozvíjení významu*. Praha: Unitaria, 1992., str. 46

poškozuje tím, že se jej snaží schematicky řídit. Tělo pochopitelně nemůže fungovat bez jisté spontánní součinnosti s myšlením. Pokud je však v myšlení ustanoveno řídicí centrum (program), které tělu diktuje, co má a co nemá dělat, nastává mezi tělem a duší, „hmotou“ a „duchem“ rozpor, který je původcem nemocí psychických i somatických, který je původcem neklidu, hněvu a duchovní otupělosti. „*Tělo také prochází velkou zátěží, způsobovanou myšlením. Myšlení tělu diktuje a kontroluje je; a myšlení tím, že je omezené, působí disharmonicky. Způsobuje, že žijeme fyzicky v disharmonii proto, že tělo nutí, kontroluje, podrobuje si je, popohání je – to všechno děláme a navíc se z politických nebo náboženských důvodů postíme, a to je násilí páchané na těle.*“³⁶ Krishnamurti byl zásadním odpůrcem jakékoli formy asketismus. Asketismus a potlačování tělesnosti považoval za uměle vytvořený mentální program, který nevede k duchovnímu prohloubení, ale k pravému opaku – k potlačování a rozdělování. Krishnamurti se tak jasně staví na stranu těla proti tisícileté „duchovní“ tradici (především indické, ale i evropské), která tělo potlačovala a ukázněvala.

„*Půjdete-li do toho trochu hlouběji, tak zjistíte, že dokud je zde „já“, jež jedná a samo sebe si přitom uvědomuje, musí zde být zklamání, frustrace, a tím i utrpení. Problém tedy není v tom, jak přemoci utrpení nebo jak odstranit konflikt, ale v porozumění podstatě vlastní osoby – vlastního „já“.*“³⁷ Krishnamurti ukazuje destruktivní povahu „já“ ve vztahu k celému životu. Odkud se však toto centrum myšlení vzalo? Jak se tu objevil tento základní mentální program? Krishnamurti na to dává překvapivou odpověď: „*Ten, kdo myslí, není oddělený od myšlení. Myšlení však samo myslícího vytváří a vyděluje ho stranou. Myšlení totiž sleduje své zachování, a tak vytváří „já“ jako stálou entitu, „já“, které myšlení ovládá. Bez myšlení tedy není žádné „já“.*“³⁸ Krishnamurti tedy tvrdí opak toho, co je jedním ze základů subjektivistické indické jógy, totiž že subjekt, sám o sobě nezávislý, produkuje myšlení, potažmo celý vnější svět skrze myšlení. Krishnamurti naopak říká, že subjekt je produktem procesu myšlení, že základní mentální program je neustále konstituován ostatními mentálními programy (paměti), a to jednoduše za účelem udržení zdánlivé koherence uvnitř tak zjevně nestabilní struktury, jakou lidské myšlení je. „*Já“ je tedy vytvořeno myšlením, aby udržovalo a nadále produkovalo myšlení. „Já“ není nějaká apriorně existující substance, která by byla jakkoli reálná, ba dokonce transcendentní. Je to motor pohánějící stroj mysli, sám přitom jsa tímto strojem udržován v chodu.*

Mezi „já“ a myšlením tedy existuje reciproční vztah. „*Já“ je stvořeno procesem myšlení. A poté, co je stvořeno, s myšlením dále samo pracuje.*“³⁹ Tento vjem „já“, produkovaný pohybem myšlení, se ovšem nyní snaží celý pohyb myšlení řídit. „*Mysl je jako stroj, jenž pracuje ve dne i v noci. Jede a drnčí stále, v bdělém stavu i ve spánku. Je rychlá a nepokojná jako moře. Část tohoto složitého a spleťitého mechanismu se snaží řídit celý pohyb, a tak začíná konflikt mezi protikladnými potřebami a tužbami. Jedna může být označována jako „vyšší já“, druhá „nižší já“, obě jsou však záležitostí mysli.*“⁴⁰ V zásadě jde o něco, co je v různé míře součástí naší každodenní zkušenosti. Problém tkví v tom, že mysl je vysoce strukturovaný a fluidní systém, který sice ustavuje své pomyslné centrum, zákonitě však mezi nimi musí být rozpor, neboť jedna složka celku zkrátka nemůže řídit celek. Přesto se o to pokouší. To má zpravidla dvojí důsledek: chaos v celku a zvyšování tlaku na řídicí složku. V

36

KRIŠNAMÚRTI, J. *Sit' myšlení*. Praha: Malvern, 2010., str. 62

37

KRIŠNAMÚRTI, J. *Vnitřní revoluce*. Praha: DharmaGaia, 2002., str. 132

38

KRIŠNAMÚRTI, J. *Vnitřní revoluce*. Praha: DharmaGaia, 2002., str. 131

39

KRIŠNAMÚRTI, J. *Vnitřní revoluce*. Praha: DharmaGaia, 2002., str. 131

40

KRIŠNAMÚRTI, J. *Vnitřní revoluce*. Praha: DharmaGaia, 2002., str. 189-190

samotné povaze myšlení, v němž figuruje „já“ jako jeho středobod, je tedy podle Krishnamurthiho přítomen neustálý svár, zápas, ne-řád, rozpor, boj, rozdělení, potlačení, nepřijetí a zmatek. Neustálý, protože principiální. Vždycky, protože z povahy věci.

Situace však naštěstí není bezvýchodná. Abychom však utišili základní rozpor uvnitř myšlení, tedy anihilovali představu „já“ jako nezávislé substance, musíme pokročit k rovině hlubšího uvědomění, která od nás bude vyžadovat zaujetí ještě odvážnějšího pohledu. Doposud jsme hovořili o „já“, jako kdyby bylo sice smyšlenou a rušivou, přeci však nějakým způsobem pevnou a ohraničenou entitou. Tím však, podle Krishnamurthiho, právě není. „Já“, produkt pohybu myšlení, je sám pohyb. „Já“ je proces. „*Myslíme si, že kontrolor, to jest ten, který myslí, něco prožívá, je odlišný od kontrolovaného subjektu, tedy pohybu myšlenek, samotného prožitku. Ale když to budeme pozorovat opravdu pozorně, zjistíme, že ten, který myslí, je sám myšlenkou. Myšlení způsobilo, že se přemýšlející subjekt oddělil od myšlenky a myšlení, a subjekt pak říká: „Musím kontrolovat.“ Když tedy nahlédnete, že kontrolor je totožný s kontrolovaným, odstraníte konflikt, a to beze zbytku.*“⁴¹ Tvzení, že myslící je myšlené, je jádrem Krishnamurthiho filosofie subjektu. Podle Krishnamurthiho mezi nimi ve skutečnosti neexistuje žádný rozdíl; pouze uvěří-li myslící, že je od myšleného oddělen, pak vzniká, zdánlivě, tento rozdíl, a s ním i vnitřní rozpor. Je-li však myslící myšlené, jak vůbec může vzniknout dojem, že je něčím odděleným? Je to rovněž jen myšlená myšlenka: myšlenka, že je tu „já“, které je oddělené od ostatních myšlenek. Ve chvíli, kdy myslící „já“ přijme (reálně, nikoli intelektuálně), že je zcela totožné s myšleným, zmizí. Zkrátka odejde stejně, jako odcházejí a přicházejí všechny ostatní myšlenky.

„*Sebestředná činnost „já“ probíhá v čase. Tomuto středu, tomuto „já“, dodává kontinuitu paměť. Budete-li se pozorovat a uvědomovat si toto jádro své činnosti, poznáte, že je to jen proces, v němž je zapojena paměť a zkušenost, a že všechny prožitky tlumočí a překládají podle paměti.*“⁴² Vidíme tedy opět souvislost s pamětí a časovostí – „já“ nemůže být statická entita, daleko spíše je to proud, tok či vibrace; určitý druh chvění, které má svůj zdroj ve zkušenosti a v paměti. Nic víc. „Já“ visí v neustálém napětí mezi minulostí a budoucností. Místo o „já“ by tedy bylo příhodnější hovořit o „já-stvování“, o ustavičném procesu re-konstituování subjektu ze zkušeností, paměti, minulosti a budoucnosti. Zde definitivně opouštíme představu stabilního, reálně existujícího, odděleného, individuálního „já“.

Z toho všeho v zásadě vyplývají tři logické důsledky: 1) oddělené „já“ je relativní, 2) oddělené „já“ je původcem destrukce, 3) oddělené „já“ lze prohlédnout jako relativní a tím ukončit destrukci. U třetího bodu se nyní zastavme. První dva body představují teoretické předpoklady, z nichž vyplývá třetí bod jako praktická možnost. A zde leží kámen úrazu. Neboť „já“, sužované neustálými vnitřními i vnějšími rozpory, sužované utrpením, zatouží ukončit svou existenci v naději, že tím dosáhne ideálního stavu. V celé této touze je však bytostný rozpor. „*Já, jenž k věci přistupuji velmi vážně a poctivě, chci rozpustit své ego. V okamžiku, kdy řeknu „já ho chci rozpustit“, je stále přítomno prožívání ega, a tak je ego, mé „já“, opět posilováno.*“⁴³ Mnozí duchovně praktikující nejrůznějších směrů a tradic usilují o rozpuštění svého „já“ (ega), přehlížejí při tom ale zásadní problém tohoto úsilí, totiž to, že je to právě „já“, kdo chce ego rozpustit, že je to právě „já“, kdo o to usiluje. Tato záměrná snaha „já“ o anihilaci „já“ je ve skutečnosti rafinovaným úhybným manévrem „já“, sloužícím k jeho zachování. Mohli bychom říci, že záměrná snaha „já“ ukončit „já“ je poslední šancí „já“, jak

41

KRIŠNAMÚRTI, J. *Sít myšlení*. Praha: Malvern, 2010., str. 97-98

42

KRIŠNAMÚRTI, J. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský, 2013., str. 132

43

KRIŠNAMÚRTI, J. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský, 2013., str. 81

se udržet v existenci poté, co zakusilo a stvořilo tolik utrpení, poté, co, teoreticky, nahlédlo svou nicotnost. Dostáváme se do slepé uličky?

„Dokud člověk říká: „Nesmím být chtivý,“ vynakládá úsilí. Vlastní „já“ je však chtivé, protože chce být ne-chtivé.“⁴⁴ Vystává tu před námi problém úsilí. Úsilí je vždy spjato s nějakou formou napětí, snahy, tedy popření něčeho na úkor něčeho jiného, a především je neodlučitelně spjato s časem, s minulostí a s budoucností. Úsilí samo o sobě je tedy funkcí „já“, funguje na tomtéž principu, a proto úsilí o anihilaci „já“ je pouze formou jeho udržování. Jádrem problému je to, že „já“ není schopno jít za svoje vlastní hranice. „Já“ si představuje, jak se sebe samého zbaví a následně bude prodlévat v jakémsi blaženém stavu, jehož plodů si bude příčetně užívat. „Já“ touží dosáhnout stavu bez „já“, idealizuje si ho, zpředměťuje si ho, činí ho objektem své touhy, činí ho myšlenou myšlenkou, ztotožňuje se s ním. Je-li mysl alespoň trochu moudrá (tzn. je schopna nahlížet své programy jako programy), pak většinou skončí zde a stává se tzv. „duchovním člověkem“, zpravidla se morálně zušlechťuje a příležitostně dosahuje i tzv. „duchovních stavů“. V horším případě se „já“ s idealizovanou představou svého imaginárního sebe-rozpuštění ztotožní natolik intenzivně a křečovitě, že se začne považovat za mimořádné, výjimečné a vysoce nadřazené nade vše ostatní, počínaje vlastními myšlenkami a tělem a konče ostatními lidmi. Místo anihilace „já“ dochází k rapidnímu posílení „já“. Dostáváme se k ožehavému tématu *duchovní pýchy*.

V zahradě sebepoznání číhá tento had a je třeba o něm vědět. Sebepoznání, filosofie, duchovnost – jakkoli chceme tuto péči o duši nazývat –, nejsou samo-spásnou a automaticky zaručenou cestou bez nebezpečí. Právě naopak. Zde, v samotném srdci našich životů, tam, kde je člověk pravdivému nejbliže, je paradoxně nejbliže i jeho pravému opaku, temnotám nejhlubší nevědomosti a pýchy, na jejichž konci hrozí to nejhorší: zatvrzelé srdce. Již před půl stoletím reflektoval tento problém pražský rodák Vilém Flusser⁴⁵: „*Možná se v budoucnu v hlubinách duše potká logický Západ s meditujícím Východem. ... Neboť v Asii se, jak známo, bloudí v džungli podvědomí už po staletí. Co u nás ještě ani není problém, to stojí nad Indií a Čínou jako planoucí znamení: že totiž cesta do duše je pokusem zkrátit cestu k Bohu, a proto většinou tato cesta končí v pekle.*“⁴⁶ K setkání logického Západu a meditujícího Východu, které Flusser předpověděl, již došlo, ať již v dialogu Bohma a Krishnamurtiho, v díle Fritjofa Capry či dalších. Avšak to, co je významným a děsivým poselstvím Flusserových slov, je to, že sestoupíme-li záměrně do svého nitra, můžeme, obrazně řečeno, skončit na dně. Nutno říci, že samotné sebepoznání nemusí být ani podle Flussera, ani podle Krishnamurtiho, nutně katastrofické. Ve skutečnosti je dobré a potřebné. Musíme však být na pozoru, abychom nezaměnili skutečné sebepoznání za falešné. Falešné „sebepoznání“, tedy upevnění programu „já“ ve stavu duchovní pýchy, nastává tehdy, je-li naše vnitřní hledání ovládáno vůlí, chtěním, strachem, podmiňováním, potlačováním, schématy a dogmaty. „*V tomto osvobození vůle je*

44

KRISHNAMURTI, J. *Vnitřní revoluce*. Praha: DharmaGaia, 2002., str. 130

45

Jsem přesvědčen, že Flusser patří k jednomu z nejméně doceněných filosofů 20. století. Jeho kniha *Příběh d'ábla*, ze které budu v této práci citovat, je jeho zřejmě neoriginálnějším dílem. Lze ji velmi obtížně žánrově zařadit. Jde v podstatě o fiktivní filosofickou reportáž o vývoji světa, lidstva, kultury a filosofie z hlediska působení „časotvorné“ entity, kterou Flusser nazývá d'ábel. Dábel se snaží udržet fenomény v čase, zatímco jeho protihráč, Bůh, je z času vyprošuje a činí z nich noumena. Uprímně řečeno, ve Flusserově díle vystupuje Bůh minimálně a naprostá většina světového dění je chápána jako dílo d'ábla. Flusser zde nevychází z žádné konkrétní náboženské tradice (byť si z formálních důvodů propůjčuje katolický koncept sedmi smrtelných hříchů), jeho pojetí d'ábla je čistě filosofické; celé dílo je psané s vysokou nadsázkou, a přesto se dotýká těch nejhlubších a nejzávažnějších otázek vědy, umění, filosofie, teologie a psychologie. Domnívám se, že tato kniha (org. 1965, Sao Paulo) nese nadčasové poselství a je více aktuální v dnešní době, než v době svého vzniku.

46

FLUSSER, V. *Příběh d'ábla*. Praha: GemaArt/OSVU, 1997., str. 58

něco zkaženého, něco blaseovaného a rafinovaného, zkrátka něco chtěného.“⁴⁷

Osvobodit se od mentálních programů, aniž by se člověk od nich chtěl osvobodit – to je cesta, kterou navrhuje Krishnamurti. Je paradoxní. Není však nemožná. V následujících kapitolách budou ukázány směry, ve kterých je tato cesta schůdná. Sebepoznání znamená rozpoznání relativní povahy subjektivity a toto sebepoznání je zcela možné a reálné.

Dekonstrukce mentálních programů však nemůže probíhat na základě mentálních programů, nebo-li, jinak řečeno, „*disciplinované metodické vynucování osvícení je dílem d'ábla, je smrtelným hříchem pýchy.*“⁴⁸ Zde, v první kapitole, otevíráme toto důležité „flusserovské“ téma, téma pýchy a pokory. Nalaďme se tedy na tuto vlnu, neboť v závěru práce se k tématu vrátíme z druhé strany. Již předem však můžeme prozradit pointu, neboť pozornému a otevřenému čtenáři je beztak již teď zřejmá – totiž, že skutečné sebepoznání může existovat pouze v nerozlučném sou-bytí s bezmeznou pokorou, a že naopak jakákoli forma pýchy je principiální překážkou takového sebepoznání. „*Když zde není naše já, je zde krása, mlčení, prostor. Pak ona inteligence, která se rodí ze soucítění, jedná prostřednictvím mozku. Je to velmi jednoduché.*“⁴⁹

Závěrem první kapitoly bychom se mohli podívat na jeden ze směrů, kterými je cesta sebepoznání podle Krishnamurtiho schůdná. To, co nám Krishnamurti nabídne, bude velice připomínat metodu. Neodmítá snad Krishnamurti metodu? Podle Krishnamurtiho je metoda schématický program, je mechanická, založená na zkušenosti, paměti a čase. Vede tedy k produkci vjemu „já“, nikoli k jeho ukončení. To, že nám Krishnamurti nenabízí metodu, znamená, že nám neříká, abychom mechanicky něco opakovali, úsilím cvičili, den po dni trénovali. Krishnamurti toliko poukazuje na jisté přirozeně existující prvky myšlení, ke kterým stačí přiklonit svoji pozornost, aby došlo k vnitřní proměně. Jednou z takových „metod“ je například uvědomování si mezer mezi jednotlivými myšlenkami. „*Budete-li to velmi pozorně sledovat, uvidíte, že ten pohyb není konstantní, ale že mezi dvěma myšlenkami je vždycky přestávka. I když se třeba jedná o nekonečně malý zlomek vteřiny, je to přestávka, předěl, který má při tom kyvadlovém pohybu sem a tam velký význam.*“⁵⁰

Všimněme si, že Krishnamurti neříká „dělejte to a to“, nýbrž „budete-li to velmi pozorně sledovat, uvidíte...“ Opravdu se tedy nejedná o metodu, ale o poukaz k přirozeně existujícímu, kdykoli přístupnému faktu, k jednomu z principů našeho myšlení. „*Aby se mysl osvobodila, musí nejen nahlédnout a pochopit, že se houpe jako kyvadlo sem a tam mezi minulostí a budoucností, ale musí si uvědomovat i tu přestávku mezi myšlenkami, to přerušení v myšlení. Tato přestávka je spontánní a nezpůsobuje ji žádná příčinná souvislost, žádné přání, žádné donucování. Budete-li to velmi bedlivě sledovat, uvidíte, že reakce myšlení a jeho pohyb jsou sice zdánlivě velmi rychlé, ale přesto jsou mezi myšlenkami mezery. Mezi myšlenkami je vždy okamžik ticha, které se nevztahuje k myšlenkovému procesu. Budete-li to pozorovat, uvidíte, že tato chvíle ticha, tento okamžik není utkán z času.*“⁵¹ V tomto „cvičení“ nejde o to zastavovat nebo ovládat mysl, nejde o to mezeru mezi myšlenkami vytvořit. Ona tam již je, stačí k ní pouze jemně přiklonit svou pozornost; vnímat kyvadlový pohyb myšlení, na jehož pozadí se postupně začne ukazovat⁵² cosi radikálně odlišného – bezčasé pozorování,

47

FLUSSER, V. *Příběh d'ábla*. Praha: GemaArt/OSVU, 1997., str. 153

48

FLUSSER, V. *Příběh d'ábla*. Praha: GemaArt/OSVU, 1997., str. 154

49

KRIŠNAMURTI, Dž., BOHM, D. *O budoucnosti lidstva*. Praha: Pragma, 2016., str. 91-92

50

KRISHNAMURTI, J. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský, 2013., str. 234

51

KRISHNAMURTI, J. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský, 2013., str. 236

52

nenucené ticho.

Toto uvědomování si mezery mezi myšlenkami je poměrně rozšířeno v různých duchovních tradicích (východních i západních), Paul Brunton ho nazýval „hadí stezka“, neboť pozornost musí umět proklouznout mezi dvěma myšlenkami jako had. Jako praktický příklad, jak si lze uvědomovat mezeru mezi myšlenkami, uvádím popis od českého mystika Františka Drtíkoly, v němž vysvětluje, jak při praktikování tohoto „cvičení“ postupoval: „*Je to mezi koncem jedné a začátkem druhé myšlenky. Tak jsem si „dal“ jednu myšlenku a pak druhou – a mezi nimi – jest to čiré Světlo. Ovšem sledovat to pomalu, od jedné myšlenky – tu dodělám – pak je pouze TO – ke druhé. Ale pomalu, ono to snadno uklouzne a už je člověk v té druhé a TO přehlédne. A tu: jedna myšlenka končí – a bylo Světlo – a druhá myšlenka končí – a bylo opět Světlo. A tak jsem se houpal sem a tam.*“⁵³ To, co nazývá Drtíkola „Světlem“, nazývá Krishnamurti „tichem“. Míni totéž. Pojem „ticho“ je snad přesnější, nevede k tolik předmětným představám jako pojem „světlo“. Drtíkola však naznačil, že míni světlo v duchovním smyslu, nikoli optickém, tím, že jej obdařil velkým písmenem. V každém případě tkví význam této „hadí stezky“ v tom, že mysl poznává svou relativnost a současně poznává i své vlastní pozadí, které relativní není. Toto pozadí však není „něco“ předmětného, není to fenomén. Pokusí-li se čtenář vyzkoušet toto „cvičení“, měl by být připraven na to, že mezi myšlenkami se nenachází „něco“ ohromujícího, ale naopak „ne-něco“ zcela prostého. Myšlení poznává svou kyvadlovou povahu a ztrácí se v mezeře mezi amplitudami své vibrace. Zde, v prostoru pozorování bez řídicího centra, v tichu mezi myšlenkami, vjem „já“ zaniká. „*Dát si myšlenku – pauza – myšlenku – pauza – pozorovat tu pauzu.*“⁵⁴

Shrnutí kapitoly: Výchozím bodem Krishnamurtiho úvah o sebepoznání je pole subjektu a myšlení. Myšlení na základě zkušeností, paměti a vnitřního časování (minulosti a budoucnosti) produkuje řídicí centrum „já“. Toto „já“ není statické povahy, nýbrž se jedná o proces, pohyb. Mezi „já“ a myšlením vzniká rozdělení a z něj plynoucí rozpor, který je původcem nevědomosti a utrpení. Myšlení je podmiňováno mentálními programy. Myšlení, ovládané „já“, vytváří napětí s tělesností a emocemi. „Já“ se pokouší zachovat samo sebe mimo jiné tím, že vytvoří ideu své neexistence a snaží se jí zdánlivě dosáhnout, čímž posiluje svou oddělenost a kontrolu. Ukončení „já“ a proměna mentálních programů může nastat pouze skrze něco radikálně odlišného, totiž bezčasé ticho na pozadí myšlení. Toto bezčasé ticho lze objevit v mezeře mezi dvěma myšlenkami.

3.2. Pozornost

Hned v první kapitole před nás byl postaven překvapivě odvážný úkol – prohlédnout kompletní strukturu myšlení a opustit vjem „já“, opustit vjem oddělenosti myslícího a myšleného, subjektu a objektu. Krishnamurti nám jasně ukázal, že úsilí, ovládnutí a potlačování nevedou v této věci ke kýženému stavu, ale naopak spíše napomáhají udržování starých programů. Kde tedy najít řešení? Nabízí Krishnamurti něco obecně použitelného, co by nám umožnilo pracovat s myšlením bez kontroly a potlačování? Něco, co by dokázalo dekonstruovat staré struktury a mentální programy? Něco, co by dokázalo rozpustit „já“? Ano, Krishnamurti nabízí světlo pozornosti. Předně je třeba říci, co Krishnamurti touto

---

Slovo „ukazovat“ není zcela výstižné, protože vzbuzuje dojem, že dochází k fenomenalizaci čehosi, přičemž ovšem ona mezera mezi myšlenkami je právě tím, na čem se vše ostatní ukazuje, co je pozadím fenomenalizace myšlení.

53

FUNK, K. *Mystik a učitel Fráňa Drtíkoly*. Praha: GEMMA89, 1993., str. 99

54

FUNK, K. *Mystik a učitel Fráňa Drtíkoly*. Praha: GEMMA89, 1993., str. 105

pozorností míní. Rozhodně jí nemíní soustředění ve smyslu koncentrace (rozdíl mezi pozorností a soustředěním bude vysvětlen níže). Krishnamurthiho pozornost je blízká spíše tomu, čemu bychom mohli říkat bdělost; případně tomu, čemu se říká všímavost – tak se zpravidla do češtiny překládá anglický výraz *mindfulness*.

Krishnamurti vystihuje své pojetí pozornosti následovně: „*Prostě sledovat a uvědomovat si každou myšlenku, každý pocit, neomezovat je ani neovládat, jen je sledovat, stejně jako sledujeme let ptáka, bez svých vlastních předsudků a zkreslování. Toto sledování přináší ohromný pocit prostoty, který je za vší zdrženlivostí, za vším blázněním sama se sebou, za všemi myšlenkami na vlastní zdokonalení a naplnění. To všechno je dětinské. V celém tomto sledování je velká svoboda a v této svobodě je pocit důstojenství z prostoty.*“⁵⁵

Ústředním motivem Krishnamurthiho pojetí pozorování je nezasahování – to znamená neovládat, nemanipulovat, neusměřňovat, nehodnotit, netřídit, nevybírat, neztracovat ani nevyzdvihovat nic, co se v procesu myšlení objeví. Tento přístup se značně liší od toho, na co je většina lidí zvyklá, ať již z rodinné a školní výchovy, z celkové společenské atmosféry (médiá, politika), z práce nebo z většiny náboženských a duchovních směrů. Všude je fungování a nastavení lidského jedince postaveno na ovládání a hodnocení. Krishnamurtimu však záleží na spatření skutečnosti, na nazření celku. Skutečnost může být spatřena pouze v nerozdělitelném celku bez marga, z něž nic nevyčleňujeme – ani to nejbanálnější, ani to nejtemnější, ani to nejtěžší, ani to nejabsurdnější. Podle Krishnamurthiho je třeba spatřit duši celou, vidět kompletní pohyb „já“, spatřit tok myšlení jako jedinou plynoucí řeku. Oproti tomu má většina psychologických, filosofických i spirituálních směrů tendenci zabývat se pouze některými vlnkami nebo víry v této řece a zcela jim při tom uniká řeka jako taková, i když o ní někdy více, někdy méně, mají jakési tušení.

Uzávorkování ovládání a hodnocení je prvním pilířem pozornosti. Druhým, neméně podstatným a neméně obtížným pro intelektuální přijetí, je fakt, že samotným pozorováním dochází ke změně. Podle Krishnamurthiho není k sebepoznání a sebe-proměnění zapotřebí nic učinit, není třeba žádného skutku, ba naopak, jakékoli „dělení“ by bylo sebepoznání jen na překážku. Vše, co je třeba, je pozorovat. Jak již ostatně bylo řečeno, v tomto bodu se Krishnamurti setkává s kvantovou fyzikou, která také čelí praktickému problému, že pozorování bezprostředně ovlivňuje stav pozorovaného. Na faktu, že samotným pozorováním, uvědomováním, všímáním, můžeme svůj život měnit, stojí i dnes rychle se šířící praxe *mindfulness*. Psychologové Mark Williams a Danny Penman popisují ve své knize *Všímavost* účinky neovládající a nehodnotící pozornosti (všímavosti) na myšlení: „*Obrátíme-li na myšlenky světlo naší pozornosti, jako by se začaly stydět. Proč? Představme si to takto: myšlenky se skládají z okamžitých záblesků aktivity neuronové sítě mozku, které jsou následovány šířící se vlnou asociací, jež je mnohem pomalejší. Záblesk je velmi krátký impuls – odpovídá například okamžitému obrazu, který se vynoří v mysli, ale to, čemu říkáme myšlenka, je tvořeno jak prvotním impulzem, tak vlnou asociací. Asociace následují prvotní impuls, jako družina následuje krále nebo královnu. ... Pokud si je plně uvědomíme, začne se rozpouštět řetězec, který asociace spojuje. Mizí zejména proud vnitřní řeči, takže si lépe uvědomujete samotné impulsy, myšlenky brzy ztratí svou sílu a jednoduše se vytratí.*“⁵⁶

Kde s pozorováním začít? Nejlépe tam, kde jsme. Změřit pozornost na prosté předměty, které nás obklopují. Pozorování okolí sice ještě neznámá pozorování myšlenek, ale velmi plynule k němu vede. Proč? Protože bdělým uvědomováním prosté přítomnosti se pohyb myšlení uklidňuje a zpomaluje. „*Všiml jste si někdy, že když něco pozorujete, mysl se zpomalí? Když pozorujete támhleto auto, jak jede po cestě dolů, nebo když se cíleně díváte na*

55

KRISHNAMURTI, J. *Vnitřní revoluce*. Praha: DharmaGaia, 2002., str. 200

56

WILLIAMS, M., PENMAN, D. *Všímavost*. Praha: Anag, 2014., str. 120

nějakou hmotnou věc, nepracuje vaše mysl mnohem pomaleji? Sledování a pozorování zpomaluje mysl.“⁵⁷ Cesta sebepoznání tedy pro Krishnamurthiho nezačíná kdesi v abstraktu, ale naopak vždy zde, v prosté přítomnosti, mezi objekty každodenního života. Zde má svůj počátek a stálou oporu. Odvrácení pozornosti od myšlení „já“ ke světu zklidní myšlení a umožní pozornosti podstoupit od „já“. Tento druh prosté pozornosti vůči tomu, co je zrovna v našem percepčním poli, přináší, podle Krishnamurthiho, možnost vnitřní revitalizace. „*Když pozorujete beze slov květ růže, když neříkáte, jakou má barvu, ale jen se na ni díváte, pak onen pohled přivodí velikou citlivost, rozbíjí pocit tíže mozku a přináší mimořádnou vitalitu. Když je zde čisté vnímání, které nesouvisí s myšlením a časem, je zde naprosto jiný druh energie.*“⁵⁸ V této nehodnotící, nedefinující a bezprostřední pozornosti se otevírá hlubší dimenze lidského bytí, která se stává nezávislou na mentálních programech, strukturách a podmíněnosti časem. To neznamená, že by je zrušila. Ona je přesahuje.

To, co je pro tento typ pozornosti klíčové, je fakt, že nevychází z určitého středu („já“), nýbrž je zcela decentrovaná. Tato pozornost střed naopak anihiluje. Střed musí být vždy nějak vymezen vůči svému okolí (lze snad říci, že střed či bod je nejzákladnější možnou jednotkou vymezení vůbec), zatímco pozornost musí být fundamentálně otevřená, to znamená, že je beze středu a bez obvodu. Tím pádem může pojmut cokoli. Krishnamurti, který často pobýval ve švýcarských Alpách, dává příklad: „*V pozornosti však není vůbec žádný střed. Když se člověk dívá na něco nesmírného – například na hory s jejich zvláštním majestátem na pozadí modré oblohy a na krásu údolí – krása toho na okamžik střed vytlačí; člověk je na chvíli tou velkolepostí ohromen. Tam, kde není středu, vnímáme krásu.*“⁵⁹

Pozornost tak člověku umožňuje zpomalit, všimnout si a vnímat. Umožní mu otevřít se a ztišit povrchní vrstvy myšlení, přičemž se otevírají hlubší úrovně vědomí i podvědomí. Myšlení je v neustálém pohybu a překročit jej znamená umět se pomyslně „vysmeknout“ něčím ještě rychlejším, něčím subtilnějším. (Nechápejme toto vysmeknutí však jakkoli bojovně a křečovitě, nýbrž naopak jako zásadní odlehčení a uvolnění, jaké přináší, například, právě pohled na křišťálově průzračná horská údolí.) Tím rychlejším a subtilnějším je pozornost bez výběru a bez hranic. „*Právě proto, že je člověk mostem a přechodem, nesmí v životě pospíchat. Abychom opravdově přešli most, potřebujeme vědět o každém provedeném kroku, potřebujeme vnímat to, co se kolem mění, protože touto změnou se dostáváme velmi pomalu k sobě samému.*“⁶⁰ Filosofie se zkrátka ve spěchu dělat nedá a instantní „duchovnost“ nevede, v lepším případě, nikam, v horším případě vede do pekla, jak v předchozí kapitole varoval Fusser. Dostáváme se k sobě, k poznání celé struktury lidského existování v myšlení, velmi pomalu, a přece vždy okamžitě – vždy v kroku. Je třeba si však být každého kroku vědom. To umožňuje klidná, leč odvážně bdělá pozornost, kterou může probudit květina, hory, západ slunce, zvuk auta (i nepříjemný) nebo jediná věta v knize.

Nyní přikročme k obzvláště důležitému tématu této kapitoly, a tím je distinkce mezi pozorností a koncentrací (soustředěním). Ačkoli máme tendenci obě slova vnímat jako velmi podobná, u Krishnamurthiho mají úplně odlišný, téměř protichůdný význam. Zatímco pozornost je bez výběru a bez hranic, tedy vše-pojímající, koncentrace vždy vyčleňuje, vždy vymezuje a konkretizuje svůj záměr. Ohraničuje. „*Pozornost se liší od koncentrace, od soustředění. Koncentrace je myšlením vytvořené úsilí zaměřit svou schopnost, svou energii na*

57

KRISHNAMURTI, J. *Vnitřní revoluce*. Praha: DharmaGaia, 2002., str. 190-191

58

KRIŠNAMÚRTI, J. *Sít' myšlení*. Praha: Malvern, 2010., str. 35

59

KRIŠNAMÚRTI, J. *Sít' myšlení*. Praha: Malvern, 2010., str. 73

60

HOGENOVÁ, A. *Nesmíme pospíchat*. Chomutov: L. Marek, 2014., str. 74

určitý předmět. Když jste ve škole, jste cvičeni k tomu, abyste se soustředili, tj. abyste zaměřili všechnu energii k určitému bodu. Při soustředění, při koncentraci nedovolujete žádnému jinému druhu myšlení, aby vás rušilo. Koncentrace v sobě zahrnuje kontrolu myšlení, nedovoluje toulat se, ale trvale je zaměřuje na určitý předmět. V této činnosti je myšlení nátlak, kontrola. Při koncentraci je tedy ten, kdo kontroluje, a to, co je kontrolováno.“⁶¹ Tedy rozdělení, vymezení. Proto Krishnamurti nazývá pozornost také „myslí bez výběru“.

Soustředění jistě může mít své využití, ať již při učení nebo při jakémkoli jiném úkonu, třeba řemeslném. V procesu sebepoznání je však naprosto nepatřičné, až destruktivní. Soustředění je vždy spojeno s vymezením a tedy uzavřením vnímání a myšlení; to znamená, že vytváří pomyslný proud soustředění (to, co je žádoucí) a to, co leží mimo něj (to, co je nežádoucí). Toto „mimo“ je pak kontrolovaným, objektivizovaným jsoucnem, anebo je úplně potlačeno a vytěsněno do podvědomí.

„Avšak v pravé pozornosti není žádná kontrola, ani tam není kontrolované, je tam jen pozornost. Proto je třeba pozorně zkoumat povahu koncentrace s jejím kontrolorem a kontrolovaným. Tímto kontrolorem je celý náš život – „musím udělat toto, musím udělat ono, musím kontrolovat své touhy, svůj strach, svůj impuls“.“⁶² Právě zde Krishnamurti mistrně ukazuje, jak chápe pozornost. Pozornost totiž neznamená odmítnout soustředění, nýbrž pozorně zkoumat jeho povahu. Soustředění se nemění v pozornost nějakým volným aktem. Pozornost a soustředění nejsou srovnatelné. Pozornost je jiné povahy než soustředění. Tak, jako může pozornost sledovat květinu, hory nebo auto, může sledovat i křečovitý zápas zvaný „soustředění“, v němž se kontrolor pokouší kontrolovat kontrolované, avšak sám při tom zůstává mimo pochopení, že on i kontrolované jsou pouhým procesem v rámci vyššího celku. Právě tento celek je pozornost schopna chápat.

Dalším důležitým motivem je neusilování v pozornosti. Úsilí je vždy funkcí někoho. Je vždy funkcí středu. *„Jestliže máte střed, z něhož pozorujete, pak je to pouze jakási forma soustředění. Ale jestliže pozorujete a není v tom žádný střed, pak to znamená, že jste dokonale pozorní; v oné pozornosti není žádný čas.*“⁶³ Nastává-li úsilí, znamená to, že došlo k záměně pozornosti a soustředění. Je-li tu úsilí být pozorný, pak tu nemůže být pozornost, neboť pozornost by znamenala pozornost k onomu úsilí! *„Kdy dochází k pozornosti? Nedochozí k ní pochopitelně prostřednictvím úsilí. Když člověk vyvíjí úsilí, aby byl pozorný, je to známkou toho, že je nepozorný, a že se snaží způsobit, aby se nepozornost stala pozorností.*“⁶⁴ Ve snaze stát se pozorným je nezvratně obsažena nepozornost. Ovšem naopak v uvědomění si, že jsem právě nepozorný, leží počátek pozornosti. Porozumět tomuto principu znamená porozumět Krishnamurtiho filosofii pozornosti.

Jak již bylo zmíněno výše, téma úsilí úzce souvisí s problematikou hodnocení. Hodnocení je, podobně jako úsilí, funkcí soustředění. Hodnocení je nerozlučně spjato s vymežováním a ohraničováním. Souvisí též úzce s potlačováním a odmítáním, neboť to, co hodnotíme jako „nežádoucí“, vytěsňujeme. Hodnocení brání v přímém zření skutečnosti. Hodnocení věc kontaminuje, zabarvuje ji a tím zakrývá její původní přirozenost. *„Okamžitě něco hodnotíme, odsoudíme a myslíme si, že jsme tomu porozuměli. Jestliže však neodsuzujeme, ale díváme se na věc, uvědomujeme si ji, pak se začne otevírat obsah, totiž význam, smysl toho dění, té činnosti. Experimentujte s tím a uvidíte sami. Jenom si zkrátka*

61

KRIŠNAMÚRTI, J. *Sít myšlení*. Praha: Malvern, 2010., str. 70

62

KRIŠNAMÚRTI, J. *Sít myšlení*. Praha: Malvern, 2010., str. 71

63

KRIŠNAMÚRTI, J. *Sít myšlení*. Praha: Malvern, 2010., str. 34

64

KRIŠNAMÚRTI, J. *Sít myšlení*. Praha: Malvern, 2010., str. 72

uvědomujte, bez jakéhokoli ospravedlňování či hodnocení. ⁶⁵To se zdá být poměrně obtížné, neboť člověk byl vychován společností i sebou samým daleko spíše k tomu, aby neustále hodnotit, vybíral a třídil. To bezpochyby mělo svůj význam pro pravěké sběrače plodů, na cestu sebepoznání to však nepatří. A přece většina těch, kteří praktikují meditaci, věnují se psychologii nebo filosofickému tázání, stále zůstává v tomto způsobu fungování.

Krishnamurti jej navrhuje nahradit právě otevřenou pozorností. Pozornost není hodnocení, ale uvědomování si hodnocení ve svém nitru, v každodenním životě, v rozjímání, ustavičně. *„Je tedy mysl schopna, když všechno toto ví, být uvědoměna bez posuzování? A to bez jakéhokoli úsilí, bez snahy zdržet se posuzování – protože ve chvíli, kdy řekne: „Nesmím posuzovat,“ je již v procesu posuzování chycena.* ⁶⁶ Toto může být náročné pochopit, ale podaří-li se to, pronikneme tím k jádru Krishnamurtiho pohledu na sebepoznání a otevrou se nám dveře, o nichž jsme možná ani nevěděli, že byly zamčené. Nikoli odmítnou, potlačit posuzování a hodnocení – to by znamenalo posuzovat a hodnotit posuzování a hodnocení. Nýbrž vidět je v pohybu, uvědomovat si jejich přítomnost, přijímat jejich existenci a zkoumat jejich povahu – to se děje v prostoru pozornosti, která nehodnotí, tedy nehodnotí ani hodnocení.

Překročení hodnocení má svůj velký význam v tom, že dokáže velice rychle osvětlit to, co bylo předtím, kvůli negativnímu hodnocení, odsouváno do stínu. Je to celá škála myšlenek a pocitů, které jsme vyhodnotili jako nežádoucí nebo nepatřičné. Nebyly však rozřešeny, a proto nyní, na světle pozornosti, která nic neodmítá, ani nic nepodržuje, se ukáže jejich význam. *„Některé myšlenky jednoduše nevypadají jako myšlenky a vyžadují zvláštní pozornost a trpělivost. Právě v době, kdy jsme v největším stresu a zmatku, se můžeme naučit nejvíc, protože právě tehdy máme šanci povšimnout si, že i ty nejpřesvědčivější myšlenky jsou jen děje v mysli a ne přesné obrazy skutečnosti a díky tomu si začínáme uvědomovat skutečnou svobodu.* ⁶⁷ Pozornost odhaluje nejen myšlenky temné a skryté a umožňuje zůstat bdělým i v období zvýšené zátěže, ale především odhaluje myšlenky, které jsme vůbec za myšlenky nepovažovali; považovali jsme je za skutečnost. Jde o ony filtry, skrze které vnímáme svůj svět vnější i vnitřní. Není to nic jiného, než programy myšlení. Vidíme tedy, že všímavá pozornost odhaluje i ty nejskrytější struktury a umožňuje je nazřít jako struktury. Vidět struktury jako struktury je podle Krishnamurtiho vše, co je nutné, aby byl člověk od struktur osvobozen.

Nehodnotíme-li a raději vše bděle (všímavě) pozorujeme, ukáže se mimořádná průzračnost věcí a dějů, které procházejí naším životem. Opět to platí pro události života vnějšího i vnitřního. *„Jestliže věnujete plnou pozornost urážce, pak žádné urážky není. Nebo jestliže jde někdo s vámi a říká: „Jaká jste kouzelná bytost,“ a vy tomu věnujete pozornost, je to jako když voda steče ze zad kachny.* ⁶⁸ Urážka zůstává urážkou, lichotka zůstává lichotkou, a přece urážka neurazí a lichotka nepolichotí. Děje a věci zůstávají stejné, co se však mění, je to, že nejsou brány osobně. Co to znamená, že nejsou brány osobně? Znamená to, že v pozornosti se ztrácí „já“, které by si mohlo něco nějak brát. Zůstává jenom bezprostřední uvědomování fenoménů v pohybu světa.

O několik odstavců výše jsme si mohli povšimnout zajímavého výroku, kterým Krishnamurti zakončuje větu: *„...v oné pozornosti není žádný čas.*“ To je velmi obtížně uchopitelný, leč pro Krishnamurtiho naprosto zásadní problém. Hovořili jsme o pohybu

65

KRISHNAMURTI, J. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský, 2013., str. 96-97

66

KRISHNAMURTI, J. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský, 2013., str. 150

67

WILLIAMS, M., PENMAN, D. *Všímavost*. Praha: Anag, 2014., str. 123

68

KRIŠNAMÚRTI, J. *Sít' myšlení*. Praha: Malvern, 2010., str. 53

myšlení, o jeho vysoké rychlosti, o nutnosti se z něj „vysmeknout“. Zdá se, že nutně musí jít o čas, o pohyb. Co nám však umožní otevřít se chápání času a pohybu? Kdyby měl čas pozorovat čas, bylo by takové „pozorování“ útržkovité. Kdyby měl pohyb sledovat pohyb, bylo by takové sledování překotné. To je ovšem přesně to, co se děje v myšlení. Pokud chceme porozumět sobě i světu, musíme tak učinit v celku, tedy z radikálně odlišné perspektivy. Tato perspektiva leží v pozornosti, která je bezčasá. Je tedy nepercipovatelná, neobjektivovatelná, nemanipulovatelná. Přesto je její základní doménou vždy bezprostřední přítomnost. Není třeba této pozornosti dosahovat, je třeba se jí otevřít.

Byla řeč o člověku jako mostu a o pozornosti jako sledování kroků při přecházení tohoto mostu. „*V procesu sebepoznávání je první krok současně posledním. Začátek je koncem.*“⁶⁹ Teď navíc zjišťujeme, že tento krok je zároveň začátkem i koncem. Je jediný. A přece není jeden, ale takových kroků je nespočetně. Je jediný ve smyslu totožnosti, nikoli jeden v numerickém smyslu. Tímto krokem je pozornost k probíhajícímu. Probíhající probíhá, pozornost je přítomna. „*Pozorování bez obrazů myšlení je činnost, ve které minulost skončila. Pozorovat strom bez myšlení je činnost bez minulosti. Pozorovat, jak minulost pracuje, je opět činnost bez minulosti. Stav pozorování je důležitější než to, co vidíme.*“⁷⁰ To, že je pozornost bezčasá, se již nezdá tolik neuvěřitelné, když si uvědomíme, že čas (minulost), je nerozlučně spjat s procesem myšlení. Ve stavu hlubokého spánku, kdy nedochází k myšlení, si neuvědomujeme čas. Krishnamurti říká, že podobný stav je možný i v bdělém životě, například při pozorování stromu. Je však nutno podstoupit od procesu myšlení, který formuje čas skrze připamatování minulosti a plánování budoucnosti.

A co když se nám toto podstoupení nedaří? To je zcela v pořádku, pak můžeme podstoupit od toho, že nedokážeme podstoupit. Uvědomovat si, že jsem ve vleku minulosti, že jsem v zajetí času, vidět to a přijímat to, znamená být z vleku minulosti, ze zajetí času osvobozen. Opět zde brnkáme o tenkou strunu Krishnamurtiho učení. Neustále ustupovat zpět do přítomnosti, ven z času – nikoli čas zastavovat, to by bylo krajně pošetilé, nýbrž být si jej plně vědom, v plnosti jej zřít. Zření času, pobývání v čase, je možné pouze z „místa“, které je bezčasé. „*Důležité tedy je být ve stavu bdělého uvědomování v každém okamžiku; uvědomovat si, aniž bychom při tom hromadili zkušenosti, které s sebou uvědomování přináší, protože sotva začneme něco hromadit, ukládat, začneme si uvědomovat podle tohoto hromadění, vzorce, zkušenosti.*“⁷¹ Tedy nejen nenechat se na počátku pozorování spoutat časem, myšlením a schématy, ale také neprodukovat další čas, myšlení a schémata. Jak pozorovat, aniž bychom hromadili a ukládali? Pozorovat, jak hromadíme a ukládáme. Bdit sami nad sebou.

Nyní nám bude poměrně jasné, co míní Krishnamurti, když říká: „*Analýzou se nemůžete poznat. Poznat se můžete jenom bez shromažďování, ve vztazích, v každé možné chvíli. To znamená, že si člověk musí být bez jakéhokoli výběru vědom toho, co se vlastně děje. Musím tedy sledovat svůj okamžitý stav, v němž právě jsem.*“⁷² Zatímco psychoanalýza pátrá v minulosti člověka, nejlépe hluboko v dětství, a zde hledá odpovědi na otázky, Krishnamurti navrhuje nepátrat, ale prostě se bděle dívat do právě probíhající přítomnosti. Zde lze tušit předpoklad, že fundamentální motiv nebo motivy, které stály za vznikem všech minulých problémů, jsou dohledatelné i v přítomnosti (ať je jakákoli), neboť jsou

69

KRISHNAMURTI, J. *Vnitřní revoluce*. Praha: DharmaGaia, 2002., str. 147

70

KRISHNAMURTI, J. *Vnitřní revoluce*. Praha: DharmaGaia, 2002., str. 221

71

KRISHNAMURTI, J. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský, 2013., str. 99

72

KRISHNAMURTI, J. *Vnitřní revoluce*. Praha: DharmaGaia, 2002., str. 217

neodlučitelně spjaté se samotným pobýváním člověka, s celkem jeho života. Rovněž bychom to mohli vyjádřit tak, že zatímco analýza jakožto postup pátrá v sukcesivitě, Krishnamurti se táže v temporalitě. „*Sebepoznání je důležité, ale jestliže potřebuji čas, abych sám sobě porozuměl, pak budu sám sobě rozumět nakonec zkoumáním, analýzou, pozorováním celého vztahu k ostatním a tak dále, což vše vyžaduje čas. A já říkám, že tento proces je i jiný způsob nazírání, který nevyžaduje čas. A to je tehdy, když pozorovatel je pozorované.*“⁷³ Analýza v jakékoli formě pracuje s odděleností – chápe člověka jako nezávislou entitu rozdílnou od různých událostí jeho života, a samy tyto události chápe jako od sebe navzájem i od života jako takového rozdílné. To zcela pochopitelně vyžaduje čas, zpravidla mnoho času. Krishnamurti však poukazuje na fakt, že v přítomnosti je člověk přítomen jako celek, mající v sobě vše, co založilo předpoklady minulosti, a že právě bdělým uvědomováním si toho, co se odehrává v přítomnosti, lze odhalit obecné principy fungování duše, a tak proniknout k jejím nejhlubším pramenům.

Čas tedy v pozornosti ztrácí význam, neboť i když si vzpomínám na událost, která se přihodila před mnoha lety, vzpomínám si na ni nyní. Pozornost jako taková je tedy bezčasá. Do této bezčasé přítomnosti se však nelze nikterak vpravit, protože vpravování je proces, tedy pohyb a tudíž čas. Tato bezčasá přítomnost existuje vždy jako potencialita, která si uvědomuje vše. Člověk ji nemůže ovládat jako předmět nebo nástroj (např. analýzu), ale může se uschopnit k tomu, aby se v něm tato pozornost rozvinula. Nejschůdnější cestou k tomu je nenásilné a pozvolné, leč vytrvalé a opravdové všímání si všeho, co se v každodenním životě děje. Začít lze u hmotných objektů, které nás obklopují (sledovat barvy, tvary, zvuky) a postupně si skrze toto sledování uvědomovat noetická předporozumění, skrze která se díváme. Nejde zde o žádný daný systém, ani psychologický, ani náboženský, ale o prosté všímání si toho, co právě jest.

Shrnutí kapitoly: Pozornost představuje pro Krishnamurtiho cestu sebepoznání, prohlédnutí mentálních programů. Není třeba žádného činu, samotný fakt pozorování působí změnu. Počátkem pozornosti je uvědomování si prostých věcí každodenního života, v čemž se Krishnamurtiho pojetí pozornosti podobá v současnosti populární praxi mindfulness. Pozornost se zásadním způsobem liší od soustředění. V soustředění je obsaženo ovládání, vymezení a úsilí, zatímco pozornost je otevřená, spontánní a vše-zahrnující. Pozornost je prosta všeho hodnocení. Pozornost znamená uvědomování; je-li přítomno hodnocení, pak pozornost znamená uvědomování si tohoto hodnocení. Pozornost je bezčasá přítomnost; proto umožňuje pozorovat čas a nahlížet pohyb myšlení v celku.

3.3. To, co je

Dalším tématem, které je na cestě sebepoznání u Krishnamurtiho třeba otevřít, je obzvláště delikátní a obtížně vyjádřitelné. Náročnost tohoto tématu však nespočívá v jeho komplexnosti, nýbrž naopak v jeho jednoduchosti; v nevýstižné prostotě. Je třeba představit a pokusit se analyzovat Krishnamurtim hojně užívaný pojem či obrat „to, co je“. Krishnamurti se jím snaží poukázat k bezprostřední živé skutečnosti (může nás napadnout paralela s Husserlovým „Lebenswelt“), k realitě samé, což je jediný prostor, ve kterém se podle Krishnamurtiho může uskutečnit sebepoznání.

Při zkoumání „toho, co je“ se musíme naučit co nejvíce opouštět konceptuální myšlení, sahat na hranice pojmů a jazyka – vyjít ze složité komplexnosti k prosté jednoduchosti, od dosahování ke spočívání. A přece, poukazujeme-li na tuto prostotu, na tuto

---

73

holou skutečnost, budeme používat jazyk, protože nám jako lidem, chceme-li komunikovat, ani nic jiného nezbyvá. To, na co zde narážíme, je zásadní rozpor skutečnosti a myšlení. Problém tkví v tom, že skutečnost je vždycky před myšlením a nikdy tomu nebude jinak; Bohm říká: „Protože ale bereme své myšlení za přesné vyjádření skutečnosti, vkládáme do ní něco, co v ní neplatí. Jakmile se pokusíme vnutit toto myšlení skutečnosti, začínáme skutečnost rozdrobovat.“⁷⁴ Lidské myšlení tedy skutečnost jaksi kontaminuje, nicméně tím i formuje. Problém je však ještě hlubší, neboť zatímco myšlení se snaží skutečnost popsat, skutečnost zkrátka je. Tomu, co je, se tedy nelze přiblížit myšlením (konceptuálně), nýbrž opět pouze jen bytím. Nutná zde není změna přemýšlení o skutečnosti, ale přístupu k ní. Otázka už nezní „jak vyložit svět?“, nýbrž „jak proměnit sebe?“ V tom, co je, je možné jen být, a chceme-li o tom podat zprávu, musíme se přiblížit k básnickému vyjadřování, k upřímnosti prožívání. „Tato skutečnost se nedá koupit, nedá se prodat, nedá se opakovat, nedá se zachytit do knih. Musíme ji nalézat okamžik od okamžiku v úsměvu, v slze, pod spadlým listem, v toulavých myšlenkách, v plnosti lásky.“⁷⁵

Pokud chci poznat sám sebe, říká Krishnamurti, musím se poznat v celku; musím se poznat reálně, skutečně, autenticky. Vztah mezi tím, co je a sebepoznáním je tedy v Krishnamuritho pojetí bezprostřední. „To, co je, jste vy sám, ne v nějaké určité chvíli nebo náladě, ale takový, jaký jste v každém okamžiku. Neodsuzujte se, nerezignujte před tím, co vidíte, ale buďte vnímavý k hnutí toho, co je a nepokoušejte se to vysvětlovat.“⁷⁶ Sebepoznání zde není záležitostí hodiny meditace, hodiny psychoterapie nebo hodiny četby filosofické literatury. Sebepoznání znamená integrální kontakt s tím, co je, s celým vlastním životem, přičemž nezáleží, jde-li o události takzvané vnější (ostatní lidé, předměty) nebo vnitřní (vlastní myšlenky, emoce). Nárok je absolutní, ale tím je i absolutní šance, že sebepoznání bude opravdové. Krishnamurti nedává prostor eskapistickým nebo jednostranným přístupům, kde se hledá spokojenost na úkor upřímnosti, kde se preferuje pouze to „pozitivní“ na úkor „negativního“. „Pokud sami sebe neznáme, nemůže nastat žádná proměna. Člověk se musí poznat tak, jak je, a ne se vnímat takový, jaký by chtěl být, protože to je pouze ideál, představa, a tudíž nereálná fikce. Proměnit se může jedině to, co skutečně je, a ne to, co si přejeme být. Vidět sám sebe takového, jaký jsem, vyžaduje mimořádnou bdělost mysli, protože to, co je, neustále prochází proměnou, změnami, a abychom to mohli bystře sledovat, nesmíme mít mysl uvázanou k nějakému dogmatu či přesvědčení, nějakému vzorci jednání.“⁷⁷ Sebepoznání je nerozlučně spjata se sebeproměněním – obojí vychází jedině z poznání toho, co je. V předchozí kapitole jsme vyložili, jak pozornost samotná, bez jakékoli další akce, proměňuje nitro člověka. Tato pozornost není nic jiného než upřímnost – ochota vidět, to, co je; vidět to, co jsem, bez výběru v každém okamžiku. V Krishnamuritho pojetí upřímnost znamená vidět a přijmout i to, že jsem neupřímný. Nejedná se o žádnou psychologickou gymnastiku, nýbrž o prosté prodlévání v čemkoli, co se zrovna odehrává; v jakémkoli pocitu, myšlence, stavu; v jakémkoli místě a čase. Znamená prostě být, nicméně opravdově a bděle.

Jistě se může namanout námitka, zda to není přeci jen „málo“. Zda prostě bdělé bytí v tom, co se reálně děje, může vést k nějakému (sebe)poznání, k (sebe)proměnění; nehrozí zde pouhá regrese, jakýsi flegmatismus se svatozáří, který bývá Západem vyčítán (částečně oprávněně) meditujícímu Východu? Krishnamurti tento obrat k tomu, co je, objasňuje slovy:

74

BOHM, David. *Rozvíjení významu*. Praha: Unitaria. 1992., str. 30

75

KRISHNAMURTI, J. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský, 2013., str. 304

76

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 174

77

KRISHNAMURTI, J. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský, 2013., str. 42

„Skutečnost nemůže přijít k tomu, jenž se stává, jenž o něco usiluje a bojuje; to, co je, může přijít jenom k tomu, co je jsoucí, co poznalo to, co je. A tak stejně jako odpověď na nějakou otázku je obsažena v této otázce, i skutečnost je v tom, co je.“⁷⁸ Odpověď na otázku je totiž v problému samotném! Problém a odpověď nejsou rozděleny nějakou distancí, ať již časovou nebo metodologickou. Jsou obsaženy v sobě navzájem, najednou, jako to, co je. Pochopit bolest můžu jedině skrze bolest; a spatřit sebe sama můžu jedině skrze sebe sama a jedině sám.

To, co neustále odpoutává naši pozornost od toho, co je, od nalézání odpovědi v otázce, je tendence myšlení hledat odpovědi a řešení mimo problém. Tím dochází k formování představ idealizovaných stavů, ležících v budoucnosti, které můžeme shrnout pod označení „to, co by mělo být“. „Když totiž porovnáváte, když se měříte s „tím, co by mělo být“ nebo s „tím, co bylo“, nevidíte to, co je.“⁷⁹ Podobně jako v kapitole o pozornosti i zde se ukazuje, jak je pro porozumění Krishnamurtiho přístupu nutné poodstoupit od kategorie času. „To znamená, že pokud znám to, co je a neřeším „to, co by mělo být“, mohu řešit to, co je. Většina z nás nevidí to, co je, protože se zajímá o „to, co by mělo být“. Ono „mělo by být“ tvoří dualitu, zapřičiňuje konflikt.“⁸⁰ Budoucí (nebo minulá) idealizace odděluje pozornost od toho, co je; přitom právě to, co je, je tím, co je reálné, bezprostředně přístupné a co představuje jediný prostor pro nápravu. Proměnit se mohu jen dneska, nikdy zítra. Pokud se budu chtít proměnit zítra, neproměním se nikdy, neboť zítra je vždy ten další den, vždy „to, co by mělo být“, ale nikdy to, co je.

Porozumění sobě samému a autentické bytí tedy neleží ve vytyčení a dosažení ideálního cíle, nýbrž v naprostém přijetí reality takové, jaká je: „Jestliže například poznám, že lžu, a přijmu tuto skutečnost jako fakt, pak tím tento zápas končí. Počátek moudrosti, počátek porozumění, které uvolňuje a zbavuje vás času, znamená přiznat to, co člověk je, a uvědomovat si to.“⁸¹ Tedy: čelit sám sobě. A to bez filtrů, bez ochranných brýlí duchovních nebo intelektuálních autorit; dokonce čelit sám sobě bez vize hodné dosažení, v podstatě bez jisté naděje, a právě proto zcela upřímně, v pouhém přijetí toho, co je. Pokud však chci porozumět tomu, co je, být s tím zajedno, musím se zdržet všech interpretací. Interpretace představují proces myšlení, pohyb času a odtrhávají nás od skutečnosti toho, co je, a vedou nás k formování rozporných iluzí „toho, co by mělo být“. „Až když přesně a bez interpretování, bez výkladů a zatracování, bez odsuzování a ospravedlňování poznáváme to, co skutečně je, začíná přicházet moudrost. Jakmile začneme něco interpretovat, to znamená překládat si věci podle svého mínění, podle svých předpokladů a představ, začne nám pravda unikat.“⁸² Opět jde o mentální programy, o nichž šla řeč již v kapitole o subjektu a myšlení. Interpretace, výklady, názory, soudy a odsudky jsou filtry, které nám zkreslují pohled na to, co je. Jedině jejich uzávorkováním, které je tak náročné, protože předpokládá dětskou důvěru, se otevírá možnost bezprostředního prodlévání v tom, co je, a v otvírání otázek a odpovědí na původní půdě bytí. „To, co je skutečné, je přeci tak blízko, to vůbec nemusíte hledat. Člověk, který hledá pravdu, ji nikdy nenajde. Pravda je totiž v tom, co je, a v tom je i její krása. Ale v okamžiku, kdy si o ní začnete vytvářet představy, jakmile ji začnete hledat, začínáte usilovat, začínáte zápasit. Jenže ten, kdo zápasí a bojuje, nemůže mít porozumění. Proto musíme být v

78

KRISHNAMURTI, J. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský, 2013., str. 279

79

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 96

80

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 128

81

KRISHNAMURTI, J. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský, 2013., str. 19

82

KRISHNAMURTI, J. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský, 2013., str. 18

*klidu, musíme pozorovat, musíme být odevzdaní a bdělí.*⁸³

Tato odevzdanost a bdělost, spontánní důvěra ve vlastní bytí, v doslova cokoli co cítíme, myslíme nebo vnímáme, je náročný úkol; náročný proto, že prostota, kterou na nás vyžaduje, je tak jednoduchá. Člověk uvyklý uvažovat v komplexnosti myšlení, zejména v dnešním fragmentarizovaném a partikularizovaném světě, může tuto jednoduchost vidět jako nepřístupnou nebo dokonce nežádoucí. Neplyne z ní totiž žádný zisk, žádný kapitál, a to ani ten duchovní. Plyne z ní pouze moudrost – rozpoznání pravdy o sobě samém „*Není-li člověk prostý a jednoduchý, nemůže být ani citlivý a vnímavý vůči stromům, ptákům, k horám, k větru, ke všem těm věcem, které se kolem nás na světě dějí. Jestliže člověk není prostý, nemůže být vnímavý vůči tomu, co mu věci naznačují uvnitř. Většina z nás žije zcela na povrchu, ve svrchní vrstvě vědomí; tady se pak snažíme přemýšlet a jednat inteligentně, což je totéž, jako být nábožensky zbožný; tady se snažíme donucováním a prováděním všelijakých cvičení učinit svou mysl jednoduchou. Ale to není prostota.*“⁸⁴

Hovoříme o „tom, co je“ ve vztahu k sebepoznání. Neměl by však vzniknout dojem, že je řeč výhradně o vnitřních pochodech, stavech, procesech. Naopak, přestože hovoříme v pojmech, musíme se vnitřně oprošťovat od abstrakce a uvědomovat si bezprostřední živou realitu kolem nás. Věci, které nás obklopují; zvuky, které doléhají k našim uším; hmatové vjemy, které pociťujeme, ať již příjemné či nikoli. Krishnamurti vždy vedl své posluchače a čtenáře tímto směrem a opakovaně obracel jejich pozornost směrem k věcem, k přírodě a každodenním událostem okolo nich. To je totiž to, co je; v nerozlučné jednotě s našimi myšlenkami, pocity, reakcemi. Krishnamurti nerozlišuje vnitřní a vnější a tak se mu ptáci, stromy, hory, řeky, oblaka stávají nedílnou součástí procesu sebepoznání. „*Jaký je váš vztah k tamtěm oblakům plným večerního světla nebo k těmto ztichlým stromům? Podívejte se na ně, pane, jako by to bylo poprvé! Prohlédněte si je bez bloudivých myšlenek, bez toho, abyste ta oblaka či stromy jakkoli pojmenovával. Dívejte se pouze očima a srdcem.*“⁸⁵ Při debatách a úvahách o velkých otázkách světa a života často přehlédneme právě svět a život samotné, takové, jaké se nám nabízí ve své bezbranné a nezištné prostotě, jak se nám nabízí ve věcech a bytostech kolem nás; v barvách, tvarech, zvucích, dotecích.

Nikoli odpoutání se od smyslů – či snad dokonce jejich umrtvení, ke kterému vybízí značná část světových duchovních tradic, ať již indická jóga nebo některé proudy západní mystiky – Krishnamurti nás naopak vybízí k probuzení smyslů, k radikálnímu obratu ven z vlastní egoistické zakroucenosti, k rozhodujícímu vpuštění světa do svého nitra, v posledku k rozpoznání jejich fundamentální nedílnosti. „*Nevím, jestli jste někdy zkoušeli pozorovat něco všemi svými smysly, zkusit vnímat moře, ptáky, měsíční záři dopadající v noci na zelený trávník, abyste zjistili, jestli pozorujete částečně, nebo všemi plně probuzenými smysly.*“⁸⁶ Okolní svět tedy není nepřátelský a podezřelý, „dílem ďábla“ či „iluzí“ – je naší nejvlastnější součástí. Oddělujeme jej od sebe pouze v naší hlavě – tam tkví kořen iluzí a zmatků, nikoli v nevinosti a prostotě věcí kolem nás. To, co z naší oddělené perspektivy vnímáme jako vnější svět, je vlastně lékem, je potencionálním učitelem a mistrem, vysoce hodnotnou filosofickou knihou. Jeho detaily nás mohou poučit; nikoli však jen na rovině abstraktní metafory. Mohou nás poučit opravdově, o sobě samých i o nás, mohou nás uvést do nezprostředkovaného spojení s bytím, k tomu, co je. „*Představte si jarní list – je tak jemný, a přece je v něm*

83

KRISHNAMURTI, J. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský, 2013., str. 23

84

KRISHNAMURTI, J. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský, 2013., str. 92

85

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Krize našeho světa*. Praha: Santal. 2014, str. 107

86

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Sít' myšlení*. Praha: Malvern. 2010., str. 91

*nesmírná síla vzdorovat povětrí! V létě dospívá, s podzimem zežloutne a umírá. Jak úžasné je pozorovat tyto proměny zranitelnosti a krásy. Velejemný lístek mohutní, nabývá tvar, potkává se s létem a s podzimem se barví dozlatova stále novým posunem z krásy do krásy. V tom pučícím lístku je stejně tolik plnosti jako v tom, který uvadá.*⁸⁷

V tomto krátkém příběhu lístku můžeme spatřit celý pohyb přírody, celou pomíjivost světa. A současně není ničím víc a ničím méně, než tím, čím je – lístkem; na jaře bujným, na podzim vadnoucím. Ani v jedné ze svých fází není více nebo méně než v jiné, neboť neustále je tím, co je; neustále vyjadřuje tutéž neartikulovatelnou pravdu bytí, je jedním z miliard možných svědectví o zázraku, že jsoucí jest. Tato prostá nádhera přírodních úkazů (ale může se týkat i věcí vytvořených člověkem, ostatně i ony mají svůj původ v hájemství přírody) se může člověku jevit až čímsi cizí, čímsi tajuplná. Nenabízí uspokojení myšlení subjektu, ale poukazují jinam, do krajiny počátku, soubytí. „*Pouze pozorujte barvu oblaku, barvu šatů, barvu listu, jenž na jaře právě vyrašil. Když se budete takto dívat, zjistíte, že zde není vůbec žádné potěšení, ale jenom čirá krása. Krása stejně jako láska není touha ani potěšení.*“⁸⁸ Na upřímném pozorování krás světa tudíž není nic hédonistického; nenabízí povrchní potěšení a nejsou odpovědi na touhy osobnosti, jsou samotnou krásou světa, jsou světem a člověkem samým; je v nich radost, která se podobá smutku – o tom viz více v předposlední kapitole.

Pro člověka, kterého autenticky zajímá sebepoznání, se tyto prosté věci fyzického světa, zejména příroda, zpravidla stávají blízkým společníkem. Jüngerův lesní chodec je s nimi dobře obeznámen. Kdo se chce setkat se sebou samým, setkává se rád se světem, protože vidí-li věci stejně jako Krishnamurti, nevidí mezi sebou a světem rozdíl. „*Proto je „Nordost“ – vítr – pro Hoelderlina partnerem v rozhovoru, dokonce důvěrnějším, než jsou rozhovory s živými lidmi, kteří žijí vedle nás.*“⁸⁹ Hoelderlinův vítr nebo Františkův bratr slunce a sestra luna zkrátka jenom jsou – tím jsou blízcí srdci, které touží po odpočinku od křiku konceptuálního myšlení. Nabízejí možnost poznat sebe sama beze slov. Svou přítomností uvádějí i nás do přítomnosti a díky tomu můžeme snáze vidět to, co je. Zde, mezi stromy a větrem, mezi zvuky a barvami, jsme osvobozeni od toho, co by mělo být; co dalšího by mělo být, když člověk vnímá takovou krásu? I v sychravém dni, v bouři, v nepříjemném zvuku brzdícího auta můžeme tuto krásu potkat, když přestaneme třídít a soudit; zůstaneme-li s tím, co je. „*Je-li mysl čistá, naplněná pozorností a láskou, proč by měla vlastně toužit po nějakém dalším zážitku?*“⁹⁰

Shrnutí kapitoly: Krishnamurtim hojně užívaný pojem „to, co je“ lze jen obtížně vymezit. Poukazuje k rozporu mezi myšlením (jazykem) a skutečností. To, co je, je bezprostřední realita. Odpověď lze najít pouze v problému, proto je nutné vždy pátrat pouze v tom, co je. To, co je nemá být interpretováno, protože interpretace je mentální program a nikoli to, co je. To, co je, se vždy odehrává v přítomnosti; minulost (to, co bylo) a budoucnost (to, co by mělo být) odvádějí pozornost člověka od toho, co je. To, co je, člověk potkává v běžných událostech, předmětech a bytostech svého každodenního života. Zaměření pozornosti na smyslové vnímání našeho bezprostředního okolí, zejména na přírodní krásy, nás může uschopnit k prodlévání v tom, co je.

87

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Krise našeho světa*. Praha: Santal. 2014, str. 67

88

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 99

89

HOGENOVÁ, Anna. *Nesmíme pospíchat*. Chomutov: L. Marek. 2014., str. 89

90

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 83

3.4. Meditace

V předchozích kapitolách bylo opakovaně řečeno, že Krishnamurti vždy odmítal jakékoli techniky sebepoznání, jakékoli metody a návody, které by mohli člověku otevřít „dveře k bytí“. Krishnamurti nikdy neučil dechovým cvičením, mantrám, modlitbám, pozicím, odmítal autoritu guruů, kněží i knih. Přesto však ve svých promluvách a spisech často zmiňuje pojem meditace. Meditace je slovo hojně užívané v nejširší představitelné škále významů; od „meditovat o něčem“ (ve smyslu přemýšlet nad nějakým tématem) přes meditace chápané jako relaxační cvičení (dechová aj.) až po meditace, kde se pracuje se samotným vědomím a jejichž cílem je zpravidla nazření podstaty veškerenstva (často označované jako „osvícení“). Krishnamurtiho meditace není ani jednou ze jmenovaných variant. Ani jedné z nich se neblíží, snad s onou posledně jmenovanou má cosi zdánlivě společného, ale samotný způsob, jak Krishnamurti o meditaci hovoří, poukazuje, že míní něco docela odlišného. Na Krishnamurtiho setkání chodilo množství lidí intenzivně se zajímajících o „duchovno“, především Východního typu (ať již sami byli původem ze Západu nebo Indové); většina z těch, se kterými se Krishnamurti setkával, již patřili k nějakému směru nebo hnutí a ve většině případů více či méně praktikovali meditaci – přičemž každý tomu, co meditace je, rozuměl různě, v závislosti na směru či hnutí, k němuž patřil nebo které opustil, dále na kulturní tradici své země a nakonec na základě své osobní zkušenosti. Krishnamurti chápal závažnost tématu meditace; vždy však orientoval své čtenáře a posluchače od jakýchkoli konceptuálně omezených pojetí meditace k meditaci jako základní otevřenosti, meditaci takřkajíc nijak nepojaté, k meditaci nikoli jako k prostředku, nýbrž jako k vyjádření spirituality a bytí. Důraz na meditaci je tedy jedním z mála úkazů (ne-li vůbec jediným), které Krishnamurtiho navenek připodobňují k „duchovním mistrům“ Východu. Krishnamurtiho meditace se však liší svou neuchopitelností. Meditace pro Krishnamurtiho neznamena sezení se zavřenýma očima (i když i tak se může projevit); znamená vyjádření celkovosti života, spočínutí pozornosti v tom, co je, kde subjekt a objekt končí, v prostoru nového.

Meditace je cestou sebepoznání, ale současně je to právě sebepoznání, které teprve umožňuje meditaci. Po předchozích kapitolách se zdá čím dál jasnější, jak je pro pochopení Krishnamurtiho přístupu ve všech ohledech klíčový faktor nečasovosti. Meditace a sebepoznání nejsou posloupné procesy; jde o jeden rozhodující krok – či ještě přesněji: postoj, který najednou proniká povrchní i hlubinné vrstvy vědomí. *„Počátkem meditace je sebepoznání, to znamená, že si uvědomujeme každý pohyb myšlení a pocitů, že známe vrstvy svého vědomí, nejenom vrchní roviny, ale i činnosti skryté a hluboko uložené. Abychom mohli poznat hluboko uložené činnosti, skryté motivy, reakce, myšlenky a pocity, musíme mít klid ve vědomé mysli. To znamená, že vědomá mysl musí být tichá, aby mohla přijímat projekce nevědomí.“*⁹¹ Uvědomovat si každý pohyb myšlení a pocitů znamená vnímat vše, co se děje, jít s každým jevem, s každou myšlenkou i pocitem, nejen s mentálními obrazy, pojmovými myšlenkami a emocemi, ale i s tělesnými pocity a smyslovými vjemy, neboť toto všechno se najednou objevuje v zorném poli pozornosti. Objeví-li se tu jakákoli podoba reflexe, například souzení, posuzování, odmítání, hodnocení, odpor, přilnutí – tato reflexe samotná se ihned stává sledovaným pohybem a splývá s meditativním proudem pozornosti. Dokonce i podprahový nezúčastněný pocit „pozoruji“, který se při tomto procesu dříve nebo později také objeví a zdá se být jakýmsi podložím nebo pozadím celého pohybu, je ve skutečnosti opět jenom součástí pohybu a odchází s ním stejně jako všechny ostatní myšlenky, pocity, emoce a vjemy. Před pocitem „pozoruji“ je totiž stále celou dobu samotný fakt pozorování, samotná neosobní pozornost. Proto (zdánlivé) ztrácení pozornosti není v Krishnamurtiho přístupu překážkou meditace, protože původní pozornost se zkrátka ztratit nemůže. Nepozornost

znamená pozornost k nepozornosti a to, čemu říkáme pozornost (a chápeme jako žádoucí) je pozornost k pozornosti. Z toho vyplývá poněkud odvážné tvrzení, že vlastně nelze neditovat. Ve stavu meditace – tedy ve stavu pozornosti, tedy ve stavu bytí – se nachází každý. Meditace je tedy latentně přítomna neustále, nejde o to do meditace vstupovat, ale navracet se k ní. Meditace není procesem konání, ale znovu-objevování. Proč vůbec Krishnamurti pojem meditace používá? Zřejmě se snaží odlišit stav latentní meditace od stavu, v němž je meditace aktivně přítomna. To nastává tehdy, když se pozornost obrátí k pozornosti a pozornost k nepozornosti je rozpoznána jako pozornost.

Teprve tehdy se začínají doopravdy uvolňovat všechny obsahy v nejrůznějších vrstvách vědomí. Meditace může tyto vědomé i nevědomé obsahy uvolnit, protože najednou proniká celou psýché; jedním pohledem bez výběru umožňuje všemu, co je uvnitř člověka, aby vyšlo na povrch. „*Meditace vyžaduje stálé pozorování, uvědomování si každého slova, každé myšlenky a každého pocitu. Odhaluje tak stav našeho vlastního bytí, to, co je na povrchu, i to, co je skryto.*“⁹² Z první věty může vzniknout dojem, jakoby to, co se po nás vyžaduje, byl nadlidský, ne-li zcela nemožný úkol. Nicméně ono stálé pozorování každého slova, každé myšlenky a každého pocitu se neřádá na nás, chápeme-li se jako myslící subjekt, nýbrž na pozornosti samé! Právě slova, myšlenky a pocity jsou to, s čím se zpravidla ztotožňujeme, co chápeme jako sebe sama. Meditace tudíž není naším pronikáním do vlastního vědomí, nýbrž vpouštěním pozornosti do nás! Pokusíme-li se jako myslící subjekt, jako oddělená osoba, následovat Krishnamurtiho instrukce, celá meditace probíhá tak, že již toto rozhodnutí je sledováno pozorností, a jakékoli obtíže, pocit, že nám proud myšlenek, emocí a vjemů uniká na jedoucím páse času, pocit, že pozornost ztrácíme kvůli nutnosti reagovat na podněty každodenního života (vrženost), pocity, že pozornost „máme“ nebo „nemáme“ a nakonec i samotný pocit „pozoruji“, kterýžto může být pokládán za jakýsi nejhlubší bod celé meditace – toto všechno se děje uvnitř meditace; toto všechno se děje v pozornosti; toto všechno je sledovaným pohybem. Mezi nejobyčejnějším smyslovým vjemem a hlubokým vnitřním pocitem „pozoruji“ není v posledku rozdíl, neboť oba fenomény přicházejí a odcházejí, zatímco to, co zůstává, je absolutně nepředmětná pozornost. To je to, co Krishnamurti nazývá „naše vlastní bytí“ – nikoli pocit „pozoruji“, tedy pocit subjektivní existence, který podléhá změnám, ztrácí se, navrací se a opět se ztrácí.

To obrací na ruby představu meditace jako aktu vykonávaného někým. V rozhovoru s Davidem Bohmem Krishnamurti zcela otevřeně hovoří o povaze meditace jako o neosobním a spontánním dění: „*Víte, potíž je v tom, že užijete-li slova „meditace“, obecně se tím rozumí, že je zde vždy meditující meditátor. Skutečná meditace je však mimovolný, neuvědomělý proces, není to proces vědomý.*“⁹³ Takový přístup je jistě obtížně přijatelný pro kohokoli, protože ho zbavuje nejen možnosti mít nad procesem kontrolu, nýbrž vůbec možnosti se ho účastnit. Pro Krishnamurtiho není smyslem meditace řídit ji jako aktivitu určitým způsobem, aby z ní meditující subjekt měl nějaký prospěch; smyslem meditace je spíše investigativní činnost či postoj, řešící co a zda vůbec meditující subjekt je. Taková meditace odhaluje absenci tohoto subjektu. Než meditace započala, byli jsme, ale v meditaci již nejsme. Jsou tu jistě tělesné vjemy, jsou tu četné myšlenky, je tu pocit „pozoruji“ nebo „jsem“, ale nic z toho není „naše“ – i když se takový pocit může objevit, je jen další myšlenkou, dalším pocitem. To, že tu není řídicí subjekt, bezprostředně poukazuje k neřízenosti a tedy k naprosté spontánnosti meditace, která nastává tehdy, kdy „ona chce“. Meditace se tedy nevykonává, meditace se přihodí. „*Nyní se se snažíme najít pravdu prostřednictvím intelektu, napodobováním – a to je*

92

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 142

93

KRIŠNAMURTI, Džiddu. BOHM, David. *O budoucnosti lidstva. Rozhovory*. Praha: Pragma, 2016., str.

78

modlářství. Jedině tehdy, až zcela odhodíte celou strukturu svého „já“, protože jste pochopili, jediné tehdy k vám bude moci přijít to, co je věčné, bezčasé a nezměrné. Vy k tomu přijít nemůžete, ono to přichází k vám.“⁹⁴

Meditaci nelze nijak vykonat, přivolat, vyvolat ani uspíšit; stojí zcela stranou sféry magie – tzn. snahy pomocí prostředků a úkonů manipulovat s realitou. Meditace nepřijde díky tomu, že něco vyloučíme a na něco se zaměříme, nýbrž zcela obráceně, tak, že se bez výhrad, bez předsudků a bez výběru otevřeme všemu, co jest. To však není proces, který lze vykonat za účelem urychlení příchodu meditace – to je již meditace samotná. „*Meditace je jistě porozumění – meditace je přímo jádrem porozumění a poznávání. Jak bychom však mohli poznávat, když něco vylučujeme? Jak můžeme rozumět, když o něco prosíme a něčeho se domáháme? V porozumění, v poznávání je mír a svoboda. Jestliže něčemu rozumíme, jestliže jsme něco poznali, jsme od toho osvobozeni.*“⁹⁵ Meditace je poznání a poznání znamená osvobození od poznaného. Tím není míněn zánik poznaného v předmětném smyslu, ale jeho zánik jeho fatálního vlivu na nás. V podstatě jde o zrušení mentálních programů. A tím i o anihilaci struktury subjektu, který ztrácí svou rigiditu a začíná splývat se světem. Pozorovatel a pozorované se vytrácejí, zůstává pozornost. Meditace je porozumění sobě samému, porozumění sobě samému je sebepoznání a sebepoznání znamená osvobození od sebe sama. Jestliže něčemu rozumíme, jsme od toho osvobozeni. Tohoto osvobození od subjektu nemůže dosáhnout subjekt. Myšlení nemůže překonat myšlení; může být pouze zasaženo příchodem něčeho reálnějšího, odhalením něčeho jasnějšího. „*Až myšlení přijme skutečnost, že nemůže nic dělat, samo skončí.*“⁹⁶ Meditace tedy není ničím více a ničím méně než přijímáním reality.

Tato jasnost, která se odhaluje ve vědomí skrze spontánní událost meditace, představuje fundamentální otevření a odstoupení z času. Touto jasností je pravda jakožto alétheia, tedy neskrytá zjevnost; není to žádná informace, který by tu předtím nebyla a poté přišla odněkud zvenčí. V tomto nečasovém momentu meditace dochází (z hlediska času) jednak k zániku starého, jednak k otevření nového. Nejde však o staré a nové předměty, a to ani o „předměty“ mentální či emoční povahy. Jde o konec všeho starého, jde o konec starého jako takového, a otevření čehosi nepopsatelného, které Krishnamurti nazývá novým. Nejde však o nové v sukcesivním nebo kvalitativním smyslu. Tato novost je zkrátka synonymem neuchopitelnosti. „*Meditace je otevření nového. Nové je za minulostí, za vším, co se opakuje. Meditace je ukončením opakování. Smrt, kterou meditace přináší, je nesmrtelností nového. To nové není ze světa myšlení, meditace je klid myšlení. Meditace není dosahování, citové vzrušení ani udržování nějaké vize.*“⁹⁷ Meditace přináší smrt – to Krishnamurti otevřeně říká. Meditace je smrtí staré struktury myšlení, smrtí odděleného subjektu, smrtí představ, ideálů a iluzí. V této smrti (nikoli až po ní, nýbrž přímo v ní samé) je však i nesmrtelnost – totiž nepomíjející neuchopitelného, nepředmětnost nečasového, jasnost zřejmého, které jsou klidem za veškerým neklidem myslí. Tato smrt a příchod nového nemusí nezbytně znamenat zásadní změnu v chování člověka nebo v jeho názorech na dílčí záležitosti. Znamená obrát jeho vnitřní perspektivy. Na meditaci není nic extatického, nic vzrušujícího, nic nadpřirozeného, nedá se z ní nic získat. Je naopak znovu-probuzením něčeho velmi přirozeného a prostého; toho, co jinak zůstává zakryto neustálým proudem hodnotícího myšlení a ulpívajících představ. Krishnamurti tak ukazuje cestu ven z věčného návratu téhož,

94

KRISHNAMURTI, J. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský, 2013., str. 123

95

KRISHNAMURTI, J. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský, 2013., str. 230

96

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 67

97

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 164

který je cítit z mnoha velikých tragédií lidské historie (ať již těch psaných pro divadlo nebo těch konaných v dějinách), onoho návratu, o kterém mluvil Friedrich Nietzsche a který jako úzkostná předtucha sužuje duši dnešního člověka. Jedině skrze smrt lze rozlomit annulus aeternitatis, prsten věčného zacyklení a probudit svobodu ducha. Ukončení myšlení znamená ukončení cyklení a ukončení cyklení znamená, že cokoli, co je, je nové.

Metaforiky smrti (a vzkříšení) se Krishnamurti přidržuje i na jiných místech. Na časté otázky, jak se vyrovnat se smrtí a smrtelností, Krishnamurti často reagoval poukazem na možnost zakusit smrt ještě za živa, prozkoumat samotnou podstatu smrtelného subjektu a života jako takového a teprve z této půdy přistupovat k otázce nadcházející fyzické smrti. Pro Krishnamurtiho nebyla smrt záležitostí budoucnosti, ale každodenní praxe. „*Bylo by možné, aby toto „já“ umřelo? Ne někdy, ale každý den? Pak totiž poznáte, co je to smrt, a vaše mysl bude s každým zítřkem pokaždé zase nová a čerstvá, protože jste veškeré své minulosti umřeli. Udělejte to! Umřete nějakému svému potěšení, umřete věcem ve svém bytí. Jsou tím, co jste vy: almarami, které jste naskládali ve své mysli a říkáte jim vědomosti. Umřete vůči všemu, co jste nasbírali! Znamená to vyprázdnit svou mysl od všeho poznaného, protože jen tak se stane naprosto nevinnou. A pouze taková mysl má v sobě úžasnou náboženskou kvalitu, kterou je čistota.*“⁹⁸ Smrt, kterou přináší meditace, tedy není nějakým negativním, temným, morbidním zlem, ale naopak zdrojem osvěžení a probuzení; počátkem živoucnosti, která je skrze smrt oproštěna od lpění na starém. Mysl umírající sobě samé není již více uvězněna ve věčném návratu téhož, ale hledí na vše poprvé jako dítě, v úžasu transcendentální epoché. Meditace je osvobozením mysli od předmětnosti; je smrtí, neboť v nepředmětném není nic, nic předmětného, nic konkrétního; je životem, neboť otevřením se všemu co jest. Je bytím samotným.

V souvislosti s Krishnamurtiho pojetím sebepoznání a meditace často přicházíme k pojmu otevřenosti. Krishnamurti tuto fundamentální otevřenost v souvislosti s meditací nazývá prostorem. Nejde však o prostor ve smyslu fyzikálním (jakožto aspekt časoprostoru). Jde o prostor ticha; o pocit prostornosti, která je však sama před jakýmkoli pocitu. Prostor a ticho jsou pro Krishnamurtiho téměř synonyma. Prostor chápeme jako pozadí hmotných předmětů, to co umožňuje jejich vyjevení. Ticho je pozadím zvuků, to, v čem se zvuky objevují a co zůstává po jejich doznění. Prostor mezi stěnami formuje obytný prostor a ticho mezi tóny dává smysluplnost hudbě. Prostor a ticho tedy představují pozadí, možnost, potenci. V tomto smyslu je třeba je chápat. Krishnamurti netvrdí, že pro meditaci potřebujeme naprosté ticho (myšlenky mohou proudit), ani že potřebujeme zažívat pocit prostoru (častý jev při meditacích). Ticho a prostor jsou daleko spíše tím, v čem mohou zvuky klidně být, v čem i pocit stísněnosti může přijít – a opět odejít. „*Prostor je nutnou podmínkou ticha, protože mysl, která se neustále snaží být tichou, která o to usiluje, ta nikdy nebude tichá. Ale když pochopí, že ticho je absolutně nevyhnutelné, ne ticho mezi dvěma tóny, mezi dvěma zvuky, mezi dvěma válkami, ale ticho řádu, pak v tomto tichu existuje pravda, k níž nevede žádná cesta. Pravda, jež je bezčasá, posvátná, neměnná. To je meditace, to je náboženská mysl.*“⁹⁹ Když Krishnamurti říká „ne mezi dvěma tóny“ míní tím nezůstat upnut myslí na dvou tónech a ticho jaksi přeskóčit s tím, že je to „jenom“ ticho. Subjekt v tomto případě funguje podobně jako housenka, která se chytá listu a teprve poté, co se jej pevně drží, opustí list původní, aby nespadla do mezery mezi oběma listy. Krishnamurti naopak navrhuje do mezery spadnout; co když právě v ní se housenka může stát motýlem? Krishnamurti odvádí pozornost od předmětného k nepředmětnému, od obsahu ticha k tichu, od věci v prostoru k prostoru. Tato mezera, prostor, ticho, otevřenost, nepředmětnost – je tím, co Krishnamurti nazývá pravdou.

98

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Krise našeho světa*. Praha: Santal. 2014., str. 70

99

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Sít' myšlení*. Praha: Malvern. 2010., str. 98

Meditace není prostředek, jak se k této pravdě dostat, meditace je samotným prodléváním v této pravdě!

Eduard Tomáš v návaznosti na Krishnamurtiho říká o meditaci: „*Meditace není cílem, ale spíše „pohybem“ mimo čas a prostor. Je to zprvu uvědomění si každé myšlenky a každého citu bez přilnutí či odporu k nim, bez jejich výslovného sledování. Děje se v prostoru Neznámého, v něčem zcela otevřeném a prostém, v čiré nádheře Nepopsatelnosti.*“¹⁰⁰ Tento „pohyb“ však Tomáš dává prozřetelně do uvozovek; nechce čtenáře zmást slovy, ale poukázat k tomu, oč opravdu jde. Pohybem se zde míní to, že nejde o sukcesivní proces, ale spíše o jakési „škubnutí“ či „přibrzdění“, ve kterém se vše náhle jeví jako pohyb (i to, co jsme do té doby vnímali jako statické), nicméně to, z čeho tento pohyb sledujeme, je samotná pravda. To nás vede dále k leitmotivu, který se již v kapitole o meditaci opakovaně objevil a o kterém již byla řeč v předcházejících kapitolách – o nečasovosti v Krishnamurtiho pojetí sebepoznání.

Již jsme zřejmě dostatečně vyložili, že Krishnamurti nechápe meditaci jako volní akt subjektu, jako sukcesivní proces s určitými etapami a cílem. Zdá se, že meditace je spíše událostí, něčím, co se člověku (nebo: v člověku) přihodí. Tento pohled je jistě správnější, stále však není dostatečně přesný, neboť evokuje představu, že meditace je událost přicházející a odcházející v čase. Kdyby ovšem byla meditace časově omezená, nemohla by zahrnout celkovost života. Meditace je absolutní a týká se celého člověka, tedy celého jeho života. Meditace, z hlediska času, jistě může přijít v nějakou denní dobu, v určitou hodinu, v určitý moment. Avšak v momentu, když již meditace je tu, čas ztrácí význam a pozornost je nečasová. Meditace tedy nastává v daný čas, ale sama leží mimo čas, zahrnuje celý život člověka. Jedná se tedy o událost, která není událostí, protože ve chvíli, kdy se děje, se nijak neliší od zbytku života. V meditaci je celý život pochopen jako meditace. Krishnamurti říká, že sebepoznání může přijít pouze v bezčasé přítomnosti; pouze v tom, co je. „*Porozumět sami sobě však můžeme pouze ve vztahu k přítomnosti. A tak právě přítomnost je sama náš guru, ne někdo zvenčí.*“¹⁰¹ Proto je meditace bezčasá, protože se týká vždy jen toho, co je. To vyplývá z absolutně otevřené povahy pozornosti, která je v meditaci odhalena. Pravda je skutečnost a ta je jednoduchá a odhaluje se tudíž pouze v přítomnosti. Minulost totiž již neexistuje (pouze v paměti, ale i ta operuje pouze nyní, v přítomnosti) a budoucnost ještě neexistuje. Přítomnost se zdá tedy jako jediné místo, kde může docházet ke smysluplnému přistupování k realitě a sobě samému.

I zde však leží jistý problém. Při dostatečně bdělém pozorování přítomnosti se totiž odhalí i její vlastní neexistence! Kvantový fyzik to precizně objasňuje: „*Minulost je za námi, neexistuje už – leda v paměti. Budoucnost očekáváme. Když teď nakreslíme přímku a přítomnost dáme do styčného bodu mezi minulostí a přítomností, pak oddělujeme to, co neexistuje, od toho, co neexistuje. A to také neexistuje.*“¹⁰² Tato absence minulosti, přítomnosti i budoucnosti ukazuje, že skutečnost je nečasová fundamentálně. A proto je taková i meditace. Předmětná přítomnost je stejně tak konceptuální jako minulost a budoucnost, protože jevy jsou neustále v pohybu. Pokud chceme adekvátně hovořit o přítomnosti ve spojitosti s meditací, pozorností a „tím, co je“, měli bychom správně zdůraznit, že jde o přítomnost bezčasou, respektive nepředmětnou, nefenomenální. Veškeré jevy, pozorovatelné a pozorované v poli pozornosti, se odehrávají v pohybu na ose minulost-přítomnost-budoucnost, přičemž ani v jedné z těchto fází nemají vlastní nezávislou realitu. V přítomnosti, kdy se zdají být nejreálnějšími, stejně zůstávají napnuty mezi minulostí a budoucností a jejich

100

TOMÁŠ, Eduard. *108 meditací*. Praha: Avatar. 1996., str. 121

101

KRISHNAMURTI, J. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský, 2013., str. 159

102

BOHM, David. *Rozvíjení významu*. Praha: Unitaria. 1992., str. 38

existence je tak vlastně „jen“ zdánlivá. Ukazují se, ale toto ukazování se bezprostředně mění. Čím více nestranné pozornosti do sebe člověk vpouští, čím více se v něm otevírá meditace, tím jasněji se mu tato pomíjivost ukazuje. Její nekonceptualizovatelnost je absolutní a jedinou adekvátní odpovědí na úžasný pohyb bytí je pokorné ticho, kterým je meditace.

Shrnutí kapitoly: Meditace hraje klíčovou roli v Krishnamurtiho pojetí sebepoznání. Meditace není prostředkem k dosažení sebepoznání; je sebepoznáním samým. Meditace není akt vykonávaný subjektem, ale spontánní dění. Meditace odhaluje povrchní i hlubinné úrovně lidského vědomí. Meditace znamená konec mentálních programů a přerušení subjektu; je neosobní pozorností. Meditace přináší smrt starého a nesmrtelnost nového; znamená ukončení cyklení nebo-li „věčného návratu téhož“. Odehrává se v prostoru ticha, fundamentální otevřenosti vůči všemu, co je. Meditace je zásadně nečasová, je osvobozena od minulosti, přítomnosti i budoucnosti.

3.5. Vnitřní revoluce

V celém dosavadním zkoumání Krishnamurtiho přístupu k sebepoznání se neustále, napříč jednotlivými tématy, setkáváme s čímsi velmi specifickým. Krishnamurti nepostuluje objektivní pravdy, nepředkládá věroučný systém ani nás nesměruje k nikdy nekončící spekulaci. Co je mu ve všech případech vlastní je obtížně uchopitelná, ale přeci jen zcela jasně vnímatelná změna přístupu. Tato změna přístupu se ukazuje v poodstoupení od času, v opuštění cílů, v odmítnutí metod, v nestavění na představách. Krishnamurti nevychází z žádné tradice intelektuální ani duchovní, naopak navrhuje otočit se ke všem tradicím zády. Nezakládá své učení na tom, že má starobylé kořeny, nýbrž na tom, že každé ráno je třeba začínat se sebepoznáním znovu. Krishnamurti orientuje své čtenáře a posluchače k tomu, co je; odklání jejich pozornost od toho, co bylo a toho, co by mělo být; od všeho, co je naučila společnost, náboženství, duchovnost, literatura, dokonce od všeho, co je naučila ještě včera jejich vlastní zkušenost. Přijetí této orientace předpokládá radikální změnu přístupu; odvržení celé struktury mentálních návyků a postojů, opuštění všech filtrů, které nám zprostředkovávají skutečnost a skrze které hledáme pravdu. Tuto radikální změnu přístupu Krishnamurti nazývá vnitřní revolucí. Podstatou vnitřní revoluce je pochopení absolutní nezprostředkovatelnosti sebepoznání. Vnitřní revoluce znamená náhlou kvalitativní změnu v přístupu lidské mysli, toužící pochopit sebe sama i svět, od externích, z vnějšku implikovaných struktur, směrem dovnitř, směrem k realitě, počátku, přítomnosti, upřímnosti, přímosti, prostotě a jednoduchosti. Právě proto, že zde se nachází realita samotná, samotný moment sebepoznání, nemůže žádná vnější struktura – ať již je jakkoli pravdivá, přímočará, prostá – této realizaci sebepoznání nijak napomoci. Důležité a na Krishnamurtiho přístupu mnohdy obtížně pochopitelné je právě toto nijak. Vnitřní revoluce zkrátka znamená opuštění všech cizích cest. Ani Krishnamurtiho učení, jeho přednášky a knihy, ani sám způsob, jakým o věcech hovoří, se nám podle jeho vlastních slov nesmí stát modlou, nesmí se stát návodem, nesmí se stát metodou, nesmí se stát náboženstvím, nesmí se stát ideologií – tedy překážkou sebepoznání. Krishnamurti nehovoří proto, aby něco přidal ke struktuře našeho subjektu, ale aby vyvolal, aby zažehl plamen naší vlastní vnitřní revoluce. Proto bylo Krishnamurtiho hlavním heslem: „Buďte světlem sami sobě!“ (Be the light to yourself!) Plamen vnitřní revoluce – naprosto radikální změny přístupu od komplexnosti k jednoduchosti, od představ k realitě – je zažehnut právě tímto světlem, světlem, které je imanentně vlastní každé lidské duši, protože je její nejvlastnější skutečností.

Krishnamurtiho vnitřní revoluce je odpovědí na krizi člověka a světa. Není reakcí, jako jsou reakcí revoluce vnější (ať již politické, průmyslové nebo náboženské). Vnitřní revoluce není snahou vyřešit vnější problémy existence člověka, lidstva a světa. Je odpovědí,

kteřá samovolně přichází, když je celá dosavadní struktura myšlení, jeho podmíněností a společenského prostředí prohlédnuta jako bezvýchodná. Krize, o níž Krishnamurti hojně hovořil, je krizí lidského přístupu ke světu i sobě samému v tom nejzákladnějším, nejvlastnějším smyslu. Krishnamurti vidí, že ani náboženství se svými organizovanými církvemi, ani alternativní spiritualita Východu i Západu, ani filosofické disputace, ani věda ani umění – o politických a ekonomických elitách raději ani nemluvě – nejsou schopny vyřešit skutečné potřeby člověka v dnešním světě. Sice se tváří, že nabízí lék (nebo ho alespoň hledají – v případě filosofie), ve skutečnosti však nejen že lék nenabízejí, ale sami dokonce jsou, přinejmenším do značné míry, spoluviníky krize lidského světa. Krishnamurti však netvrdí, že odstraněním náboženství, duchovních spolků a politických stran by se cokoli vyřešilo. Vůbec ne. Podstata světové krize i neschopnosti výše jmenovaných smysluplně krizi řešit totiž leží v lidech samých, v lidech, kteří se účastní každodenního života společnosti, církví, spolků, stran, škol. Právě v lidech samých – to znamená v nás samých – leží odpověď na tuto krizi. Lidské vědomí je tím místem, odkud celá krize pramení a tudíž je i místem, kde musíme hledat alternativu. „*Stojíme před obrovskou krizí, kterou nevyřeší žádní politici. Východisko neznají vědci, ekonomové ani bankéři. Bod obratu neleží v politice, v náboženství ani ve vědě, ale v našem vědomí.*“¹⁰³

Člověk musí čelit nutnosti změny. Pokouší se tuto změnu uskutečnit politicky, ekonomicky, vědecky, nábožensky, intelektuálně, umělecky – nejrůznějšími cestami. Problém všech těchto cest shledává Krishnamurti v tom, že jde o cesty vnější. Cesty, které nevedou ke kořenu problému, ale naopak od něj vybíhají. Tím pádem tyto cesty nemůžou přinést opravdovou změnu, skutečný obrat, ale jen další zhoršení situace nebo, v tom nejlepším případě, dočasné zlepšení, po kterém však znovu dojde k regresu. Opět se zde setkáváme s „věčným návratem téhož“, věčným cyklem lidské pošetilosti. Je-li motorem tohoto cyklení právě lidská pošetilost, kde jinde, než na půdě lidského vědomí – a to znamená na půdě vědomí každého jednotlivce – by mohla ležet odpověď? Jaká jiná cesta, než cesta vnitřní, může nabídnout alternativu k selhávajícím cestám vnějším? Celá otázka je nyní o to závažnější, že v průběhu 20. století vyvinulo lidstvo ničivé zbraně hromadného ničení a vybudovalo průmyslový komplex ohrožující samotné základy života na zemi (amazonský deštný prales ad.) Stejně fatální jako toto fyzické ohrožení lidstva i planety Země je ovšem i krize lidského myšlení, krize smyslu individuálního života a jeho duchovního hledání. I sem míří Krishnamurti s nemenší naléhavostí, protože právě tato krize ducha je bezprostřední příčinou vnější krize atomových bomb a ekologických katastrof. „*Chceme-li tedy vytvořit nový svět – a to jistě po všech těch hrozných válkách, teroru a utrpení musíme – pak musí uvnitř každého z nás dojít k duchovní revoluci. K revoluci, která přinese novou kulturu a úplně jinou duchovnost, jež nebude založena na autoritě duchovních vůdců nebo na dogmatech a rituálech.*“¹⁰⁴ Říká-li Krishnamurti „uvnitř každého z nás“ myslí tím právě a výhradně nás. Začneme-li polemizovat o tom, zda má smysl se proměnit, když tak neučiní ostatní, začneme-li si klást otázky, jaký naše proměna může mít reálný impakt na dění ve světě, za takových okolností k proměně dojít nemůže. Revoluce musí vypuknout najednou; to platí i pro revoluci duchovní, pro vnitřní revoluci. Tato nová duchovnost, nové obecnství se životem, bude nutně bez autorit, dogmat a rituálů právě proto, že její podstatou je světlo individuálního vědomí, nejvlastnější pramen lidské duše, kde jedině se tato přeměna může uskutečnit a kde jedině nalézá svůj smysl.

Individuální vědomí (subjekt) je zdrojem všech výše jmenovaných problémů (i falešných pokusů o vyřešení těchto problémů, kteréžto však problémy jen dále tvoří). Krize

103

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Krize našeho světa*. Praha: Santal. 2014., str. 9

104

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 116

lidstva, krize náboženství, krize filosofie, jsou krizí člověka. Nikoli krizí abstraktního člověka, ale krizí naší, krizí vaší. Jelikož je individuální vědomí (subjekt) – já a vy – zdrojem celého problému, je rovněž jediným možným zdrojem řešení. Již v kapitole o „tom, co je“ bylo vysvětleno, že jednou ze základních Krishnamurtiho úvah je, že odpověď na problém leží v problému samotném a nikde jinde. Proto odpovědí na krizi člověka může být opět jen člověk, odpovědí na duchovní krizi může být pouze duch – vědomí. Vnitřní revoluce se rodí z osvobození subjektu od vnějších struktur (včetně vlastního včerejška), rodí se z odhodlání být zcela upřímný a zkoumat problém nezaujatě, rodí se z obrovské samoty osamocené v moři proměnných. Stejně tak jako meditace přináší smrt starého a nesmrtelnost nového (tedy: umožňuje veškeré obsahy vědomí vnímat jakoby poprvé), tak i vnitřní revoluce je kvalitou nového rozena a zároveň ji sama přináší; stejně tak jako meditace, i vnitřní revoluce se může odehrát pouze teď, vyvazující se svým noetickým obratem ze sukcesivity lineárního času. „Musíte začít zcela nově. Představuje to radikální revoluci, ne nějakou krvavou, která nikdy nic neřeší, ale radikální revoluci hodnot, myšlení a citění. Tuto radikální revoluci můžete uskutečnit jen vy a já; revoluci, která stvoří integrovanou osobnost ve vašem a mém nitru. To, co můžeme udělat, jsme-li inteligentní lidé, je daný problém uchopit v přítomném okamžiku. Ted', což je jediná věčnost – a ne někdy v budoucnosti. Je třeba vůči tomu napřít veškerou pozornost. Ted'!“¹⁰⁵ Odpověď na všechny naše problémy – psychické i somatické, náboženské i ontologické, etické i estetické – se může zrodit pouze v tomto „ted'“, v opravdovém vpuštění pozornosti k tomu, co je. Minulost je zásobárnou vjemů, ale k celé své minulosti přistupují jediné právě teď – v momentu paměti, v pohybujiících se obrazech vzpomínek, které jediné v přítomnosti vstupují do mého zorného pole. I veškeré rozvrhy budoucnosti se formují nyní, v bezprostředním pobytu, a nakonec nikdy nejsou ničím jiným než porůznu pravděpodobnými věštbami (i kdybych používal sebe více exaktní prognostické metody), protože zítřek je vždycky tajemstvím. Toto „jedině nyní“ je nerozlučně spjaté s „jedině sám“ (v duchu hesla „buďte světlem sami sobě“) a dohromady se mohou otevřít jediné skrze přístup „jedině upřímně a opravdově“. Nejedná se o nic složitého, ale naopak o ohromnou jednoduchost, kterou se však většina lidí více nebo méně odnaučila. Krishnamurti ve skutečnosti nedává návod, jak dělat věci jinak, duchovněji, nějak „více“ nebo erudovaněji – daleko spíše poukazuje k naší původní jednoduchosti, k naší vlastní „vlastnosti“, k bezprostřední přítomnosti proudícího života (vnitřního i vnějšího). Problém ani odpověď na něj neleží mimo přítomnost, ale v ní.

Tato nečasovost vnitřní proměny je koneckonců tím, proč ji Krishnamurti nazývá revolucí. Proč volí toto rázně, pro někoho snad až výhrůžně znějící slovo. V tomto nejpůvodnějším sebe-proměnění (které je současně aktem sebepoznání) není žádný prostor pro evoluci, pro vývoj odněkud někam skrze něco pomoci něčeho. Vnitřní revoluce se zkrátka stane. Stejně tak jako meditace se odehrává spontánně; stejně tak jako to, co je, zkrátka jen je; stejně tak jako pozornost bdící i nad nepozorností; taková je vnitřní revoluce: náhlá, bezčasá, fundamentální, bez mentálního včerejška a zítřka, je náhle zrozeným počátkem bez konce. Představuje ukončení nadvlády povrchního myšlení a jazyka nad pozorností sídlící v člověku. V posledku toto probuzení vnitřního vědomí v subjektu znamená jeho ukončení, konec procesování mentálních programů, anihilaci struktur ega v bezprostřední živosti reality. Toto sebe-proměnění ústící v sebe-překonání je sebepoznáním na půdě nového, je otevřeností všemu, je možností znovu začít s novým přístupem, osvobozen od mentálních programů a filtrů, které do té doby formovaly naše nevyřčené předpoklady, které nám právě bránily vystoupit ze sebe samých a podívat se na celou naši krizi jinak. „Nové přichází jediné s obnovou, jediné s revolucí, tedy ne prostřednictvím evoluce, tedy ne tím, že se „já“ něčím stane, nýbrž tím, že se „já“ zcela ukončí – jediné tak přichází něco zcela nového. Proces času

*nemůže přinášet nové. To, co je tvůrčí, nepřichází v čase.*¹⁰⁶ Vnitřní revoluce je tedy aktem, který se odehraje v subjektu (není tedy aktem subjektu) a vede k jeho ukončení. Otázka, zda subjekt existuje i poté, je nemístná, protože ukončení pohybu subjektu, vnitřní revoluce, se neodehrává v čase a žádné „předtím“ a „potom“ nejsou v jejím rámci myslitelné. Vnitřní revoluce je zkrátka proměna. Vnitřní revoluce je „jinak“. Vnitřní revoluce není úpadek ani útlum, není to rezignace ani letargie. Vnitřní revoluce znamená pouze bezvýhradně se vzdát životu; znamená náhlé odhodlání pohlédnout realitě tváří v tvář; znamená podívat se do přítomnosti, na to, co je; znamená uzávorkovat všechny naše představy (včetně představ jako je „subjekt“, „objekt“, „existence“ nebo „neexistence“) a všechny naše víry (včetně víry v „Boha“, „lásku“ aj. vznešenosti).

Vnitřní revoluce se nám nyní může jevit jako jakési zatmění, jako popření všeho co existuje, jako totální skepse vedoucí k nihilismu. Vnitřní revoluce však není nihilistická, protože opouští všechny kategorie, včetně kategorie „nesmyslnosti“ a „nicoty“. Vnitřní revoluce je skeptická jedině v tom smyslu, že je skeptická absolutně, a tedy je skeptická i ke skepsi samé. Vnitřní revoluce není ničím temným (ovšem ani ničím světlým), je to spíše uvolnění (se) do života, je to jednoduché pohlédnutí na sebe sama. Ovšem pohlédnout na sebe sama můžeme pouze z místa, kde sami nejsme, kde si nepřekážíme; proto je řeč o zániku „já“, o přerušení subjektu. Vnitřní revoluce nás osvobozuje od našich představ, mentálních programů, od znalostí a domněnek. Na cestě sebepoznání a sebe-proměnění je nezbytné jít pouze na vlastní pěst. Skutečné sebepoznání a naprostá samota jsou v podstatě synonyma. Nejde pochopitelně o samotu ve smyslu vyhýbání se lidem a stranění se společnosti. Jde o samotu duchovní, o samotu tázání. Na cestě vnitřní revoluce je každý z nás osamělým detektivem sebe sama. A to, co jsme doposavad považovali za „nás“ – naši víru, představy, domněnky, předpoklady, názory, znalosti, metody – se náhle jeví jako hlavní podezřelý. *„Odhalit něco nového, do toho se musíte pustit na vlastní pěst, sami. Musíte se vydat na cestu zcela nazi, všeho zbaveni, především však zbaveni znalostí, protože prostřednictvím znalosti a víry je sice velmi snadné získávat zkušenosti, zážitky, ale takové zážitky jsou pouze plodem sebeprojekce, a proto jsou naprosto neskutečné, klamné.*¹⁰⁷ Vnitřní revoluce není záležitostí zážitků a zkušeností. Krishnamurti není mystik (ve smyslu dosahování vizí a stavů); podle vlastních slov Krishnamurti v dětství chodíval se svou matkou uctívat boha Kršnu a přitom mýval živé vize tohoto modrého božstva. Během svého pozdějšího působení však o těchto vizích mluvil pouze proto, aby ukázal jejich bezvýznamnost – kdyby se byl býval narodil do křesťanské rodiny, říkal, měl by vize Krista. Vize, zážitky, zkušenosti nemají žádný význam. Jsou jen novými strukturami myšlení. Krishnamurti nikdy nevedl své přátele, čtenáře a posluchače k jakémukoli typu zážitků, ať již by šlo o vize, pocity prostoru, světla nebo jednobodovosti. Nepřisuzoval žádný význam zážitkům „mystické jednoty s vesmírem“ ani ničemu podobnému. Cokoli co přichází a odchází, co je vnímáno jako předmět pozornosti, není to, o co Krishnamurtimu jde. I kdybyste stáli tváří v tvář samému Bohu, nemá to žádný význam, říká Krishnamurti, protože jste tu stále vy jakožto pozorující subjekt, který je centrem vnímání, tudíž je tu rozdělení (na subjekt-„já“ a objekt-„Bůh“) a tudíž je tu čas. Taková zkušenost je pomíjivá, ihned se stává minulostí a přežívá pouze ve vzpomínkách, z nichž se může vyvariovat nový mentální program. To, co zajímá Krishnamurtiho je přede všemi zkušenostmi, nemá nic společného s časem, subjektem, objektem ani rozdělením. Když Krishnamurti připouští existenci Boha, tak jedině za současné neexistence subjektu, který by Ho mohl vnímat: *„Bůh je jen tehdy, když vy nejste. Když vy jste, bůh není. Lásku je, když vy*

106

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský. 2013., str. 133

107

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský. 2013., str. 165

*nejste. Když vy jste, láska není.*¹⁰⁸ V tomto bezvýhradném otevření se realitě (lásce), v tomto „nebýt tam“, leží vlastní jádro vnitřní revoluce. Nejedná se o složitý psychologický úkon ani o mystický proces. Jedná se o nejjednodušší jednoduchost jednoduchého. Vnitřní revoluce nelze dosáhnout, vnitřní revoluce je neustále zde; je však třeba se do ní spustit skrze opuštění mentálních programů, skrze osvobození mysli od podmíněnosti.

Krishnamurti po nás nechce heroický akt sebezapření; nic výjimečného, mimořádného, abnormálního. Vnitřní revoluce není nic víc a nic méně než nový den, v němž se začíná vyjasňovat a vzduch je čerstvý po dešti, který odchází: „*Zapomeňme, co o sobě víme. Začněme, jako bychom nevěděli nic. Dnes v noci přšlo a nyní se obloha začíná jasnit. Je nový svěží den. Vyjděme mu vstříc, jako by byl jediný. Vyjděme na společnou cestu, tak že všechny připomínky včerejška necháme za sebou – a začneme si konečně rozumět.*“¹⁰⁹ Vyjít vstříc novému dni je vnitřní revoluce. Znamená to brát nový den, novou situaci, novou myšlenku jako tichou výzvu, hledět na vše jako na sebe samého, ve všem nenuceně nalézat sebezpoznání. Tento apel není nepodobný známému heslu „Žij každý den tak jako by měl být tvůj poslední.“ Vždyť koneckonců vnitřní revoluce je meditací – tedy smrtí subjektu. Každý den je opravdu poslední jako takový, je poslední svého druhu. A v apelu na zapomenutí včerejška na společné cestě je cítit hlas odpuštění. Ne odpuštění ve smyslu přehlížení bezpráví, ale odpuštění jako opouštění svých vlastních křivd, záští, odsudků a hodnocení. Potkáváme-li dnes každého člověka poprvé (i přesto, že jej třeba dobře známe již přes dvacet let), jak bychom ho mohli nemít rádi? Vnitřní revoluce tímto způsobem přináší novou možnost lidského společenství; přináší možnost vzájemné vstřícnosti a laskavosti, která není založená na kodifikované morálce, ale na spontánním údivu a úctě k tomu, že vůbec kolem nás jsou lidé; z nadšení, že vůbec něco jest; z odpoutanosti pramenící v pochopení, že vše oddělené je dočasné.

Bylo řečeno, že vnitřní revoluce znamená osvobození mysli od podmíněnosti. Vnitřní revoluce není něco, co by bylo mysli cizí a jaksi vnější, naopak – vnitřní revoluce znamená (znovu)rozpoznání její nejvlastnější přirozenosti. Tomuto rozpoznání však brání podmíněnost mysli mentálními programy, povětšinou přijatých zvenčí, popřípadě následně zformovaných a zvnitřněných v nevědomých procesech psýché. David Bohm to popisuje následovně: „*Myšlení vyrůstá především z percepce, je však zřetelně ovlivňováno na každém stupni minulými myšlenkami. Cokoli jste si kdy mysleli, to ovlivňuje myšlenky následující a tak se v myšlení spojuje zkušenost s minulými myšlenkami a to platí i pro běžnou zkušenost.*“¹¹⁰ Mysl je tedy podmíněna minulostí na všech úrovních. Vlastně tomu ani jinak být nemůže, protože čím by byla mysl bez minulosti? Mysl bez minulosti znamená žádná mysl – přítomnost je vystoupení z pohybu. Pohyb je vždy proud minulosti, kdy nové vrstvy stojí na vrstvách starších a zpětně je podmiňují a utvářejí předporozumnění pro další příchozí vrstvy. Bohm správně říká, že myšlení vyrůstá především z percepce, ale to, jakým způsobem je tato percepce uchopována, je založeno na minulém myšlení. Zdá se, že tomu ani jinak být nemůže, hovoříme-li o odděleném subjektu v čase. Minulost znamená podmínění a podmínění je nastavení pro budoucí percepce i jednání. „*Mysl je minulostí podmíněna, je nastavena jako indická, bráhmanská nebo nebráhmanská, křesťanská, buddhistická a tak dále, a tato podmíněná mysl se promítá do budoucnosti. Proto není nikdy schopna dívat se na nějakou skutečnost, na nějaký fakt přímo a nezaujatě.*“¹¹¹ Krishnamurti naráží na tentýž problém, na

108

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 209

109

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Krize našeho světa*. Praha: Santal. 2014., str. 12

110

BOHM, David. *Rozvíjení významu*. Praha: Unitaria. 1992., str. 40

111

který naráží i evropská fenomenologie: poznatelnost skutečnosti a způsob, jakým se ukazuje. Mysl není nezávislá; je podmíněna vlastní minulostí a tato její vlastní minulost je pouze reakcí, odezvou percipovaného; toto percipované je však již vnímáno skrze určité mentální filtry. Mysl je tak zvláštním způsobem zacyklená v sobě samé a v interakci s vnějšek.

„*Myšlení je totiž odezva, reakce. Jestliže se vás na něco zeptám, reagujete na to – reagujete podle své paměti, podle svých předsudků, podle toho, jak jste byli vychováni, podle podnebí, podle prostředí, které vás podmínilo, které vás nějak nastavilo. Podle toho reagujete, podle toho i myslíte. Středem tohoto prostředí je naše „já“, naše ego, které je v pohybu, v činnosti.*“¹¹² Mysl je tedy podmíněná, závislá na okolnostech – její vlastní vnitřní prostředí, její minulost, patří také mezi tyto okolnosti; dokonce bychom mohli říct, že tyto vnitřní předpoklady jsou tím nejvíce rozhodujícím určením, hlavní okolností.

V centru tohoto celého dění dochází k procesu „já“, k neustálé subjektivizaci prožívaného, ve které určitá část mysli vytváří myšlenku oddělené individuální myslící entity, od níž je percepční pole, z něhož přicházejí podněty, fundamentálně odděleno. Dokáže však říci, co přesně jej odděluje od percepčního pole? Má-li to být tělo, pak po krátkém bližším zkoumání zjistíme, že i tělo je součástí percepčního pole, je vnímáno, uvědomováno subjektem; proto říkáme „moje tělo“, „moje ruka“, nikoli „já tělo“, „já ruka“. Rovněž hranice mezi tělem a zbytkem percepčního pole je nejasná – používám-li tělo (hlas) ke komunikaci, nevykračuji tím za hranice sebe sama a nerozšiřuji své tělo až ke druhému? Používám-li nástroj (tužku, auto), nestává se vlastně dočasnou extenzí mého těla? Tělo tedy není onou subjekt-objektovou hranicí. Odpověď je taková, že tato hranice zkrátka neexistuje. „*Veden svým fragmentárním pohledem na svět jedná člověk tak, jako by se pokoušel oddělit sebe a svět, takže vše se zdá odpovídat jeho způsobu myšlení. Tak dostává člověk zdánlivý důkaz správnosti svého fragmentárního pohledu na svět, ač samozřejmě přehlíží skutečnost, že je to on, který jedná podle svého způsobu myšlení, on, který zavedl fragmentaci, který nyní vyhlíží, jako kdyby měla autonomní existenci, nezávislou na jeho vůli a jeho přáních.*“¹¹³ Dochází tak k paradoxní situaci, kdy mysl považuje sebe a svět za oddělené entity, přitom ovšem tento pocit oddělenosti je projekcí mysli, která by nebyla možná bez podstatné neoddělitelnosti mysli a světa.

Mysl se tak může cítit ohrožena vnějším světem; domnívá se, že události vnějšího světa jsou příčinou jejího neštěstí. Z toho pramení rozšířená představa mysli, že „za vše mohou ti druzí“, že je „obětí okolností“; tyto nejzákladnější emoční stavy pak často transformuje do „ušlechtilější“ podoby, kdy formuje věroučné systémy, kdy vnější realitu nazývá „dílem d'ábla“ (gnostický diskurz), popřípadě „iluzí“ (východní diskurz) nebo „nespravedlivým systémem“ (marxistický diskurz). Všechny tyto přístupy mají svá opodstatnění a své argumenty, jež je nutno vzít v potaz, v podstatě však stojí na nevyřečeném základním předpokladu, jímž je pocit oddělenosti, pocit, že subjekt je obětí vrženou (srov. Heideggera) do cizího světa. Opačný přístup by předpokládal totální změnu perspektivy, přijetí zodpovědnosti za celý svůj svět – zkrátka vnitřní revoluci. Subjekt, který se však cítí oddělen, jsa přitom podmíněn vlastními představami a žádostmi, chce celý problém vyřešit vnější revolucí, transformací poměrů ve světě. „*Naše myšlení je otrokem vlastních představ, žádostí a toužení něčeho dosáhnout, jsme sluhové vlastních tužeb a choutek. Vždycky ovšem chceme vnější svobodu – včetně svobody revoltovat proti společnosti, proti dané sociální struktuře. Tyto společenské protesty, které se dějí všude po světě, pak představují jistý druh*

---

112 KRISHNAMURTI, Jiddu. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský. 2013., str. 233

113 KRISHNAMURTI, Jiddu. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský. 2013., str. 115

BOHM, David. *Rozvíjení významu*. Praha: Unitaria. 1992., str. 155

násilí a naznačují, že naše revolty se soustřeďují na vnější změny beze změn vnitřních. ¹¹⁴ Nerozumějme tomu tak, že by člověk neměl čelit bezpráví nebo že nemá smysl snažit se zlepšit svět, v němž spolu s ostatními žijeme. Znamená to tolik, že pouhá snaha změnit vnější svět nic nevyřeší, protože podstata problému leží ve falešné, nereálné, ale velice mocné psychologické dichotomii vnější / vnitřní. Vnější revoluce probíhají na jiné rovině než revoluce vnitřní, nejsou s ní v protikladu (vnitřní revoluce nemá protiklad), liší se však od ní svou zásadní neúplností. Jakkoli se vnější revoluce – ať již v rovině sociální, politické, náboženské, intelektuální, spirituální – může zdát zásadní a úspěšnou, nedojde-li k revoluci vnitřní, nedojde ke změně myšlení lidí a vše se opět vrátí ke starým problémům. Celý problém všech vnějších revolucí (i těch nenásilných, duchovních či uměleckých) netkví v tom, že volí chybnou metodu pro řešení problémů, ale v tom, že chybně diagnostikují samotný problém. Problém totiž leží vždycky v nás – leží ve struktuře podmíněné mysli, která každým okamžikem produkuje pocit oddělenosti subjektu od percepčního pole. Kruh se tak uzavírá – vnější revoluce předpokládá oddělenost, nebyla by bez ní možná. Vede od problému k problému. Vnější revoluce vždy vyžaduje čas, je vlastně jen velice rychlou a překotnou evolucí. Oproti tomu vnitřní revoluce nezná čas ani oddělenost, nic nemění, ale naopak vše přijímá. Ve vnitřní revoluci není žádný vývoj, ale jen náhlé zření. Ve vnitřní revoluci je reálně prožívána absence hranice mezi vnitřním a vnějším. Subjekt-objektový rozvrh světa není přítomen. Ne, že by skončil – to by vyžadovalo čas. Zkrátka není přítomen. Přítomna je pouze samotná přítomnost taková, jaká je.

Podmíněnost mysli je tedy kořenem lidské krize; pocit oddělenosti mysli a světa, subjektu a percepčního pole pak tvoří hranici této podmíněnosti. Proto nemůže přijít žádná vnější autorita, která by mohla tuto podmíněnost zrušit a tuto hranici otevřít. Jakákoli vnější autorita totiž stojí na předpokladu oddělenosti vnitřního a vnějšího. I když tato autorita hovoří o zrušení oddělenosti a podmíněnosti, oddělená a podmíněná mysl si to stejně vše přebere jako oddělenost a podmíněnost. Odpověď leží jinde. „*Otázka by měla být položena vlastně takhle. Zda je možné uskutečnit radikální psychologickou transformaci sebe samých. Okamžitou transformaci, ne takovou, která by vyžadovala čas. Pro opravdu duchovního člověka není žádný zítřek. Vlastně se dá těžko říct, že není žádný zítřek, protože jediné, co je, je bohatě žitý dnešek.*“¹¹⁵ A právě v tomto bohatě žitém dnešku se nachází odpověď. Nelze ani říct, že není žádný zítřek (nebo: není žádná oddělenost subjektu a objektu), protože zítřek (oddělenost subjektu a objektu) zkrátka není vůbec možný. V momentu vnitřní revoluce se odhaluje absurdita celé domněnky oddělenosti a podmíněnosti, tedy prostoru a času. Vidět tuto absurditu je právě samotná vnitřní revoluce. Vnitřní revoluce neznamená konec prostoru a času, ale odhalení jejich irelevance. Z tohoto důvodu nemůže nic z prostoru a času vést k vnitřní revoluci. Žádné tvrzení, žádný postulát, žádný názor. Jedině mysl plně oproštěná (srov. Mistra Eckharta) může vidět svojí podmíněnost a tím se stát osvobozenou do podmíněnosti. „*Duchovní revoluce, o níž mluvím, tedy není návratem nebo reformou nějakého určitého duchovního směru, ale úplným osvobozením od všech duchovních směrů a ideologií – což ve skutečnosti znamená osvobození od společnosti, která je vytvořila.*“¹¹⁶ Proto Krishnamurti tak razantně odmítá veškerou obřadnost, veškerou tradici, všechny modlitby, rituály a dogmata. Nikoli proto, že by byly špatné svým obsahem a směřováním; jsou chybné již předpokladem, z něž vycházejí – předpokladem, že je tu někdo oddělený, kdo má vykonávat něco, aby dosáhl něčeho nebo někoho, kdo je mimo něj. Celá tato náboženská a kulturní tradice není

114

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Krize našeho světa*. Praha: Santal. 2014., str. 91

115

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 112

116

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 110

chybná tím, co hlásá, ale jak to hlásá. „*To, co obvykle považujeme za duchovnost, jsou jenom modlitby, rituály a dogmata, touha nalézt boha, následování autority a podobné povrchní věci. Je ale tohle duchovnost? Jdete-li skutečně za pravdou, musíte všechno tohle odložit. Musíte zcela odložit autoritu upanišad, duchovního učitele i autoritu svých vlastních zážitků. Mysl může být schopna sama objevovat jenom tehdy, je-li od všech těchto věcí oproštěna. Musíte jasně vidět absurditu celé věci a vystoupit z ní.*“¹¹⁷Duchovní revoluce nepřichází popřením duchovních tradic, rituálů a učení; přichází pochopením jejich bezvýchodnosti, jejich vnitřní absurdity, pochopením chybnosti základního předpokladu, z něž vycházejí.

Oporou všech těchto tradic je symbol. Nerozumějme tím pouze symbol jako kříž nebo půlměsíc, papež nebo Buddha. Symbol je jakýkoli pojem, jakákoli kategorie, snažící se do sebe absorbovat smysl. Lze říci, že symbol je vlastně spíše emoční pohyb než jen pouhý statický znak. Symbol se stává součástí procesu myšlení, mentálním programem, subjektivním fetišem. Symbol k sobě váže další mentální struktury; někdy může mít dokonce tendenci na sebe vázat veškeré mentální struktury. Stává se tak účinným součinitelem mentálního programu „já“, protože stejně jako „já“ i symbol tíhne k vytváření zdání stability a formování rigidních systémů, relativně stálých filtrů, které zprostředkovávají vjemy z percepčního pole.¹¹⁸ Symbol nebo série symbolů se tak stává jakýmsi oděvem subjektu, jakousi strážnou věží odděleného myšlení, poeticky řečeno: brněním proti životu. Symbol má mimořádnou hypnotickou sílu a není správné podceňovat jeho přitažlivost. Zda-li jde o symbol logický nebo emoční, zdánlivě banální (sportovní klub) nebo kulturně významný (zakladatel náboženství), není pro celou věc důležité. Podstatné je přilnutí subjektu k symbolu. „*Myšlení vytváří symbol se všemi charakteristickými znaky toho symbolu. Romantickými, nebo logickými a rozumnými. Když jej vytvoří, zamiluje si jej a stane se naprosto netolerantní k čemukoliv jinému. To je východisko všech guruů, všech kněží, všech náboženských struktur.*“¹¹⁹Jistě, Krishnamurti podezřívá kněze a duchovní učitele z toho, že využívají symboly k tomu, aby ovládali ostatní lidi, aby přizpůsobovali jejich subjektivní struktury svým představám. Nehledejme zatím však jen zřejmé úmysly, jako je touha po moci, manipulaci či hmotných statcích. To jsou naprosto banální záležitosti, jistě bohužel stále velmi rozšířené (stačí se podívat na nepravosti etablovaných církví i různých samozvaných guruů), nicméně Krishnamurtiho kritika je hlubší. Nepochybujeme, že velká část z nich, pravděpodobně většina, prezentuje tyto symboly v nejlepší víře, že tak činí pro dobro svých následovníků, svých posluchačů. Mnozí z nich dokonce hovoří o otevřenosti, upřímnosti, jednoduchosti, o konci subjekt-objektového rozvrhu světa stejně jako Krishnamurti. Způsob jejich prezentace však vždy afikuje opak – produkuje symboly, mentální fetiše, cíle ležící v budoucnosti, konečné názory na realitu. Nic z toho Krishnamurti nenabízí – ovšem pozor, nebudeme-li jeho slova číst s dostatečnou bdělostí, může se i v tomto případě stát, že si z jeho slov mimoděk vytvoříme dogmata, hesla, vyznání víry. To ovšem Krishnamurti nechtěl. Svoboda ducha, nespoutanost tázání je pro něj vždy na prvním místě, je kvintesencí jeho učení o sebepoznání.

Ve věci prohlédnutí mentálního programu „já“ (subjektu) a jeho zdánlivé oddělenosti od percepčního pole je paradoxně jediný skutečný učitel právě toto individuální vědomí, my

117

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 109

118

Tak se například mentální program „já“ a symbol „Bůh“ stávají v mysli náboženského fanatika účinně kooperující, navzájem se posilující dvojicí. Pocit subjektu i symbol Boha se posilují na úkor čím dál tím většího odtržení subjektu od percepčního pole. Dochází tady k opačnému procesu než u mystiků, kteří naopak slovem „Bůh“ nazývají prostor otevřenosti, v němž je program „já“ anihilován. Pro ně není „Bůh“ symbolem, ale pracovním pojmem pro Nepředemtné.

119

sami. Nikdo jiný než subjekt nemůže pochopit subjekt. Snažit se pochopit subjekt objektivně je pro Krishnamurtiho scestí. To je práce psychologů, neurologů, sociologů – ti všichni odvedli za uplynulá staletí podstatný kus práce a v rámci svého oboru dosáhli značných výsledků. Krishnamurtimu jde o něco jiného. Nikoli subjekt objektivně poznat (tedy vlastně: popsat), nýbrž prohlédnout jej z něho samého aktem nepředpojaté pozornosti. „*Pravá revoluce je proměna hodnot, přerod hodnot vnímatelných smysly na hodnoty, které smysly vnímat nejdou a které nejsou vytvářeny vlivy prostředí. Abychom poznali tyto pravé hodnoty, které přivodí radikální revoluci, tedy transformaci, obnovení a oživení, je naprosto zásadní rozumět sám sobě. Sebepoznání je začátek moudrosti, a proto je také začátkem přerodu a obnovení.*“¹²⁰ Rozumět sám sobě můžu jenom já sám, v tom mi nepomůže ani Buddha, ani Jung a dokonce ani Krishnamurti. Znat sám sebe předpokládá znát sám sebe doopravdy, v každém okamžiku. Takto se nemůžu znát skrze dogmata, názory, představy, skrze symboly, které jsem přejal, ať již odkudkoli. Představy od rodičů, představy z knih, představy od učitelů, představy, které jsem měl včera – žádná z nich nemůže vést k onomu obnovení a oživení. Toto obnovení a oživení totiž znamená všechny své představy, své předsudky a předporozumnění nezúčastněně vidět a přitom hluboce přijímat, chápat je v pohybu. Znat pohyb je možné pouze z místa bez pohybu, z momentu bez času, kterým je vnitřní revoluce. Je to prosté odhodlání vidět sám sebe takového, jaký zrovna jsem.

V tomto neposuzování a neodsuzování, nekategorizování, je vidět onen Krishnamurtiho důraz na mysl bez výběru (choiceless mind), což je velice těžko uchopitelný nárok. Dichotomie „dobře versus správně“, „prostředek versus cíl“ atd. jsou velice rozšířené a to, v nejrozmanitějších obsahových obměnách, napříč všemi kulturami a civilizacemi, napříč téměř všemi velkými duchovními tradicemi. Má-li subjekt představu, kterou se snaží naplnit (tedy: to, co by mělo být), vždycky pro něj existuje možnost selhání. Z tohoto přístupu pramení všeobecně rozšířená koncepce „chyby“, v židokřesťanském kulturním kontextu nazývané také slovem „hřích“ (z hebrejského „chatat“ – odbočení, uhnutí, scestí). K tomuto tématu se překvapivým a zajímavým způsobem vyjadřuje David Bohm ve svých dialozích s kolegy a přáteli; přidržuje se přitom, pro dualisticky uvažující mysl stěží uchopitelného, Krishnamurtiho přístupu v duchu „choiceless mind“: „*Neodsuzujeme sami sebe za to, že jsme chybili, nenazýváme to hříchem, protože to nás zbrzdí. Řekněme spíše: stalo se to a to, má to nějaké důvody, které jsou ve mně. Každý je podmíněn svou minulostí.*“¹²¹ Skutečnou a jedinou chybou (hříchem) se tak ukazuje sama koncepce chyby, sama tendence k (sebe)obviňování, (sebe)odsuzování a (sebe)zamítání. Toto sebeobviňování, sebeodsuzování a sebezamítání jsou překážkou sebepoznání. Smyslem sebepoznání není vyhnout se chybě, ale vidět chybu; vidět chybu v celku, v jejím kontextu, vidět její skryté příčiny; pochopit chybu jako nevyhnutelný následek podmíněnosti mysli. Bohm a Krishnamurti nevidí cestu v sebekritice za tuto podmíněnost a ve snaze ji nějakými úkony (ať již vědeckými nebo duchovními) odstranit. Bohm a Krishnamurti vidí cestu v sebepoznání, tedy vlastně v sebezamítání – v nezaujatém pochopení těchto podmíněností, v upřímnosti jejich uvědomování, v bezprostřednosti porozumění sobě samému, jaký reálně jsem a ne, jaký bych měl být podle svých názorů, které jsem beztak přejal z venčí a které tvoří strukturu podmínění mojí mysli. I zde se ukazuje vnitřní revoluce, neboť zde zcela mizí jakákoli snaha o sebe-přestavbu (základ to všech duchovních metod), jakákoli snaha o porozumění sobě skrze analýzu (základ to všech psychologických metod). Tato vnitřní revoluce ukončuje kategorizování a posuzování, ukončuje sebekritiku a namísto ní staví sebepoznání. Vnitřní revoluce ukončuje hřích ne ve smyslu jakési nadpřirozené spásy; vnitřní revoluce ukončuje samotnou možnost hříchu, jeho

120

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský. 2013., str. 41

121

BOHM, David. *Rozvíjení významu*. Praha: Unitaria. 1992., str. 64

myslitelnost, opouští kategorii chyby, a místo toho pouze pozoruje proces podmíněnosti v akci. Tedy již ne vina, nýbrž pouze podmíněné hnutí. S tím souvisí i odmítnutí snahy o nápravu chyby. Snaha napravit chybu ze stejných základů, ze kterých chyba vzešla (tedy z podmíněné mysli) by sama o sobě byla jen další chybou plodící sérii jiných chyb. Takto (ne)fungují vnější revoluce. Bohm tvrdí, že základem zla je sám předpoklad zla; snaha toto zlo napravit pak zacykluje a konzervuje daný status quo podmíněné mysli, která se domnívá, že zlepšuje svět i sebe samu, místo toho však přešlapuje na místě a pokračuje v produkci dalších podmínění a jejich následků. „*Pokus o nápravu to jen zhorší, protože se mozek pokusí o opravu za předpokladu, že to všechno zapříčinilo něco vnějšího. Jeh činnost je vadná, všechno se zhoršuje a když tedy předpokládáme zlo, toto zlo se ještě zmnožuje. To znamená, že předpoklad zla sám produkuje neohraničené zmnožování zla. Proto se většina toho, co se odehrává ve světových náboženstvích a morálce, netrefuje do cíle.*“¹²² Samotný základ, z něhož se pokoušíme o nápravu – tedy podmíněný mozek – je chybný a zdrojem chyb. Řešením je však pozornost k těmto chybám, vnitřní změna ve struktuře mozku (mysli). Tedy nikoli změnit vnější prostředí, dokonce ani snaha změnit prostředí své vlastní duše, nýbrž nezaujatá bdělost a neochvějná přítomnost ke všemu, co nazýváme chybným i co nazýváme správným, ke každému pohybu vnímání a myšlení, může přinést náhlou změnu perspektivy, vnitřní revoluci.

Padají-li tváří v tvář vnitřní revoluci i tak základní a zdánlivě samozřejmé dichotomie, jako je „chybné versus správné“, zdá se nanejvýš pochopitelné, že pro Krishnamurtiho neexistuje ani rozdíl mezi „duchovním a světským“. Toto rozdělení, které je opět přítomno ve větší nebo menší míře v podstatě ve všech kulturách, vychází z rozdělení světa a života na jejich profánní část a na jejich sakrální část. Někde je toto rozdělení téměř absolutní (zejména Západní civilizace, kde byla duchovnost vždy spojena s institucí církve a později důsledkem sekularizace ještě specifitěji vyčleněna), jinde se profánní a sakrální úzce prolíná (zejména domorodá animistická společenství) – nicméně i zde lze mezi nimi vysledovat určitou hranici, byť tenkou (sakrální úkon šamana v porovnání s profánním úkonem běžného člena společenství). Podle Krishnamurtiho je však třeba svět chápat nerozděleně. Veškerá rozdělení, například na duchovní a světské, pramení z podmíněné mysli, jejíž nejzazší podstatou je právě rozdělení – totiž na subjekt a objekt. Lze to říci i tak, že tak jako podmíněná mysl vytváří uvnitř percepčního pole umělé rozdělení na subjekt (vnímající entita) a objekt (vnímaná entita), vytváří i ve vnějším světě a jeho úkonech rozdělení na duchovní (týkající se přesahu) a profánní (bez přesahu). To, zda-li pro podmíněnou mysl je věcí přesahu šamanský úkon, bohoslužba, četba poezie nebo televizní seriál, je v tomto případě naprosto druhotná záležitost. Jádrem problému leží v rozdělení života a světa na hierarchické části, v samotném předpokladu, v samotném připuštění možnosti rozdělení. Krishnamurti neříká ani to, že by se všechny naše profánní činnosti měli stát duchovními, ani to, že bychom měli opustit vše duchovní a věnovat se pouze tzv. „reálným“ světským aktivitám. Krishnamurti nás vybízí k překonání obou těchto kategorií, k jejich naprostému zavržení. K bezvýhradnému opuštění duchovnosti i profánnosti, celého rozdělení života na „všední den a neděli“ (ať už je naplňujeme jakými obsahy chceme) může vést jedině radikální změna pohledu, naprostá změna přístupu ke všemu, co nás obklopuje; pochopení světa v celku a bezvýhradné vzdání se životu takovému, jaký je. Tedy: vnitřní revoluce. Krishnamurtiho posluchači byli lidé převážně preferující duchovní stránku života a upozadující – otevřeněji či skrytěji – stránku profánní. Proto na ně Krishnamurti apeloval v tomto duchu: „*Důležité je tedy nerozdělovat život na světský a nesevětský. Důležité je nerozlišovat mezi světským a takzvaně duchovním. Bez hmoty, bez materiálního světa bychom zde nebyli. Bez krásy oblohy a stromu, tyčícího se na kopci, bez ženy, jdoucí kolem, bez muže, který řídí koně, by život nebyl možný. Zajím nás*

přece úplnost života a ne jenom jeho určitá část, která je v protikladu k zbytku považována za duchovní. Vidíme tedy, že duchovní život je věc celku, ne jenom nějaké části.“¹²³ Přistoupí-li člověk k životu v celku, nemůže jej dělit na duchovní a světský, neboť se náhle ocitá v proudu skutečnosti, kde se věci ukazují v poli pozornosti a každá je natolik nová, natolik jedinečná, že nelze povýšit jednu nad druhou, žádné nelze přisoudit větší nebo menší ontologickou hodnotu. Celý život se náhle ukazuje ze sebe samého a i to nejvíce prosté (list na chodníku) je natolik duchovní a i to nejvíce duchovní (mystické stavy) je natolik prosté, že člověk náhle jasně vidí absurditu obou pojmů, obou vymezení. Vnitřní revoluce znamená opuštění duchovnosti a profánnosti, vyjevuje úplně jiný pohled na realitu.

To pochopitelně boří všechny systémy a učení, postavené na dualitě hmoty a ducha, potažmo na jakékoli dualitě „nižšího“ a „vyššího“. Základem celého problému, který se zde řeší, je totiž podmíněná mysl a její subjektivně podmíněné koncepce, které zpětně deformují percepční pole (tzv. „vnější realitu“). Věc se nemá tak, že by problémem byla nějaká podmíněnost; problémem je podmíněnost vůbec. Deformace mysli (a z ní sousledně vyplývající deformace světa) je založena v absorbování mysli partikulárními výseky reality, mentálně-emočními komplexy, které souhrnně vlastně nejsou ničím jiným než mentálními programy. (Často se přitom jedná o symboly.) Z Krishnamurtiho pohledu nehraje žádnou roli, jestli je mysl zaujatá penězi nebo Bohem – problém je v tom, že je zaujatá. „*Mysl, která je pohlcena světskými problémy je ohlupována stejně jako mysl, která je zaměstnána svým duchovním vývojem.*“¹²⁴ Jak ve světských problémech, tak i v zaujetí svým duchovním vývojem mysl zůstává zakroucená do sebe, ve vnitřním zacyklení mentálních programů. Duchovní vývoj, stejně jako každodenní světské problémy, je totiž postaven na pojmech subjektu, času a úspěchu. Duchovní vývoj, stejně jako světské problémy, tak předpokládá oddělenost (subjekt a jeho cíl), lineární vývoj odněkud někam („dnes jsem zhřešil, ale zítra se změním“) a kategorii úspěchu a neúspěchu, tedy chyby a hříchu, z nich bezprostředně vyplývá (sebe)posuzování a snaha o nápravu (tedy: další série chyb). Nejvlastnější esencí celého tohoto „časotvorného“ pohybu, v němž mysl znovu a znovu podmiňuje sebe sama, je právě oddělený subjekt, pocit „já“. Ať již toto „já“ usiluje o vilu s bazénem nebo o „sjednocení s Božstvím“, problém je stále týž – subjekt, který se snaží dosáhnout, nebo minimálně pro sebe očekává, něco od sebe odlišného. Toto něco odlišného, odděleného může přijít jedině v sukcesivitě. Není podstatné, zda přijde nebo ne, protože vždy zůstane objektem odděleným od subjektu, vždy zůstane věcí v percepčním poli, i kdyby snad mělo jít o sebe více hluboký duchovní stav nebo filosofický vhled. Překážkou tak není čas sám o sobě, ale ten, komu se čas překážkou zdá – podmíněný mentální program, subjekt. „*Mnich se může zřítí světa a otočit se ke světu zády, uzavřít se do nějakého kláštera, neopustil tím však toto nekonečné hnutí „já“.* Může změnit své jméno, obléknout se do kutny, složit slib celibátu nebo ticha. *Stále je však spalován nějakým ideálem, nějakou představou, nějakým symbolem.*“¹²⁵ Krishnamurti tak odhaluje omezenost všech úkonů, jejich cílem je nalezení pravdy (ať již pravdu chápeme nábožensky, filosoficky nebo vědecky). Opuštění něčeho, např. světského života nebo třeba jen určitého místa, nikdy nevede k tomuto nalezení. Pravda totiž nemůže být nalezena jako cíl v čase, ale pouze odhalena jako nevyhnutelná přítomnost. Lidský subjekt může změnit svůj životní styl, místo pobytu, oblečení, jméno, vztahy, způsob myšlení – a přece se nic nezmění. Subjekt totiž zůstane subjektem a jeho oddělenost od celku života a světa zůstane nadále nezměněna, jeho osamění zůstane absolutní, protože vydělenost je právě

123

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 220

124

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 159

125

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 203

tím, co hnutí „já“ vytváří. Mentální programy, včetně mentálního programu „já“, však, říká Krishnamurti, nejsou naší nejzazší realitou. Tou je totiž život sám, tou je každý okamžik našeho světa v celku, se všemi zdánlivých „chybami“, jakými je např. oddělenost „já“, koncept „chyby“ nebo snaha změnit svůj život odchodem do kláštera. Vnitřní revoluce nespočívá v konání, v měnění sebe a svého okolí. Ať uděláme cokoli, nic se nezmění. Jedině když absolutně pochopíme a přijmeme toto „nic se nezmění“, pak se změní úplně vše. Vnitřní revoluce odhaluje nejvlastnější prostor bytí, který je před subjektem (a tudíž ho subjekt nikdy nemůže nijak docílit) a který přesahuje veškerou duchovnost i profánnost, protože je jednoduchou pravdou. Proto má Krishnamurti odvahu upřímně prohlásit: „*Věřící nebo ateista: obojí je pro mě absurdní. Kdybyste věděli, co je pravda a co je bůh, nebyl byste věřící ani nevěřící, protože takové probuzení žádnou víru nepotřebuje.*“¹²⁶

Krishnamurti tedy odmítá jak víru, tak nevíru. Obojí se mu jeví bezvýznamným ve vztahu k sebepoznání. Čemu ovšem přikládá veliký význam, je náboženská či zbožná mysl (religious mind). Jedná se o jeden z hojně používaných a také velice specifických Krishnamurtiho termínů. Pro pochopení, co náboženská mysl v kontextu Krishnamurtiho promluv znamená, je třeba prozkoumat její originální znění, které vychází z latinského slova pro náboženství – religio. Religio znamená vlastně znovu-spojování. Náboženská mysl – „religious mind“ – tak nemá nic společného s náboženskými systémy, ale s propojeností člověka se světem, s překonáváním subjekt-objektových hranic. Krishnamurtiho náboženská mysl je tak vlastně opakem toho, co bychom při prvním zaslechnutí tohoto pojmu očekávali. Náboženská mysl je svobodná, nespoutaná, kritická, odvážná, upřímná, bdělá, otevřená, odevzdaná, osamocená. Náboženská mysl je synonymum pro postoj, v němž přichází vnitřní revoluce. Náboženská mysl znamená opravdovou zbožnost ve smyslu údivu nad světem a úcty k němu. Náboženská mysl nemá nic společného s monotónní pobožností založené na tradici, natož pak s bojovným fanatismem. Je to zvláštní kvalita, se kterou se můžeme setkat u některých věřících lidí, zejména prostých, kteří svou zbožnost žijí jako všeobjímající úctu a neochvějnou vstřícnost ke světu. S tímto přístupem se ale můžeme setkat i u lidí zcela nevěřících nebo jen hledajících a pochybujících; od ostatních je však odlišuje zvláštní otevřenost a neustálá připravenost přijmout kohokoli a cokoli a přitom zůstat klidný ve své vlastní svébytnosti. Náboženská mysl nehledá nic nadpozemského, nýbrž naopak intenzivně obrací svou pozornost ke světu, k tomu, co se děje kolem i uvnitř. Náboženská mysl se neustále znovu-spojuje (religio) s percepčním polem; náboženská mysl neustále narušuje hranice mezi subjektem a objektem. Náboženská mysl je protipólem myslí podmíněné. „*Náboženská mysl je velice věčná. Věnuje se faktům, tomu, co se ve skutečnosti děje s vnějším i vnitřním světem. Vnější svět je vyjádřením světa vnitřního. Neexistuje hranice toho, co je vně a co je vevnitř.*“¹²⁷ Náboženská mysl je zcela zaujata vnějším i vnitřním světem, které nevnímá v tomto rozdělení, ale naopak v jednotě. Z toho současně vyplývá, že náboženská mysl je oproštěná a nezaujatá co se týče výtvořů, koncepcí a velkých diskurzů podmíněné myslí, jako jsou například ideologie, náboženství, instituce a organizace. „*Náboženská mysl nepatří žádnému sboru, žádné sektě, víře ani církvi, žádnému organizovanému cirkusu. Proto je schopna vidět přímo a bezprostředně rozumět. Je světlem sama sobe.*“¹²⁸ Náboženská mysl je se všemi stejně, a proto je sama. Protože je sama, je osvětlována světlem svého osamocení, světlem upřímnosti a opravdovosti. Méně poeticky řečeno: náboženská mysl je mysl, kde podmíněnost mentálními programy zaniká, jelikož v ní pozoruje pozornost bez výběru.

126

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Krize našeho světa*. Praha: Santal., str. 34

127

KRIŠNAMŮRTI, Jiddu. *Sít' myšlení*. Praha: Malvern. 2010., str. 96

128

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Krize našeho světa*. Praha: Santal., str. 47

Náboženská mysl si je vědoma toho, co je. Náboženská mysl tak označuje (v užším pojetí) mysl v meditaci, popřípadě (v širším pojetí) mysl, v níž se schyluje k meditaci anebo která byla meditací ovlivněna. V tomto širším pojetí je náboženskou mysl třeba chápat tak, že je podmíněnou myslí plně si vědomou své podmíněnosti. Ale je uvědomovaná podmíněnost ještě podmíněností v pravém slova smyslu? Náboženská mysl je mysl, která ví o otevřenosti, která je za ní. Náboženská mysl je podmíněná mysl, která pochopila svou podmíněnost skrze to, co je za ní. Zůstává oproštěna od mentálních programů i od všech ideologických systémů a organizací, které podmíněná mysl vytváří. Problém těchto systémů a organizací neleží v tom, zda tvrdí a konají správné nebo nesprávné věci. Jejich problém leží v to, že podmiňují z vnějšku, že se pokoušejí naučit nenaučitelné. Náboženská mysl ví o nenaučitelném nevyjádřitelným způsobem, a proto nelpí na systémech a organizacích. Může být jejich členem, angažovat se v nich, ale bez přejímání jejich programů. Takto je náboženská mysl schopná vstupovat do nejrůznějších míst a rozprav vždy čerstvá a osvobozená do konečných názorů na realitu. Jedině v takové myslí se odehrává vnitřní revoluce.

Vnitřní revoluce má dvě základní roviny. V první rovině je snahou naznačit zásadní nepředmětnost sebepoznání. V druhé rovině je snahou o popis (či spíše verbální naznačení) reálné události, samotného momentu sebepoznání, který se může člověku přihodit. Vnitřní revoluce se ukazuje jako de facto synonymu pozornosti, synonymum „toho, co je“, synonymum meditace. Krishnamurti stále mluví o tomtéž. A přece vždy s trochu jiným nastíněním, vždy jde o jiný aspekt tohoto nevyslovitelného. Vnitřní revoluce je především snahou poukázat k možnosti zásadního a náhlého obratu ve způsobu, jakým přistupujeme k našim nejzákladnějším předpokladům, které máme o světě a sobě samých. V Krishnamurtiho přednáškách a textech je však také snahou tuto revoluci přímo vyvolat, poukazováním k zdánlivé paradoxnosti pravdy vyvolat samotnou pravdu k akci. Vnitřní revoluce je nový přístup k duchovnosti a k životu vůbec, který předpokládá kompletní osvobození ode všech vnějších autorit, tradic a představ. Žádná autorita ani tradice, ba ani žádná myšlenka nebo symbol, nikdy nemohou vlastnit pravdu a dát nám ji. Nikdo na světě nám nemůže zprostředkovat sebepoznání, protože sebepoznání nelze zprostředkovat. Nelze jej zprostředkovat proto, že je nám natolik vlastní, že jej nemůžeme jako subjekt nijak uchopit. Sebeoznání je jaksi „za námi“ – jediná „cesta“ k němu „vede“ skrze vnitřní revoluci. *„Vlastní pramen je tak blízko, že není možné jej pochopit a popisovat jako předmět, v distanci subjekt-objektové způsobem kauzální sukcesivity, jak je tomu běžně v karteziánském myšlenkovém světě. To je vlastně největší problém pro sebepoznávání.“*¹²⁹ Problém to je – dokonce nepřekonatelný – díváme-li se na něj z pozice subjektu. Tento vlastní pramen je možné pochopit pouze z pozice jeho samého. Proto žádné vnější učení, jakkoli koresponduje s naší zkušeností, jakkoli je blízké pravdě, nás k němu nikdy nemůže dovést. Toto sebepoznání je nejen před objektivním světem sukcesivních kauzalit (vnějším), je i před subjektivním světem mentálních programů (vnitřním), je před vnějškem i vnitřkem, v nerozlišené totožnosti bytí. Tato nerozlišená totožnost není „něco“ ani „nic“, protože to jsou předmětné kategorie. Není to „pohyb“ ani „nehybnost“, protože to jsou časové kategorie. Je to spíše změna perspektivy, která přichází sama jako akt sebe-proměnění, které se děje spontánně, nicméně my se pro tuto událost můžeme uschnout postojem otevřenosti – náboženskou myslí. Tato pravda není ani věcí, ani osobou, ani stavem – je vším, ale zřejmou (uvědomovanou) se stává až autonomním sebepoznáním v nitru člověka. *„Pravdu vlastnit nemůže nikdo, před pravdou jen zmlkáme, protože ji uznáváme. Uznáváme ji proto, že jsme porozuměli její jednoduchosti, která byla před námi skryta. Proto ten, kdo opravdu pravdu odkryl, je před ní pokorný, nevytahuje se. Neprodává ji, nevnučuje ji. Pravda si sama najde cestu, jak vstoupí do*

neskrytosti.¹³⁰

Shrnutí kapitoly: Pojem vnitřní revoluce hraje v Krishnamurtiho pojetí sebepoznání zásadní roli. Vnitřní revoluce je moment vnitřního obratu od toho, co by mělo být k tomu, co je. Vnitřní revoluce znamená osvobození mysli od všech vnějších autorit. Vnitřní revoluce je osvobození podmíněné mysli od podmíněnosti skrze pochopení podmíněnosti. Vnitřní revoluce je stejně jako meditace zásadně nečasová. Vnitřní revoluce předpokládá pozornost bez výběru. Ve vztahu k vnitřní revoluci je irelevantní koncepce chyby (hříchu). Vnitřní revoluce předpokládá náboženskou mysl, což je zvláštní kvalita mysli opouštějící svou podmíněnost. Vnitřní revoluce znamená zrušení subjekt-objektového chápání světa. Znamená krok k pochopení nepředmětnosti sebepoznání.

3.6. Nicota

Téma předposlední kapitoly této práce se dotýká tématu, které se v Krishnamurtiho díle nevyskytuje pod jednotným termínem a zahrnuje širokou paletu menších témat, tématických okruhů, zmínek a v neposlední řadě jakéhosi naladění četných Krishnamurtiho výroků. Zvolení stručného, radikálního a zahrnujícího slova „nicota“ má, kromě usnadnění kategorizace širokého tématického okruhu, v neposlední řadě za cíl také vyjádřit existenciální hloubku a otřesnost toho, o čem zde bude řeč. V předchozích kapitolách šlo v jistém smyslu o deskripci jednotlivých témat Krishnamurtiho pojetí sebepoznání, byť zde byla neustávající snaha o to, aby tato deskripce byla maximálně bytostná a tvůrčí. V této kapitole (a v kapitole následující) půjde již o mírně odlišný náklon v úhlu pohledu, a tudíž i v úhlu psaní, neboť oblast toho, co je popisováno, se v jistém smyslu mění – již není popisován „proces“ sebepoznání, nýbrž jeho „cíl“ – přičemž slova „proces“ a „cíl“ je třeba v kontextu probíraného tématu chápat zcela s nadsázkou; je jich užito se záměrem zestručnit délku a vyjádřit podstatné. To vše jistě neznamená, že by i předchozí tématické okruhy v jistém smyslu nevyjadřovali „cíl“ (přesněji: bytostné pole) sebepoznání. Vyjadřují, ale vždy jaksi ve vztahu k něčemu. Zde se Krishnamurtiho „bezúčinnost cíle“ ukáže explicitně. Nebo, řečeno tvrději: dostáváme se do bezvýchodné situace. Z pravdy (již) není úniku.

A protože se neustále pohybujeme v tomtéž poli, není překvapivé, že se závěr setkává se začátkem – a tak je nyní třeba se rozpomenout na Krishnamurtiho pojetí subjektu a na Flusserovský motiv sebepoznání jako vstupu do rizika duchovní pýchy. Flusser chápe (falešné) sebepoznání jako dílo ďábla. V kapitole o duchovní pýše nalézá jako nejzazší projev sebeklamu (ďábla) identifikaci „já“ (Flusser píše: Já) s všemohoucím stvořitelem univerza, který stojí zcela mimo dobro a zlo. Z této pasti absolutizace subjektivity podle Flussera však existuje východisko. „*Poznávám-li, že jsem Bůh, jak mne tomu učí věda a filosofie, jak mně to dokazují umění a jak to osvětluje jóga, pak jsem propadl ďáblu. Kdybych však měl věřit navzdory všemu poznání a osvícení, že Bůh je Já, pak bych byl pro ďábla ztracen.*“¹³¹ Je to totéž, co méně poeticky a více vědecky vyjádřili Krishnamurti a Bohm v kapitole o subjektu a myšlení. Rozpoznání reálné neexistence „já“ je možné. Zde se však ocitáme na tenkém ledě – nebo přesněji: už tu není ani tenký led. Objevuje se otázka: co tu vůbec je? Není-li tu k nalezení žádný subjekt, je-li tu jen proud fenoménů v nekonečně otevřeném poli života – ?

V momentu anihilace subjektu (nebo-li v pozornosti bez výběru; nebo-li v meditaci; nebo-li ve vnitřní revoluci) nastává, to, co je jádrem (spíše než „cílem“) sebepoznání u

130

HOGENOVÁ, Anna. *Čas jako problém*. Chomutov: L. Marek. 2011., str. 39

131

FLUSSER, Vilém. *Příběh ďábla*. Praha: GemaArt/OSVU. 1997., str. 155

Krishnamurthiho – totiž vlastně není. Flusser to popisuje následujícími slovy: „*Teprve teď, a trochu příliš pozdě, nás zachvacuje hrůza z odstranění tohoto posledního zbytku d'ábla, totiž vědomí Já. Začínáme tušit, co se za d'áblem skrývá, totiž že se tam neskrývá nic. Bojíme se, že tam noumenon, věc o sobě, toto údajně se za d'áblem skrývající bytí, Bůh, který měl ze sebe stvořit d'ábla, není.*“¹³² Při procesu sebepoznání pravděpodobně očekáváme, že na dně bude ležet jakási pravá identita – ať již naše vlastní duše nebo nekonečný Bůh. Představa, že za násy našeho sebeklamu a našich lží není vůbec nic, je více než děsivá. Vlastně, odvažujeme se zde konstatovat, nemáme pro „něco“ takového adekvátní slovo. Strach, hrůza, děs a žal jsou stále slova více či méně spjatá s oblastí jsoucího. Co si ale počít v oblasti nejsoucího, v oblasti ne-oblasti? Tato bezprostřední a nezprostředkovatelná existenciální hrůza (je-li toto zažito bytostně) má však u Krishnamurthiho v zásadě logické ontologické zdůvodnění: má-li něco být – což znamená: být zakoušeno – musí tu být přítomen zakoušející a tudíž rozdvojení mezi zakoušejícím a zakoušeným. Krishnamurti to vyjadřuje ve *Vnitřní revoluci* rezolutně: „*Bůh je tehdy, když vy nejste. Když vy jste, bůh není. Láska je, když vy nejste. Když vy jste, láska není.*“¹³³ Na dně sebepoznání je skutečnost, ale nikdy to není naše skutečnost, ale pouze skutečnost. Sebeoznání je tak vlastně cesta sebe-oproštění od sebeklamu, která končí v sebe-zániku. Tato „negativní teologie“ se může jevit děsivá a nesrozumitelná, Krishnamurti však pro ní má filosoficky koherentní argumentaci; na další straně *Vnitřní revoluce* pokračuje: „*Nikdy nemůžete vědět, co je to neznámé, protože ve chvíli, kdy je rozpoznáte, jste opět ve známém.*“¹³⁴ Málo který racionálně uvažující člověk by se odvážil takto prosté a jasné tvrzení zpochybnit, a přeci je v něm vyjádřena celá závrať a bezmoc vědomí, jenž se naklonilo nad zřídlo vlastní ne-existence.

Je-li však toto rozpoznání pravdivé, proč v nás vyvolává takový odpor? Odpor – strach, hrůza, žal, smutek, bolest, úzkost, útek, jakkoli jinak jej nazveme – vzniká až sekundárně, jaksi „po“ tomto (ovšemže nečasovém) „zážitku“. Reflexe prožitého („ne-existovaného“) vzniká pochopitelně opět teprve v čase – tedy v subjektu. Subjekt rozpoznáním své neexistence pochopitelně zcela nezaniká, protože zkrátka nikdy neexistoval. Trvá dál, ale ve flexibilnější formě. Tento pohyb zpět z nečasového poznání nicoty do reflexivního myšlení je nakonec i tím, co Krishnamurtimu umožňuje o tomto „místu“ podat nějakou zprávu. Snaží se nám slovy sdělit, že zažil, že nezažil. Není nemístná odvaha takovýchto lidí? Nikoli jejich odvahou naklonit se nad zřídlo vlastní ne-existence – protože to není nic než jsoucí pravda, které se akorát téměř všichni denně vyhýbáme – nýbrž jejich odvaha pokusit se nesdělitelné sdělit, pokusit se bezforemné zformulovat do slov a naznačit ostatním pravdu – a tím jim, možná, ulehčit bloudění.

Strach subjektu ze sebepoznání – neboli z nicoty – je tím nejzřejmějším vůbec: je příčinou jeho vlastní existence. Subjekt subjektuje (například tím, že časuje čas v představové paměti) zkrátka proto, že kdyby tak nečinil, nebyl by. „*My se všichni bojíme nebýt ničím, nebýt nic, protože všichni chceme být něco.*“¹³⁵ A proč všichni chceme být něco? Protože něčím jsme. Tím pádem subjekt žije ve vnitřní cirkulaci, kterou lze nazvat myšlení. Tato vnitřní cirkulace někdy bývá nazývána ego, ale snažíme se zdržovat tohoto slova pro nejednoznačnou mnohoznačnost jeho chápání ve filosofii, psychologii a spiritualitě.

Existence subjektu tak není vlastně nic víc než útek před pravdou neexistence

132

FLUSSER, Vilém. *Příběh d'ábla*. Praha: GemaArt/OSVU. 1997., str. 160

133

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 209

134

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 210

135

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský. 2013., str. 47

subjektu. Subjekt žije sebeklamem, protože sebezpoznání je absencí subjektu – nicotou. Tato nicota je smrtí, ale není nějak bezprostředně spjata se smrtí fyzickou, protože je prožívána již v životě těla. Tato nicota je v subjektu podprahově neustále přítomna (v bdění, ve snění i v hlubokém spánku); právě děs z ní je to, čím se subjekt sám produkuje. „*Konečnost nás určuje a prostupuje – jako kvásek chleba, jako sůl oceán. Čím podstatněji pociťujeme svou existenci, tím více okoušíme nicotu v našem bytí.*“¹³⁶ V různých momentech však všichni zažíváme situace, kdy tato nicota vyvstává výrazněji a vlamuje se do vnitřní cirkulace subjektu. V některých případech pak subjekt jakoby zcela anihiluje (byť – z hlediska času! – pouze přechodně) a to se pak nazývá čirou nicotou, anebo: absolutním sebezpoznáním. „*Nicota je prázdno, ovšem jde o plně prázdno, které člověka drtí; nemůže si nic představit, a to je zlé.*“¹³⁷ V nicotě na dně sebezpoznání není prázdnota, která by byla absencí od jakýchkoli samostatných jevů (např. představ), neboť podprahový předpoklad, že by jevy mohly vůbec být, zde totálním způsobem absentuje. Prázdnota sebezpoznání je naopak plná sebe samé – neexistuje v ní prostor a čas, je to moment bez alternativy. Proto je její pravdivá svoboda subjektem prožívána jako nesnesitelný tlak, který mívá intenzivní dopad i na tělo a jeho projevy, například skrze pláč.

Neexistence subjektu je počátkem existence subjektu. Zážitek nicoty má absolutní charakter – když je prožíván, integruje v sobě jakoby celek života člověka i jeho světa. Koneckonců v Krishnamurtiho pojetí je rozdíl mezi životem člověka a jeho světem chápán jako iluzorní a s narůstajícím sebezpoznáním mizí. Jak ale vůbec můžeme hovořit o zážitku, když bylo o několik řádků výše jasně řečeno, že nicota (neexistence subjektu) je předzkušnostní skutečností, a nikoli zkušeností mezi zkušenostmi, jevem mezi jevy? Jde opět o návrat k reflexi. Jak jinak bychom vůbec o tom mohli pojednávat slovy? Zážitek absolutního sebezpoznání (předzkušnostní zkušenosti neboli nicoty nebo, chceme-li, privaci bytí) je pak zpětně v čase subjektu prožitek jako nevyjádřitelný pocit. Tento pocit se zpravidla nejvíce přibližuje tomu, co označujeme jako smutek. „*Privace bytí se pociťuje jako smutek (Trauer), ale tento smutek není doménou našich psychologů, kteří hledají epifenomény v podobě chemických látek v mozku, krvi a jinde. O tomto smutku vypovídají stromy a jejich mlčenlivé pobývání.*“¹³⁸ Je důležité, že nejde o běžný smutek, který má konkrétní (ontickou) příčinu, ať již na vědomé či nevědomé rovině. Smutek sebezpoznání je absolutní, týká se úplně všeho v našem životě, není v něm žádné mezery (je plnou prázdnotou), žádné pauzy, žádné alternativy, žádné naděje. Proto je tento smutek – Trauer – posvátným smutkem. Je to hluboký smutek básníků, který nemá daleko k extatické radosti – jak bude osvětleno níže. Sama nicota jako předzkušnostní a před-fenomenální je pramenem, z něž vyvěrá voda posvátného smutku. Tato nicota je nepředstavitelná. Zkušenost smutku je však až reflexí, byť bytostnou, proto ho můžeme prožít a hovořit o něm. I když je svým založením absolutní, přesahující a nevyjádřitelný, přece je v našem emočním těle prožít jako jedna z životních zkušeností. Posvátný (ontologický) smutek se „běžnému“ (ontickému) smutku vlastně velmi podobá. Rozdíl je pouze v tom, že v ontickém smutku se smutní kvůli něčemu, zatímco v ontologickém smutku se smutní kvůli všemu.

Tento smutek je v našem životě často zažíván jako samota. Kdo poznává sám sebe, zjišťuje, že je sám, a kdo zjišťuje, že je sám, poznává sám sebe. V některých momentech subjekt rozpoznává, že všichni ostatní lidé (i tvorové a věci) mu nenáleží a jsou mu vnitřním způsobem vnější stejně tak, jako jsou mu vnějším způsobem nezcizitelně vnitřní. Subjekt jako

136

FINK, Eugen. *Bytí, pravda, svět*. Praha: Oikoymenh. 1996., str. 55

137

HOGENOVÁ, Anna. *Fenomenologie a postmoderna*. Praha: Pedagogická fakulta UK. 2015., str. 14

138

HOGENOVÁ, Anna. *Čas jako problém*. Chomutov: L. Marek. 2011., str. 33

subjekt se rozpadá, sevření identity povoluje a ukazuje se, že vše vyvstává v původním poli otevřenosti, která je právě absolutní samotou. Skutečnost je sama, protože je jediná. Jediná nikoli v matematickém, ale v básnickém smyslu. Skutečnost samoty a samota skutečnosti je počátek všech věcí i subjektu. „*Je nutné znovu počátek počít, zrodit. K tomu je zapotřebí odvahy zvláštního druhu. Proč? Protože v této odvaze musí být obsaženo prodlévání v nicotě, v bytí, v něčem, co bolí, co je těžké vydržet.*“¹³⁹ Před touto samotou se snaží většina subjektů po většinu času utéct. Čelit naprosté samotě je zkrátka příliš těžké, příliš to bolí. Smutek je zážitek těla a hluboké slzy se nenosí. Avšak právě tento moment je tím, čím doopravdy jsme; je tím, co je; je sebepoznáním ve spontánní meditaci; je korytem řeky našeho žité. „*Problém však je v tom, že většina z nás to nevidí, protože nejsme schopni postavit se tváří v tvář té vnitřní nejistotě, tomu vnitřnímu pocitu, že je člověk sám.*“¹⁴⁰ Odhodlání pohlédnout poznání vlastní samoty, která je navíc v posledku vlastní nicotností, však může být tím, co nám odhalí pra-původní otevřenost všeho jsoucího v nejjednodušší prostotě pravdy. Ze dna jsou i za dne vidět hvězdy: „*Abychom zahlédli hvězdy na denním nebi, musíme vlézt do hluboké studně, jako to udělal Thalet.*“¹⁴¹ Ze studny samoty, na jejímž dně je bezedná nicota, tak můžeme náhle spatřit jednotlivé hvězdy – lidi, bytosti a předměty kolem nás v jejich prosté laskavosti – aniž by nám je stínilo slunce naší subjektivity.

Přirovnali jsme samotou a smutek nicoty ke studni, z níž se teprve odhaluje pravý výhled na nebesa. Otočme teď náš metaforický horizont a zkusme využít přirovnání, tradičně poměrně rozšířené, které ztotožňuje intenzitu sebepoznání a palčivost nicoty s jasem a světlem. Světlo a temnota, všechno a nic, jsou totiž nerozlučně spjati. Klasik španělské mystiky ve svém díle *Temná noc* popisuje vlamování božského světla (sebepoznání) do duše (subjektu) jako zastíňující světlo: „*A tak, nakolik se božské světlo prostě a v ryzosti do duše vlomí, natolik ji spíše zastírá temnotou, činí ji prázdnou a uvádí v nic všechna její částečná uchvácení a zaujetí věcmi shůry i zdola; a také čím menší prostotou a ryzostí se vlamuje, tím méně duši opanuje a je jí menší temnotou.*“¹⁴² Subjekt, uvědomující si v momentu sebepoznání svoji vlastní neexistenci s jasnou jasností, upadá sám v sobě do temné temnoty. Nejsem-li, o co se mohu opřít? Sám fenomén temné noci je specifický a s Krishnamurtiho způsobem uvažování souvisí jen velmi volně; nicméně v tomto momentu se v nich ukazuje cosi podstatně shodného: skutečnost – evidentnost vlastní nicotnosti nebo-li božský jas – není pro subjekt jakousi rozpustilou blažeností či snesitelnou svobodou, ale projevuje se jako nepochopitelnost a nesnesitelná svoboda. Rozpoznává-li subjekt svou vlastní neexistenci, kde se může nalézt? – V takové chvíli, zbývají-li na to vůbec síly, chce subjekt křičet jediné: „*Cokoliv raději než ten žhnoucí jas nezřetěně reality – cokoliv!*“¹⁴³

Tím se dostáváme k fenoménu útěku před nicotou. Krishnamurti se tématem útěků dosti zabýval. Celá situace lidstva je pro něj vlastně jakýmsi velkým útekem před sebepoznáním. „*Zavalujeme se činnostmi, knihami, vztahy, představami a to nám ve skutečnosti brání, abychom si osamělost uvědomovali. Co vlastně míníme tou osamělostí? Je to určitý pocit prázdnoty, pocit, že nic nemám, že jsem si neobyčejně nejistý, že nemám kde zakotvit.*“¹⁴⁴ Subjekt, tušící vlastní prázdnotu, se snaží naplnit ji nejrozmanitějšími obsahy. Z

139

HOGENOVÁ, Anna. *Čas jako problém*. Chomutov: L. Marek. 2011., str. 9

140

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský. 2013., str. 63

141

HOGENOVÁ, Anna. *Fenomenologie a postmoderna*. Praha: Pedagogická fakulta UK. 2015., str. 60

142

SV. JAN OD KŘÍŽE. *Temná noc*. Praha: Karmelitánské nakladatelství. 1995., str. 123

143

HUXLEY, Aldous. *Brány vnímání. Nebe a peklo*. Praha: Maťa. 2011., str. 48

144

Krishnamurtiho pohledu vůbec nezáleží, zda-li j náplní tohoto útěku sledování televizního seriálu nebo četba klasické poezie; zda-li sedím doma a přejídám se, nebo jdu ven běhat. V obou případech jde z jeho pohledu o únik před vědomím vlastní prázdnoty, nicotnosti, nezakotvenosti. Subjekt vůbec nemá kde zakotvit, protože jeho základní struktura je nestabilní – je to pohyb myšlení, který je sám již útěkem před nicotou. Subjekt je však svou vnitřní nestabilitou rozrušený, protože instinktivně věří ve svou oddělenou existenci. Z toho vzniká reakce zahlcování se věcmi a událostmi, počínaje mamonářstvím a konče duchovní pýchou, hledání rauše chemického i intelektuálního. Subjekt nakonec nehledá pouze příjemné útěky – tváří v tvář hrůze z pravdy o sobě samém raději volí dokonce i utrpení, například když ničí svůj organismus jídlem nebo drogami, když se trápí ve složitých vztazích nebo sebe i druhé obětuje pro absurdní politické či náboženské ideologie. Subjekt hledá potěšení, subjekt hledá utrpení, subjekt především hledá. A toto hledání je pro Krishnamurtiho boj: „*Odkud se tedy bere ta touha po plnosti? Očividně tato touha naplnit se a něčím se stát povstává tam, kde je vědomí, že nejsme nic. Protože nejsem nic, protože jsem nedostatečný, vnitřně prázdňý, chudý, proto bojuji, abych se něčím stal, navenek či uvnitř bojuji, abych se naplnil v člověku, v nějaké věci či nějaké ideji. Snaha zaplnit tu prázdnotu, to je celý proces našeho existování.*“¹⁴⁵ Extrémní podobou eskapismu subjektu je pak snaha zahltit se úvahami o své vlastní prázdnotě a neexistenci a snaze vyhnout se utrpení skrze přijetí skutečnosti, nebo-li vydobytí sebepoznání. Tento přístup je zřejmě posledním útočištěm toužení subjektu (které není ničím jiným, než různě odstupňovanou vůlí k moci, kterou zvěstoval německý Velikán). Je to vnitřní boj subjektu se sebou samým, kterým se subjekt, přemítaje o své neexistenci, snaží křečovitě udržet v existenci. Flusser označuje tento stav prostým slovem: pýcha. Považujeme za vhodné dodat: duchovní pýcha, neboť pýcha má i jiné četné formy, jaksi více „ontické“. Právě zhroucení úsilí subjektu o sebepoznání je momentem jeho sebepoznání – momentem, kdy subjekt končí a zůstává jen plynulý tok toho, co je, v nepřerušené pozornosti meditace. To je to, co Krishnamurti nazval vnitřní revolucí.

Sebepoznání – ten nepochopitelný smutek, samotu a nicotu – si nelze vynutit, nelze je pochopit a nelze jich nijak dosáhnout. Přichází sami a zpravidla tehdy, když je nejméně očekáváme: „*Můžete být právě mezi přáteli, v davu, na párty nebo rozprávět s manželkou či manželem, náhle si však uvědomíte svoji nesmírnou samotu, něco jako naprostou oddělenost a s tím spojený smutek.*“¹⁴⁶ Samota a smutek – prožívané „emanace“ vlastní nicoty – přicházejí a (zdánlivě) odcházejí podle svých vlastních pravidel. Neřídí se společenským taktem a nechodí po dlážděných cestách filosofických a náboženských systému. Vpadávají do toku subjektu s nepochopitelnou samozřejmostí a s nezdolnou naléhavostí, aby mu předali zprávu o něm samotném – tedy o jeho vlastní neexistenci. To, co Krishnamurti sděluje, je naléhavé, těžké a paradoxní. Není pravda, že za samotou a smutkem už nic není; za samotou a smutkem je právě to, že za nimi nic není. Co se chce tímto (zdánlivě nesmyslným) výrokem říct? Cosi podstatného. Totiž, že nicota nabízí nový způsob života; že sebepoznání není nihilistickým zmarem a skutečnost není zlovolným božstvem. Jelikož hovoříme o Krishnamurtim, musíme se vyhnout nabízejícímu se slůvku naděje – raději se přidržíme verbálních opisů, které nám pomůžou přejít na druhou stranu bezedné propasti nicoty a najít tam nepochopitelným způsobem to nejkrásnější a nejvlastnější. To má však podmínku: umět vydržet samotu a věčnou nesnesitelnost pravdy, aby mohla ukázat i svůj „světlý“ aspekt. Žádá se od nás jediné: „*Nepřchnout od jakékoli bolesti, od žalu z osamění, od lítosti nebo šoku, ale*

---

¹⁴⁵ KRISHNAMURTI, Jiddu. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský. 2013., str. 175

¹⁴⁶ KRISHNAMURTI, Jiddu. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský. 2013., str. 68

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Krise našeho světa*. Praha: Santal. 2014., str. 63

s tou událostí, s tím, čemu se říká utrpení, naprosto zůstat – je to možné? ¹⁴⁷

Ještě než se dostaneme k radostnému závěru kapitoly, které nám otevře přemostění do kapitoly následující, dovolme si zde malé intermezzo. Nepředstavitelnost nicoty vyžaduje ke svému porozumění různá přirovnání. Krishnamurti se většinou nesnažil nicotu popsat, a to ani metaforicky (jinak to ale ani nelze), nýbrž jaksi posluchače a čtenáře k ní rovnou dovést skrze různé popisy pramenící z existenciální situace člověka. My zde však zkusíme prosté, snad až příliš prosté, přirovnání. Nicota je jako ticho. Cokoli – a tím se chce říct: opravdu cokoli, co lze zažít, zakusit, myslet, čím lze být – se objevuje v nicotě podobně, jako se jakýkoli zvuk objevuje v tichu. Nicota je intermezzem ticha v hudbě subjektu. Hudba je vždy hudbou v kontinuitě času, naopak tiché intermezzo je bezčasé; je stejné na začátku, uprostřed i na konci. *„Ticho je prostorem slyšitelného, je otevřeností, která v sobě dává prostor všem zvukům. Ticho je to, co dává prostor; nikdy nemůže být plně obsazeno zvuky; vždy přesahuje každý hluk, jakožto všechny objímající mu předchází.*“¹⁴⁸ Proto není možné nicotu nebo-li „ticho“ nijak popsat. Subjekt nemůže subjektivně vyjádřit, jaké je to nebýt subjektem. Proto je zkušenost sebepoznání v nicotě hrozná, protože je absolutně nevyjádřitelná. Její plnost je bez alternativ, a proto vlastně veškeré vyjadřování je skryté jejím vyjadřováním a žádné vyjadřování nemůže být jejím explicitním vyjádřením. „Nicota“ je pouhé slovo, není to nicota. Prostor ticha, v němž se odehrává jazyk i vše, co jazyk popisuje, nemůže být jazykem popsán. Naopak, umlčuje jej. Flusser říká: *„Poznání vlastní nicoty a jedinečné velikosti Boží nedovoluje duši, jak se obáváme, zapět žádný chvalozpěv. Umlčuje ji. Neboť ve svatém mlčení zkroušenosti hyne nejen ďábel, ale spolu sním i veškerý blud. Skutečnost se stává patrnou a Bůh vítězí. Bezčasové bytí, všechny jazyky rozkládající a roztrhávající bytí, spočívá v tomto svatém mlčení.*“¹⁴⁹ Jediným adekvátním vyjádřením sebepoznání – tak, jak jej chápe Krishnamurti – je tak naproste vnější i vnitřní mlčení.

Bezobsažná nicota obsahuje vše. A v tom se otevírá horizont možného vykročení k optimističtějšímu úhlu pohledu. Nepůjde o změnu perspektivy, ale spíše o změnu perspektivy uvnitř perspektivy. Ze smutku a samoty, pramenícími z vědomí vlastní nicotnosti, z vědomí neexistence subjektu, se rodí nová kvalita žití. Po setkání s nicotou fenomény nemizí, naopak dostávají novou kvalitu v temné světle toho, co je. *„Jestliže člověk porozumí tomu, co je, což je prázdnota, vnitřní nedostatečnost, jestliže člověk žije s touto nedostatečností a jestliže ji plně poznal, pak nastává tvůrčí skutečnost, tvůrčí inteligence, která jediná může přinést štěstí.*“¹⁵⁰ Na dně bezedného se tak přeci jen něco ukrývá. Z vědomí nicoty se rodí vědomí všeho. Subjekt poznáním vlastní neexistence získá specifickou kvalitu – celostní inteligenci, která překonává veškerou fragmentaci. Tato zvláštní celostní inteligence, překračující fragmentaci světa, byla předmětem diskuzí mezi Krishnamurtim a Bohmem. Tato celostní inteligence se rodí jedinečně tam, kde není pohyb – pohyb subjektu mimo vlastní nicotu. Jedině tam, kde je spočinutí v nepřijatelném, může dojít k přijetí nepřijatelného. Sebeoznání je tak spočinutím v sebezániku, z něhož se rodí nový způsob života. *„Když je zde onen smutek a myšlení do něj vůbec nevstupuje – což znamená, že jste dokonale smutní, že se nesnažíte onen smutek přemoci, ale že jste celkově smutní – pak onen smutek zmizí.*“¹⁵¹ Je to ta samá situace, o které byla řeč v kapitole o „tom, co je“: řešení je vždycky v problému a nikdy mimo problém.

147

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Krize našeho světa*. Praha: Santal. 2014., str. 65

148

FINK, Eugen. *Bytí, pravda, svět*. Praha: Oikoymenh. 1996., str. 137

149

FLUSSER, Vilém. *Příběh ďábla*. Praha: GemaArt/OSVU. 1997., str. 157

150

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský. 2013., str. 69

151

KRIŠNAMÚRTI, Jiddu. *Sít myšlení*. Praha: Malvern. 2010., str. 58

Jedinou adekvátní reakcí na nicotu není únik (zaplnění nicoty), ale spočinutí v nicotě. Z tohoto spočinutí se pak rodí celostní inteligence nebo-li nová kvalita života. V absolutní, ale jedině v absolutní, samotě se rodí všeobjímající soupatření a absolutním, ale jedině absolutním, smutku se rodí nepřemožitelná radost. „*Náklon nad vlastním pramenem je vždy provázen lítostí a smutněním. Ale na dně tohoto smutku je dětská, čistá radost.*“¹⁵² Tato dětská, čistá radost – tento zvláštní druh inteligence, která žije v subjektu skrze vědomí jeho nicoty – má svéráznou kvalitu, kterou se spolu s Krishnamurtim nebojíme označit slovem – láska.

Shrnutí kapitoly: Rozpoznání neexistence odděleného subjektu, k níž dochází v pozornosti, v tom, co je, v meditaci a ve vnitřní revoluci, vede k nicotě jako původnímu rozměru všeho. Nicota je absencí subjektu, který by ji mohl zakoušet. Nicotu lze zažít sekundárně, v návratu subjektu do sebe samého. Tušení vlastní nicoty je základem ustavičného vznikání subjektu. Nicota se projevuje v životě subjektu především jako smutek a samota. Subjekt se snaží před nicotou utéct a naplnit ji obsahy. Naopak absolutní přijetí nicoty vede ke vzniku celostní inteligence neboli lásky.

3.7. Láska

Krishnamurti užívá nejednoznačného a příznačně okřídleného slova láska poměrně často. Vždy jej však používá specifickým způsobem – umísťuje jej jako by na „nevhodná“ místa, klade jej do nečekaných souvislostí, snaží se jej explicitně i implicitně neustále očistit od nánosů, které na ně v průběhu tisíciletí lidstvo nanoslo. Krishnamurtiho láska rozhodně nemá co do činění s romantikou ani s pudovostí, není však ani v pravém smyslu nadoblačným ideálem básníků, není ani po pravdě toužícím Érotem, kterého známe z Platónova Symposia a v mnoha ohledech se liší od božské lásky popisované křesťanskými mystiky (byť zde bychom určité dílčí shody nalézt mohli.) Chápe-li Platón ve svém Symposiu lásku jako sílu, které vede duši odněkud někam¹⁵³ – tedy jako touhu – pak Krishnamurtiho přístup je přesně opačný: láska znamená zastavení, spočinutí, ukončení, opuštění. Krishnamurtiho láska se rodí z nicoty, ba je přímo nicotou samou. Jak jsme již vyložili, nicota je ukončení pohybu subjektu. Láska je tedy totéž. „*Představa, idea, totiž mizí jen tam, kde je láska. Láska není paměť, láska není zkušenost. Láska není přemýšlení o člověku, jehož milujeme, protože pak by to bylo pouze myšlení. Lásku nemůžeme myslet. Můžeme myslet na osobu, již milujeme, již jsme oddaní, na svého guru, na svůj obraz, na svou ženu či svého muže, ale tato myšlenka, tento symbol není skutečnost, protože skutečnost je láska.*“¹⁵⁴ Ve chvíli, kdy vše co tvoří subjekt – představy, ideje, paměť, zkušenosti, přemýšlení, obrazy – zanikne v nicotě, zůstane láska. Láska tedy není nějaký atribut subjektu, kterým by se subjekt vztahoval k nějakému vnějšímu předmětu (např. osobě nebo myšlence o ní), není ani jakousi milostí vlitou do subjektu odněkud zvenčí. Láska jest, když zmizí rozdělení subjektu a objektu, tedy když zmizí subjekt sám. Touto samotou neexistujícího je Krishnamurtiho láska. Tuto lásku nazývá skutečností.

Cesta sebepoznání u Krishnamurtiho tak ústí do lásky, která není odlišná od toho, co je. Láska byla nazvána celostní inteligencí, protože je, stejně jako nicota, zcela bez

152

HOGENOVÁ, Anna. *Nesmíme pospíchat*. Chomutov: L. Marek. 2014., str. 168

153

PLATÓN. *Symposion*. Praha: Oikoymenh. 2005., str. 48-49

154

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský. 2013., str. 54

alternativy. V lásce končí sebepoznání. V lásce končí veškeré výklady světa, neboť neskrytá jistota se sama odhalila coby jediná skutečnost. Hermann Hesse ve svém transformační novele Siddhártha toto rozpoznání vkládá do úst hlavního hrdiny, který tak završuje svoji sebezpytnou pouť: „*A to je teď nauka, které se zasměješ: ze všech věcí, co je, Góvindo, zdá se mi být hlavní věcí láska. Prohlédat svět, vysvětlovat ho, pohrdat jím, to ať zůstane věcí velkých myslitelů. Mně ale záleží jedině na tom, abych mohl svět milovat, abych jím nemusel pohrdat, nemusel jej a sama sebe nenávidět, abych mohl na svět a na sebe a na všechny bytosti hledět s láskou a obdivem a úctou.*“¹⁵⁵ Je to popis završení cesty sebepoznání. Svým rozpořením se zdánlivě velmi liší od propastných a paradoxních úvah o nicotě z předchozí kapitoly. A přece popisují totéž – absolutnost, před kterou není a nemůže být úniku. Je to cosi, co jsme nazvali stavem bez alternativy. Pozadí všeho jevení i samotného jevení. Nicota a láska, která nejsou ani nebytím ani bytím, nýbrž nebytí a bytí (se všemi svými obsahy) se v nich ukazuje.

Proniknutí k tomuto „cíli“ (a počátku) sebepoznání je umožněno jedině tak, když poznávající absentuje. Zánik subjektu, který se nikdy nemůže odehrát skrze subjekt, protože by tak zůstal subjektivitou subjektu, náhle otvírá pozornost původnímu poli všeho jsoucího a tak ústí do zdánlivě nepochopitelné reakce – prozření vlastní nicotnosti a pomíjivosti všeho nevede k nihilismu a k cynismu, nýbrž k naprosto pohlcujícímu, nepatetickému soucitu se vším, co žije. „*Láska je opuštění vlastního „já“, je to soucítění naprosto se vším – s hladovými a trpícími, s bezdomovci, materialisty i s věřícími.*“¹⁵⁶ Již nezáleží na tom, je-li někdo věřící nebo nevěřící, moudrý nebo pošetilý, dobrý nebo zlý (dle libovolných etických norem) – jediné, co zbývá, je holý fakt (ne)existence, na nějž láska je jedinou adekvátní odpovědí. Kdo sebe poznal, se již nemusí (či snad ani nemůže) nadále zabývat sám sebou – je náhle plně zaplaven světem v jeho skutečnosti. Veškeré představy, domněnky, úvahy, cíle i naděje odpadají a zůstává jen člověk (popřípadě tvor či předmět), který je právě před námi. V Krishnamurtiho pojetí lásky však není žádné „před námi“, neboť tu nejsme my a není tu ten druhý – je tu jen ničím neohraňovaný a nepřemožitelný soucit, soucit bez rezerv a soucit bez ideálů. Soucit, který se rodí ze sebepoznání, tak jako se rostlina rodí ze semene zasetého do země, které v zemi „zemřelo“ a vyklíčilo.

Tento nepodmíněný soucit nebo-li lásku nazývá Krishnamurti na mnoha místech také inteligencí. Spojení soucitu a inteligence je pozoruhodné; naznačuje nám, že to, co má Krishnamurti na mysli, není inteligence sukcesivity logického myšlení, ale není to ani nějaký nadpřirozeně intuitivní „insight“; není to schopnost, kterou by bylo možné si osvojit. Tato inteligence znamená spíše živoucí společenství s proudem všeho dění, znamená neomylnou orientaci v otevřeném poli pozornosti, kde subjekt a objekt zaniká. „*Poněvadž soucit je ve vztahu k inteligenci, není inteligence bez soucitu. A soucit zde může být jen tehdy, když je zde láska, která je osvobozená od vzpomínek, osobních žárlivostí a podobně.*“¹⁵⁷ Právě v absenci subjektu („vzpomínek, osobních žárlivostí a podobně“) se odhaluje inteligence soucitu. Není kauzálně způsobena zánikem subjektu, stejně tak jako sám zánik subjektu nelze kauzálně způsobit. Inteligence tu zkrátka je, ale stává se zjevnou teprve tehdy, když střed, který by byl vůči ní vnější a chtěl si ji přivlastňovat, absentuje. Soucit, inteligence a láska je tedy vždy nespoutanost a odpoutanost, svoboda k ponechání, která není vykonávána jako volní nebo mravní akt, ale děje se jako nepopíratelná skutečnost bez alternativy v momentu sebepoznání. Je tedy nabílední, že „inteligence“, která je v subjektu – především v jeho procesu myšlení,

155

HESSE, Hermann. *Siddhártha*. Praha: Argo. 2003., str. 133

156

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Krize našeho světa*. Praha: Santal. 2014., str. 87

157

KRIŠNAMÚRTI, Jiddu. *Sít' myšlení*. Praha: Malvern. 2010., str. 71

ale i v procesu cítění, které je s myšlením propojeno – nemá nic společného s inteligencí, která se ukazuje jako neskrytá v momentu ukončení subjekt-objektového vnímání světa. Soucitná inteligence nebo-li láska je pro Krishnamurtiho synonymem zastavení proudu myšlení. „*Tam, kde je láska, tam je soucítění, soucit, s nímž přichází inteligence, která nemá nic společného s „inteligencí“ myšlení.*“¹⁵⁸ Nerozumějme tomu však tak, že inteligence soucitu je jakýmsi opakem nebo protikladem myšlení. Je to právě myšlení, které má, více či méně, své různé protiklady a protiklady protikladů. Naopak inteligence soucitu je prostá protikladů, není protikladem ničeho, nýbrž je kladem úplně všeho. Proto je totožná s láskou.

Láska je tedy stav bez opaku. „*Láska není druhou stránkou čehokoliv. Není to opak nenávisli nebo násilí. A když je ve vás láska, můžete dělat, co chcete. Milující člověk se nedopouští chyb – nebo je okamžitě napraví. Milující člověk nežárli a netrpí výčtkami svědomí; není třeba mu nic odpouštět, protože to, co vyžaduje odpuštění, vůbec nevznikne.*“¹⁵⁹ Setkáváme se zde s motivem „miluj, a dělej, co chceš“. Vidíme, že Krishnamurtiho láska je především osvobození a ukončení. Je to spočinutí ve stavu, který není odpuštěním ani odpouštěním, nýbrž stavem, v němž odpuštění vůbec není nutné. V nepopíratelném jasu lásky se celý svět ukazuje v nahotě své aktuálnosti. Láska je stejně jako nicota bez alternativy, nevede z ní úniková cesta a na možnost, že by vůbec nějaká úniková cesta mohla být, se zapomnělo. Lásky nelze dosáhnout a nelze ji vymezit. Stejně jako smutek a samota přichází i ona sama a nečekaně, neboť je s nimi plně totožná. Láska se vymyká dualitě osobního a neosobního, integruje vše. „*Láska není osobní ani neosobní. Je to stav bytí. Není z myslí, mysl ji nemůže získat cvičením nebo meditací. Přichází tehdy, není-li zde žádný strach, žádná závislost, žádné dosahování, když pocit úzkosti a samoty je již pryč. Takový stav přichází jenom tehdy, rozumíme-li sami sobě, když si plně uvědomujeme své skryté motivy, není-li zde již žádné označování.*“¹⁶⁰

Sebepoznání – porozumění sobě samému – je tak předpokladem lásky. Není však jejím kauzálním zapříčiněním, nýbrž je s ní zcela totožné v momentu opravdovosti – tehdy, když pohyb toho, co je, v poli pozornosti unáší veškeré obsahy, včetně pocitu „já“, a odhaluje se vždy-přítomná rozevřenost bezrozměrnosti. Podobně jako římský bůh Janus má dvě tváře: tu, kterou nazýváme láskou, protože je počátkem všeho a tu, kterou nazýváme nicotou, protože je koncem nás samých. Sama láska je nicotou a nicota sama je láskou, neboť obě jsou jen slova označující pravdu meditace, kdy končí pojetí času i nečasovosti, bytí i nebytí, toho či onoho. Láska propojuje protiklady a zevnitř rozkvétá v subjektu, který mizí. Libanonský Prorok to vyjadřuje následujícími slovy: „*Neboť láska vás nejen korunuje, ale také přibíjí na kříž. Láska vám dává růst, láska však u vás dělá také průklest. Neboť jak vystupuje k vašemu vrcholu a laská vaše nejněžnější větévky, chvějící se v slunci, tak také sestupuje k vašim kořenům, lnoucím k zemi, a otrásá jimi.*“¹⁶¹

Láska překračuje vše, protože vše integruje; láska integruje vše, protože vše překračuje. Kde subjekt rozpozná svou vlastní neexistenci, mizí střed, centrum, kolem něhož by se vše točilo, a tak vše proudí ve své vlastní skutečnosti v původním poli pozornosti. Láska tak spočívá neotřesitelně v sobě samé – a protože je sama bez obsahů, neboť pojímá vše v sobě, je absolutní plností, bezcestou cestou, momentem bez alternativy. Láska je živa sama sebou. „*Láska dává jen sebe a bere jen ze sebe. Láska neovládá, ani nechce být ovládána.*“

158

KRIŠNAMÚRTI, Jiddu. *Sít' myšlení*. Praha: Malvern. 2010. str. 54

159

KRIŠNAMÚRTI, Jiddu. *Krize našeho světa*. Praha: Santal. 2014., str. 86

160

KRIŠNAMÚRTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 118

161

DŽIBRÁN, Chalíl. *Prorok. Zahradu prorokova*. Praha: Vyšehrad. 1990., str. 15

Neboť lásce postačuje láska. ¹⁶²Láska je vždy plností lásky, protože je nicotou subjektu. Tam, kde končím „já“ a začíná to, co je, na rozhraní sebepoznání, vzkvétá z hlubiny nicoty květ lásky, v němž se spontánně odehrávají veškeré obsahy života.

Krishnamurti věnoval mnoho prostoru ve svých promluvách i knihách otázkám týkajícím se krize našeho světa; posluchači se ho často tázali na to, jak zachránit svět, rozdělený náboženskou, etnickou a sociální fragmentací; jak zachránit svět, který ohrožuje ekologická katastrofa a jaderné bomby. Krishnamurti vidí záchranu světa právě v lásce: „*Jedině láska může přetvořit současné šílenství a bláznění na světě – a nikoli nějaké systémy či teorie nebo politická levice či pravice.*“ ¹⁶³Tato láska však nemá žádnou „konkrétní“ formu, jak by si mnozí jistě představovali a přáli; tato láska nemá program a nemá ani žádné zřetelné ukazatele; nemá své oficiální mluvčí či mesiáše, kteří by byli zárukou její pravosti a funkčnosti. Nemá stanovenou šíři ani termín účinnosti. Tato láska je bezcílne otevření, které se může odehrát jedinečně v jedinci samotném, a to jako jeho zánik. Láska pro Krishnamurtiho není teorie ani systém, ale živá skutečnost, která jediná může v naší každodennosti proměnit svět. „*Láska může přijít jenom při naprostém sebeodevzdání. A pouze láska může přinést řád, novou kulturu a nový způsob života.*“ ¹⁶⁴Láska činí věci nové; vše staré existuje jen díky vázanosti na paměť subjektu. Není-li tu již subjekt, není tu ani paměť a to, co je, probíhá v poli pozornosti. Láska je tak koncem všech iluzí, koncem všech filtrů, skrze něž hleděl subjekt (skrze sebe samého) na svět. Svět se vlévá dovnitř a je vždy okamžik za okamžikem nový. Nový způsob života se rodí z lásky samovolně, není třeba jej plánovat nebo na něj myslet. A žije-li člověk nový život, žije s ním nový život i celý svět. Pokud se všichni obrátí k lásce, celý svět se promění. Ptáme-li se, zda-li se to někdy stane a zda-li je to vůbec možné, již jsme odbočili ze směru, již jsme mimo lásku – nechápeme, o čem je řeč. V lásce není důvod si pokládat takovéto otázky. Láska je proud ukončující otázky, proud toho, co je, v každém okamžiku. Láska v člověku proměňuje svět, protože v ní dualita člověk a svět vůbec není.

Ve světě a době, kdy se rozhojňuje a upevňuje fragmentace; kdy pevné zdi subjektu se zpevňují cihlami názorů, axiomů a svévole, může mít láska podobu laskavosti. Krishnamurtiho láska není erotická ani extatická, a pokud bychom ji mohli k nějakému slovu z našeho slovníku připodobnit, je to kromě soucitu a inteligence právě laskavost. Není tím však míněna zdvořilost nebo sentimentalita, nýbrž prostý a neochvějný postoj, který se objevuje vždy v konkrétní situaci, v tom, co je. „*Doba strachu touží po laskavosti. Všude kolem nás je nevyřčená potřeba laskavosti, potřeba vrátit se domů, vrátit se do ohňového středu, v němž je soustředěno veškeré bytí.*“ ¹⁶⁵Laskavost jsou otevřené dveře domů. Laskavost je láska jakožto ukončení fragmentace. Laskavost je přemostění hranic usebráním do středu bez středu, do pole původní pozornosti k tomu, co je. Laskavost je aktem meditace. Můžeme říct, že je-li láska jako taková totožná se sebepoznáním, a tedy s nicotou, pak laskavost je projevem této lásky ve světě. Každodenní laskavost je následkem sebepoznání. Laskavost je projevená forma celostní inteligence, která přebývá namísto subjektu, který byl v procesu sebepoznání ukončen.

Láska je tedy nejzazší možností sebepoznání a tudíž i sebe-proměnění. Jelikož v sebepoznání mizí rozdíl mezi subjektem a světem, pak je sebe-proměnění sebe sama zároveň

162

DŽIBRÁN, Chalíl. *Prorok. Zahradu prorokova*. Praha: Vyšehrad. 1990., str. 16

163

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský. 2013., str. 244

164

KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002., str. 90

165

HOGENOVÁ, Anna. *Fenomenologie a postmoderna*. Praha: Pedagogická fakulta UK. 2015., str. 98

proměněním světa. Láska je vnitřní revolucí. A vnitřní revoluce nikdy není vnitřní revolucí subjektu, ale ukončuje subjekt. Vnitřní revoluce je revolucí celkovosti světa překonávající fragmentaci, vnitřní revoluce je revoluce lásky samé navzdory „milujícímu“ středu. Mohli bychom říci, že podle Krishnamurtiho nás jedině láska může zachránit. Jenže láska není dosažitelný cíl, nýbrž se sama rodí skrze opravdovost sebepoznání. Vyšli jsme od sebe samých, od subjektu a došli až k nejzazší hranici jeho anihilace – ke svobodné lásce, která zachraňuje svět. „*Kde je láska, je i proměna. Kde je láska, je vnitřní revoluce.*“¹⁶⁶

Shrnutí kapitoly: Ze skutečnosti nicoty povstává skutečnost lásky. Láska znamená ukončení pohybu subjektu. Láska je celostní inteligence a soucit. Láska je otevřené pole pozornosti toho, co je. Láska není opakem ničeho a sama nemá žádný opak. Láska je jediná možnost k proměně světa. Láska se v každodenním životě projevuje jako laskavost. Láska je vnitřní revoluce. Láska je sebepoznání.

4. Závěr

Na začátku závěru bych považoval za náležité uvést několik vět o vzniku této práce. Tato práce vznikala ve třech fázích, mezi nimiž se rozléhaly poměrně rozsáhlé časové prodlevy. Zmiňuji to proto, aby bylo textu lépe porozuměno; aby došlo k ozřejmění určitých především stylistických a částečně snad i obsahových motivů v jednotlivých kapitolách a oddílech (podkapitolách) této diplomové práce. Nejranější část představují kapitola druhá (Život a dílo Jiddu Krishnamurtiho) a většina kapitoly třetí (konkrétně oddíly 1. až 5.) Tato část práce vznikala během roku 2017.

Druhá fáze proběhla na jaře 2019 a vzešly z ní oddíly 6. a 7. v rámci třetí kapitoly, dále úvod. V úvodu jsem se pokusil o shrnutí podstaty této práce s ohledem na to, že má být jakousi branou pro čtenáře a má vytvořit adekvátní kontext pro jeho porozumění následujícímu textu. V následující části závěru se pak pokusím rovněž o shrnutí, v tomto případě věcně sumarizující vše, co bylo na předchozích stranách řečeno. Oddíly 6. a 7. (Nicota a Láska) v rámci třetí kapitoly pak představují pokus o osvětlení „cíle“ Krishnamurtiho pojetí sebepoznání. Záměrně užívám pojmu osvětlení a nikoli vysvětlení, neboť určitá zvýšená poetičnost a neschematičnost má právě za cíl ukázat co nejjasněji a nejpregnantněji, oč v jádru Krishnamurtiho pojetí sebepoznání jde. Dovolím-li si jít do osobní roviny, považuji tyto dvě podkapitoly z mého současného pohledu za nejproblematictější (jak ve vztahu k mým současným postojům, tak vzhledem k jejich adekvátnosti v rámci této práce); i přesto jsem však při opakované reflexi svého textu došel k názoru, že zde své nezastupitelné místo mají a vyhnul jsem se jakýmkoli podstatnějším úpravám. Naopak za nejvýstižnější a nejvěcnější část považuji podkapitulu 3.5. (Vnitřní revoluce) – sama o sobě, řekl bych, by mohla složit jako shrnující závěr Krishnamurtiho pojetí sebepoznání tak, jak jej rozpoznává tato práce. V případě nejasností, které by mohly vyvstat při čtení dvou posledních oddílů třetí kapitoly, odkazují čtenáře právě k pátému oddílu třetí kapitoly.

Závěrečná fáze vzniku práce proběhla v únoru 2020. Během ní vznikl tento závěr a všechny formální náležitosti diplomové práce (obsah, summary ad.) Během finálních úprav a závěrečného znovu-pročítání jsem dospěl k názoru, že sepsat tuto první část závěru je nutností, neboť jsem nemohl sám sobě upřímně říci, že jsem se svou prací plně spokojen. Mé názory i pocity se přesunuli jinam a svůj text jsem vnímal jako poselství vlastní minulosti. A právě v tomto momentě jsem našel jeho hodnotu, a zároveň, východisko, jak z něj učinit to nejlepší, čím může být. Rozhodl jsem se do textu nijak výrazně nezasahovat, zachovat jeho strukturu, včetně všech témat, obrátů, slov, názorů, postojů i nálad, které bych, choval-li bych se nezodpovědně, neprofesionálně a ne-filosoficky, nejraději seškrtal či spálil v ohni. Nicméně, poodstoupivše od svých momentálních předsudků a předporozumění, pochopil jsem, že práce opravdu říká, to co chce říct a říká to poměrně srozumitelně – možná až příliš často opakuje jisté motivy, ale právě to, domnívám se, umožní čtenáři pochopit ono jedno jednoduché, o co v Krishnamurtiho pojetí sebepoznání, tak jak jsem mu během let porozuměl, jde.

Jak jsem již zmínil v úvodu, na této práci považuji za podstatné to, že se rodí v hraniční oblasti. O zkoumání hraniční oblasti jsem usiloval již ve své bakalářské práci „Postmoderní inspirace v díle Ondřeje Vavrečky“; byť v ní se jednalo o zcela jiná témata, přece sdílí s mou diplomovou prací právě společnou „pohraniční“ povahu. Jak bylo nastíněno již v úvodu a dále průběžně zmiňováno v průběhu práce, Jiddu Krishnamurti není filosofem v klasickém slova smyslu. Ačkoli by jej snad šlo označit jako duchovního učitele, on sám tento titul razantně odmítal. Stejně tak slovo mystik by se jistě místy nabízelo, ale i zde bychom se v případě Krishnamurtiho setkali s jednoznačným odmítnutím. Krishnamurti sám jako by se (záměrně) vznášel v jakémsi nekategorizovatelném vzduchoprázdnu. Narodil se a dětství

prožil v Indii, vychován byl v Evropě a většinu života žil ve Spojených státech. Nejedná se o představitele „východní filosofie“, tak jak ji známe z tradic buddhismu, hinduismu nebo taoismu, které v posledních desetiletích čím dál tím více pronikají do života západní společnosti. Krishnamurti se vůči nim vymezuje, ale zároveň s nimi má mnoho společného. Jednoduše řečeno, Krishnamurti je nezařaditelný. Podle toho byla zvolena i literatura, kterou jsem použil jako komparativní složku k výrokům, pocházejícím z Krishnamurtiho knih a přednášek. Sáhl jsem k teorii kvantové fyziky, fenomenologii, nezařaditelnému Flusserovi, křesťanské mystice i beletrii. Tím jsem chtěl utvořit široký kontext, ten nejširší kontext, abych mohl nezařaditelné zařadit do mantinelů, kterými jsou snad jen manitely celku, světa, pokud tento vůbec nějaké mantinely má. Krishnamurti a jeho učení o sebepoznání se tak nachází mezi duchovností, filosofií a vědou. Právě v dnešní postmoderní situaci je, domnívám se, třeba hledat mosty, či přesněji: všimnout si již existujících nebo právě vznikajících mostů, mezi jednotlivými obory lidského poznání i mezi jednotlivými oblastmi lidského života jako takového. Jsem přesvědčen, že tyto mosty vznikají z přirozené lidské potřeby chápat život v celku, jako tichá a nenásilná vzpoura proti fragmentarizaci světa, kterou zapříčinilo karteziánské myšlení. Tato práce se tedy zařazuje k těm, které tyto mosty chtějí hledat, zkoumat, podávat o nich zprávy a tím je i pomáhat budovat. Riziko rozbředlosti či nejasnosti, mnohomluvnosti či mnohoznalosti, které s sebou tento úkol obnáší, jsem měl během psaní na paměti a věřím, že jsem se mu v práci vyhnul s maximálním možným nasazením. Snad je tu jen příliš mnoho slov pro jedno jednoduché, ale diplomová práce slova vyžaduje. Zdá se mi, že jednotlivé oddíly třetí kapitoly, která představuje hlavní těleso této práce, dostatečně výstižně a s maximální možnou systematickostí, jaké je možné dosáhnout ve vztahu k nesystematickému mysliteli, jakým Krishnamurti byl, popisují Krishnamurtiho pojetí sebepoznání dostatečně. Záměrně jsem se i rozhodl na konci každé podkapitoly umístit její shrnutí. Shrnutí ukazují podstatné momenty v rámci daného oddílu stručně a jasně, aby se to, co by snad mohlo ve změní slov, úvah a různých citací zapadnout nebo se zdát nejasným, ukázalo zjevným. Čtenář si tak může utvořit jasnou představu o Krishnamurtiho „cestě“ sebepoznání právě četbou těchto shrnutí.

Zde se tedy pokusím o závěrečnou, stručnou a přehlednou sumarizaci toho, o čem jde v Krishnamurtiho pojetí sebepoznání. Sebeoznání je v první řadě věcí sebe-poznávacího subjektu. Sebeoznání tedy nemůže nikdy pocházet z vnějších obsahů, dokonce ani z vnějších obsahů, které jsou plně interiorizované. Krishnamurtiho specifický přístup tkví v tom, že sám sebe-poznávací subjekt ve skutečnosti neexistuje; jeho existence je pouhým zdáním. Toto zdání je však skutečné jakožto zdání. Sebeoznání tedy znamená poznání vlastní neexistence jakožto subjektu. Pomyslným prostředkem sebepoznání je pozornost. Pozornost není soustředěním, které vymezuje; naopak, pozornost znamená absolutní otevřenost všemu, co přichází. Pozornost je pozorností vůči subjektu, který nakonec rozpoznává jako neexistující. Tam, kde subjekt nefiguruje, je přítomna prostá skutečnost, kterou Krishnamurti označuje obratem „to, co je“. Cesta k sebepoznání tak zároveň vede skrze pozornost k vnějšímu světu v jeho prosté existenci, která umožňuje částečně nebo úplně anihilovat subjekt. Toto prodlévání v „tom, co je“, Krishnamurti také nazývá meditací. Meditací je směrem sebepoznání. Nejedná se však o metodu, nýbrž o spontánní otevření (se) pozornosti vůči „tomu, co je“. Meditace není cestou sebepoznání, nýbrž je samotným aktem sebepoznání, které se děje vždy poprvé a naposled. Krishnamurtiho pojetí se tak velmi liší od pojetí meditace většiny (nikoli však všech) duchovních směrů Východu. Cesta sebepoznání se tak završuje v meditaci, která je bezprostředně spjata s fundamentální životní změnou, kterou Krishnamurti nazývá vnitřní revoluce. Vnitřní revoluce znamená naprosté oproštění se od konceptuálních obsahů myslí, ať již těch, které my byly implikovány někým druhým, nebo těch, které jsem si utvořil sám na základě vlastní minulé zkušenosti. Vnitřní revoluce představuje vystoupení či poodstoupení z času. Vnitřní revoluce zároveň předpokládá a zároveň zakládá specifickou povahu

subjektivity, která se pohybuje mezi vědomím vlastní existence a neexistence. Pro tuto povahu používá Krishnamurti výraz „zbožná mysl“ nebo „mysl bez výběru“. V samotném sebepoznání, který znamená fakt rozpoznání neexistence nezávislého subjektu, existuje slovy nepopsatelná kvalita, na kterou se lze dívat ze dvou různých úhlů. První úhel představuje smutek a samotu zanikajícího subjektu, který toto vnímá jako nicotu. Druhý úhel pohledu představuje radost a sounáležitost „toho, co je“, které v neexistenci subjektu sebe sama rozpoznává, a toto vnímá jako lásku. Nicota i láska jsou pro Krishnamurtiho dvěma stranami téže mince, která je „cílem“ (přesněji: smyslem) sebepoznání.

V tématu, kterého jsem se svou diplomovou prací dotkl, se otevírá mnoho dalších možností a směrů, kterými by stálo za to se zabývat. Jsem přesvědčen, že učení Jiddu Krishnamurtiho je zdrojem, který je filosoficky relevantní a stálo by za to, aby se ním v budoucnu dále zabývali další výzkumníci. Obecně jsem přesvědčen, že mnozí (zdaleka ne však všichni) duchovní učitelé z Východu, kteří ve 20. a 21. století pronikli na Západ, by stáli za pozornost a zkoumání z čistě filosofického hlediska. Pohříchu zůstávají dosud pouze doménou religionistů, kteří je zkoumají objektivními metodami s vědeckým odstupem a výhradně v kontextu náboženském – alespoň tak se mi jeví situace v České republice – a samotný obsah jejich sdělení není vystaven výzkumu (a kritice) filosofického bádání. Přitom v dnešní době spiritualita Východní i jiná zasahuje čím dál tím větší procento populace Západu, který postupně opouští tradiční křesťanské církve, ale i striktně chápaný vědecký ateismus, a hledá alternativy. To vše říkám při vědomí toho, že Krishnamurti se za duchovního učitele nepovažoval a nehlásil se k žádnému konkrétnímu směru východní tradice; přesto jsem přesvědčen, že sem jaksí částečně, spolu s dalšími, přináleží. Rovněž například filosofické zkoumání vztahů mezi kvantovou fyzikou, teorií vědeckých metod a vztahu mezi vědou a dalšími oblastmi lidského života – především spiritualitou, ale třeba také politikou – by stálo za to rozvíjet. Zde, ve vztahu filosofie a vědy, zdá se mi, je situace podstatně lepší. Narážím zde především na Krishnamurtiho inspirativní dialog s Davidem Bohmem, ale i na jeho vliv na Fritjofa Capru a další.

Pojetí sebepoznání, které nabízí Krishnamurti, je jedním z mnoha. Nejedná se o ucelený systém; při zevrubnějším čtení se však ukazují zcela jasné kontury a schémata, která jsou pro Krishnamurtiho učení typická. Specifikum Krishnamurtiho učení oproti mnoha jiným duchovním učitelům a tradicím je především jeho důraz na osobní hledání a odpovědnost v sebepoznání, na odpoutání se od všech učitelů a tradic. Krishnamurti však jistě s tímto záměrem nestojí jako osamocená stálice. Již nad nápísem delfské věštírny stálo známé: „Gnothi seauthon!“ Jsem přesvědčen, že to, co spojuje duchovní tradice Východu i Západu je právě důraz na sebepoznání. Člověk by měl poznávat sám sebe, a skrze sebe sama i svůj svět, neboť ve své jednotě jsou oním Tajemstvím, které čeká na cestě sebepoznání.

Summary

This Master thesis analyzes the conception of self-knowledge in work of Jiddu Krishnamurti. Jiddu Krishnamurti was spiritual speaker, writer and – we could say – philosopher in quite non-academic sense of this word. However, he refused all these labels. He was born in 1895 in Madanapalle in south-east India. He was son of brahman (priest) and his family lived in poverty. When he was child, a man from Theosophical Society find him and chose him for a role of a new universal mesiah. When Krishnamurti grew up, he refused this role and leave Theosophical society. He spend rest of his life traveling around the world and speaking to the audiences of people, mostly spiritual seekers of all kind. Krishnamurti also met a lot of spiritual teachers, artist, politics and scientists. Well known became his friendship and essential dialog with quantum physician David Bohm. Krishnamurti founded lot of schools, but they were based on his teachings only very loosely. Krishnamurti leave his body at 1986 in California.

Essential idea of Krishnamurti's conception of self-knowledge – according to what arose in this thesis – is that self-knowledge means recognizing of non-existences of one self. At beginning there is a quest for self-knowledge, which starts on the field of ones subjectivity. There is no alternative starting point; Krishnamurti refuse all outside authority of any type – religious, scientific, philosophical... The way of self-discovering – which means, at the end, self-sacrifice – leads trough attention. For Krishnamurti, attention is the direct opposite of concentration. Concentration borders and needs effort, on the contrary attention, for Krishnamurti, is choicless and spontaneous. Choicless and spontaneous attention leads to meditation. In Krishnamurti's point of view, meditation isn't any practice or methodology how to get to self-knowledge. Meditation is again absolutely spontaneous state of being, which is both the start and the goal of this timeless „way“ of self-knowledge. At general, for Krishnamurti's understanding of the topic, motive of timelessness is very important. Self-knowledge isn't succesive process which is happening in time, but timeless presence of the most simple simplicity. This most simple simplicity Krishnamurti also calles „what is“. Trough understanding (it means: being it) of „what is“ in timeless presence, the „inner revolution“ happens in one. Inner revolution brings a new quality of mind, which Krishnamurti calls „a religious mind“. Religious mind is mind related to wholeness of all world. In religious mind, in inner revolution, time and also subject itself disappears – and there is a „goal“ of self-knowledge. This state of mind Krishnamurti sees from two different points of view: at first, as a nothingness (void), at the other, as a love (compassion). Surprisingly, nothingness and love are not opposites, but they are two different names for the same „thing“. According to Krishnamurti, this „thing“ is what we really are – the finish of the path of self-knowledge.

In the thesis I tried to explain Krishnamurti's understanding from its own. No matter what I thought at the beginning and what I think now. Krishnamurti speaks for himself. But, on the other hand, some comparative competent was necessary. So I connected Krishnamurti's quotes not only with my humble trying for explanation, but also with all specter of wisdom of mankind. In the thesis there speaks scientists (David Bohm), fenomenologists (Eugen Fink), mystics (St. John of the Cross), writers (Hermann Hesse) and psychonauts too (Aldous Huxley). The path of self-knowledge is big task of all humanity. I'm sure that is common both for the West and for the East. Krishnamurti is kind of bridge between these two. His teachings brings, trough many different words, the same invitation as a legendary inscription over the entrance of Oracle in Delphos.

Seznam použité literatury

- BOHM, David. *Rozvíjení významu*. Praha: Unitaria. 1992. ISBN 8090030580
- DŽIBRÁN, Chalíl. *Prorok. Zahrada prorokova*. Praha: Vyšehrad. 1990. ISBN 33-856-90
- FINK, Eugen. *Bytí, pravda, svět*. Praha: Oikoymenh. 1996. ISBN 80-86005-13-5
- FLUSSER, Vilém. *Příběh d'ábla*. Praha: GemaArt/OSVU. 1997. ISBN 80-86087-08-5
- FUNK, Karel. *Mystik a učitel Fráňa Drtikol*. Praha: Gemma 89. 1993. ISBN 80-85206-19-6
- HESSE, Hermann. *Siddhártha*. Praha: Argo. 2003. ISBN 80-7203-531-2
- HOGENOVÁ, Anna. *Čas jako problém*. Chomutov: L. Marek. 2011. ISBN 978-80-87127-43-8
- HOGENOVÁ, Anna. *Fenomenologie a postmoderna*. Praha: Pedagogická fakulta UK. 2015. ISBN 978-80-7290-818-9
- HOGENOVÁ, Anna. *Nesmíme pospíchat*. Chomutov: L. Marek. 2014. ISBN 978-80-87127-62-9
- HUXLEY, Aldous. *Brány vnímání. Nebe a peklo*. Praha: Maťa. 2011. ISBN 978-80-7287-152-0
- KRISHNAMURTI, Jiddu. *Krize našeho světa*. Praha: Santal. 2014. ISBN 978-80-87987-02-5
- KRIŠNAMURTI, Džiddu. BOHM, David. *O budoucnosti lidstva. Rozhovory*. Praha: Pragma, 2016. ISBN 978-80-7349-499-59
- KRIŠNAMÚRTI, Jiddu. *Sít' myšlení*. Praha: Malvern. 2010. ISBN. 978-80-86702-75-
- KRISHNAMURTI, Jiddu. *Svoboda na počátku i na konci*. Praha: BETA Dobrovský. 2013. ISBN 978-80-7306-544-7
- KRISHNAMURTI, Jiddu. *Vnitřní revoluce*. Praha: Dharma Gaia, 2002. ISBN 80-86685-04-7
- PLATÓN. *Symposion*. Praha: Oikoymenh. 2005. ISBN 80-7298-139-0
- SV. JAN OD KŘÍŽE. *Temná noc*. Praha: Karmelitánské nakladatelství. 1995. ISBN 80-7192-055-X
- TOMÁŠ, Eduard. *Jóga pozornosti*. Praha: Avatar. 2000. ISBN 80-85862-37-9
- TOMÁŠ, Eduard. *108 meditací*. Praha: Avatar. 1996. ISBN 80-85862-16-6
- WILLIAMS, M. PENMAN, D. *Všímavost*. Praha: Anag. 2014. ISBN 978-80-7263-906-9